

ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΑΝΕΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΝ

31

31

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΝ

Η ΛΑΪΚΗ ΠΟΙΗΤΡΙΑ—Η ΠΑΡΑΜΥΘΟΥ—Η ΜΑΓΙΣΣΑ

ΤΕΣΣΑΡΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΥΠΟ
ΣΤΗΛΙΩΝΟΣ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ
Διευθυντού του Επιστημονικού Εργασίου.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ



ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Μ. ΣΙΔΕΡΗ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΔΡΑΧ. 2.65

Α.Σ. 295α

ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
(ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΑΝΕΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΝ)

31

31

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΝ

Η ΛΑΪΚΗ ΠΟΙΗΤΡΙΑ—Η ΠΑΡΑΜΥΘΟΥ—Η ΜΑΓΙΣΣΑ

ΤΕΣΣΑΡΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

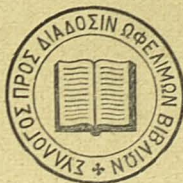
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ

ΣΤΙΛΠΩΝΟΣ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

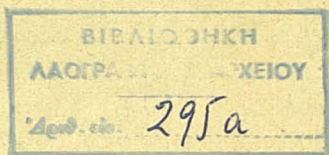
Διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου



ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Γα 58

295 a



ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὸ παρὸν βιβλίον δημοσιεύονται τέσσαρα λαογραφικά μαθήματα, γενόμενα τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτοῦ. Ὁ γενικὸς τίτλος, ὡς θὰ παρατηρήσῃ ὁ ἀναγνώστης, δὲν καλύπτει ἅπαν τὸ περιεχόμενον καὶ τῶν τεσσάρων μαθημάτων. Διότι ἔχων ὑπ' ὄψιν πόσον ὀλίγα πράγματα ἐκ τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης εἶναι γνωστὰ εἰς τὸ ἀκροατήριόν μου καὶ ἐπιθυμῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ καταδείξω τὴν ὕψος τοῦ ἔργου τῆς γυναικὸς ἐν τῇ ὅλῃ λαογραφίᾳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δώσω εἰς τοὺς ἀκροατάς μου ὅσον τὸ δυνατὸν σαφεστέραν ἰδέαν περὶ τῆς λαογραφίας καὶ τῶν ἐποσηῶν της, ἀναγκασθεὶς προεῖπα τὸ γενικώτερον περὶ λαογραφίας μάθημα, εἰς ἕκαστον δὲ μάθημα ἐπεξετάθην καὶ εἰς γενικώτερά τινα ζητήματα, τὰ ὅποια πάντα ὑπερβαίνουν τὰ αὐστηρὰ ὅρια τοῦ γενικοῦ τίτλου. Ἐχω ὁμῶς τὴν ἐλπίδα ὅτι, ὅπως ἠκούσθησαν εὐχαρίστως, οὕτω καὶ ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν δὲν θὰ εἶναι ὀχληρὰ εἰς τοὺς φίλους τῆς λαογραφίας καὶ τῶν μελετῶν της.

Σ. Κ.



Α'

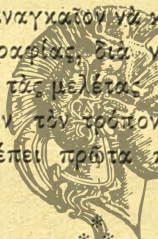
*Γενική ἔννοια τῆς Λαογραφίας. Ἐγκαταλείμματα ἐν τῇ
προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ γυνή ὡς συντηρητικὸν
καὶ δημιουργικὸν στοιχεῖον ἐν αὐτῇ.*

Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς τὰ τέσσαρα λαο-
γραφικὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἀνέλαβον νὰ κάμω πρὸς ὑμᾶς,
εἶναι αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν. Τὸ θέμα εἶναι κάπως
νέον, ὅπως νέα ἐπιστήμη εἶναι καὶ ἡ Λαογραφία, καὶ διὰ τοῦτο
θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, προτοῦ εἰσελθῶ εἰς αὐτό, νὰ κάμω λόγον
περὶ γενικωτέρων τινῶν ἐννοιῶν, τῶν ὁποίων ἡ γνώσις εἶναι
ἀπαραίτητος διὰ τὴν παρακολούθησιν τοῦ θέματος ἡμῶν. Καὶ
πρωτίστως διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν ὁράσιν τῆς γυναικὸς ἐν τῇ
Λαογραφίᾳ, πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τί εἶναι αὕτη ἡ Λαογραφία.
Εἶναι δὲ ἀναγκαῖον τοῦτο τασούτῳ μᾶλλον, καθόσον, ὡς εἴπο-
μεν, ἡ λαογραφία εἶναι ἐντελὴς νέα ἐπιστήμη. Ἀριθμεῖ βίον
μόλις ἑβδομήκοντα ἔτων. Μολοντί δὲ σήμερον πολὺ τοῦ συρμοῦ
εἰς πολλοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς, π. χ. τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ τοὺς
Γερμανοὺς, ἔδω εἰς τοὺς πολλοὺς οὔτε κατ' ὄνομα ἀκόμη εἶναι
γνωστή· καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων δέ, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀκούσει τὸ
ὄνομά της, οἱ περισσότεροι πολὺ ἀσφῆ καὶ πολὺ ρωμαντικὴν
περὶ αὐτῆς ἰδέαν ἔχουν.

Τὸ ὄνομα Λαογραφία εἶναι δημιούργημα τοῦ πατρὸς τῆς
ἐν Ἑλλάδι Λαογραφίᾳ, τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου. Εἰς
τοὺς ξένους εἶναι γενικῶς γνωστὴ ὑπὸ τὸ Ἀγγλικὸν ὄνομα
Folklore, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅχι τὴν σπουδὴν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ

τάς γνώσεις τοῦ λαοῦ, ὅ,τι δηλ. ὁ λαὸς γνωρίζει. Τοῦτο οἱ Γερμανοὶ ἀντικατέστησαν διὰ τοῦ γερμανικοῦ ὀνόματος *Volkskunde*, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς σημαίνει τὴν σπουδὴν τοῦ λαοῦ, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον συνετέλεσεν ὥστε νὰ ἀποδοθῇ ὑπὸ τινων εἰς τὴν Λαογραφικὴν ἐπιστήμην πολὺ εὐρυτέρα ἔννοια ἐκείνης, τὴν ὁποίαν πραγματικῶς δύναται νὰ ἔχῃ.

Καθὼς καὶ ἡ λέξις δεικνύει, ἡ Λαογραφία εἶναι ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς πεδῖον ἐρεύνης τὸν λαόν. Ἐπειδὴ ὅμως περὶ τὸν λαὸν ἀσχολοῦνται καὶ ἄλλαι ἐπιστήμαι, καθὼς π.χ. ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ ἀνθρωπογεωγραφία, ἡ ἐθνολογία, ἡ στατιστική, ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία (*Völkerpsychologie*), ἡ κοινωνιολογία καὶ εἰ τις ἄλλη, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς τὸ θέμα καὶ τὸ ἔργον τῆς Λαογραφίας, διὰ νὰ μὴ συγχέωνται αἱ λαογραφικαὶ μελέται πρὸς τὰς μελέτας ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ δημιουργήται, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιστημονικὸν χάος. Τὸ θέμα λοιπὸν αὐτὸ πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ προσπαθῇσωμεν νὰ καθορίσωμεν.



Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὸν σημερινὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἢ οἰουδήποτε ἄλλου συγχρόνου πεπολιτισμένου λαοῦ, θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ βίος οὗτος δὲν εἶναι ὁμογενής, ἀλλὰ ἀποτελεῖται ἐκ στρωμάτων καὶ στοιχείων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀντιπροσωπεύει καὶ μίαν ἐποχὴν. Πάρετε ἓν πρόχειρον παράδειγμα, π.χ. τὸν φωτισμόν· ἔχομεν τὸ ἀριστοκρατικώτερον ἡλεκτρικόν, τὸ ἀεριόφως, τὸ λαϊκὸν πετρέλαιον, τὰ σπαρματσέτα καὶ τὰ κεριά, τὸ λάδι μὲ τὰ ἀρχαῖκά λυχναράκια του, καὶ κάπου κάπου εἰς καμμίαν ἀπομεμακρυσμένην γωνίαν ἡμπορεῖτε νὰ εὕρητε ἀκόμη καὶ τὰ ὁμηρικὰ θάδια. Καθ' ἓν ἀπ' αὐτὰ τὰ φῶτα ἀντιπροσωπεύει καὶ μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτὰ

ἐκυριάρχει, καὶ ὅμως σήμερον ὅλα μαζί συνυπάρχουν εἰς τὸν σημερινὸν βίον τοῦ λαοῦ. Πάρετε ἄλλο παράδειγμα, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας. Καὶ ἐδῶ κοντὰ εἰς τοὺς ἠλεκτρικοὺς σιδηροδρόμους καὶ τροχιοδρόμους, τὰ αὐτοκίνητα, τὰ ἀεροπλάνα, τὰς ἀτμομηχανάς, ἔχετε τὰ ἀμάξια, τὰς σοῦστες, τὰ κάρρα, καὶ ἀκόμη καὶ τοὺς πρωτογόνους ἀραμπάδες, τὰ βαριά βοῦδάμαξα. Πάρετε τὴν βιομηχανίαν, ἂν θέλετε ἰδιαίτερος τὴν ὑφαντουργίαν· ἀφ' ἐνὸς θὰ ἔχετε τὰ τελειότατα ἀτμοκίνητα ἢ ἠλεκτροκίνητα νηματοουργεῖα, ὑφαντουργεῖα κτλ., ἀφ' ἐτέρου τὴν ἀρχέγονον ρόκαν καὶ τὸν πατροπαράδοτον ἀργαλειόν. Τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν τροφήν καὶ τὴν κατοικίαν καὶ τὰ σκεύη καὶ τὰ ἐργαλεῖα καὶ ἐν γένει εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ὕλικου βίου.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔλθωμεν καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν βίον καὶ ἐκεῖ θὰ εὕρωμεν τὰ ἴδια. Ἐχομεν ἀφ' ἐνὸς τὸν κινηματογράφον, τὰ δράματα καὶ τὰς κωμωδίας γνωστῶν θεατρικῶν συγγραφέων, καὶ ἀφ' ἐτέρου τὸν ἀνώνυμον λαϊκὸν καρναγχιόζη, τὰς ἐκτάκτους λαϊκὰς παραστάσεις τῶν Ἀπόκροσιν μὲ τὸν Ἑρωτόκριτον, τὴν Πανάρετον κτλ., ἀκόμη δὲ καὶ τὰς πρωτογόνους λατρευτικὰς μεταμφιέσεις καὶ παραστάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀνέπτυξαν οἱ ἀρχαῖοι τὸ δράμα, ὅπως εἶναι οἱ καλόγεροι τῆς Θράκης, τῶν ὁποίων σαφὴ περιγραφὴν μᾶς ἔδωκεν ὁ ποιητὴς Βιζυηνός. Ἐπειτα κοντὰ εἰς τὰ νεώτερα ἄσματα γνωστῶν ποιητῶν καὶ μουσουργῶν ἔχομεν τὸ ἀνώνυμον λαϊκὸν τραγούδι, κοντὰ εἰς τὸ μυθιστόρημα τὸ παραμῦθι, κοντὰ εἰς τοὺς χορούς, οἱ ὅποιοι μὲ διάφορα ὀνόματα μᾶς ἔρχονται κατ' ἔτος ἀπὸ τὴν Ἀμερικήν, τοὺς πατροπαράδοτους ἐθνικοὺς χορούς, τὸν συρτόν, τὸν καλαματιανὸν κτλ. κτλ.

Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν, τὰ πρῶτα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀποτελοῦν αὐτό, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν σύγχρο-

νον πολιτισμόν, εἶναι δημιουργήματα γνωστῶν συγχρόνων ἢ παλαιότερων προσώπων, αἱ ἡλεκτρικαὶ λυχνίαι π. χ. τοῦ *Edison*, ὁ σιδηρόδρομος τοῦ *Stephenson*, ὁ *Faust* τοῦ *Goethe*, ὁ *Rigolotto* τοῦ *Verdi* καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Τὰ δευτέρα φαίνονται εἰς τὸ σῶμα τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ, ὡς κάτι ἀπηρχαιωμένον, κάτι τὸ ὁποῖον ἀπέμεινε ἀπὸ χρόνους παλαιούς, λησμονημένους, καὶ τοῦ ὁποῦ σήμερον κανεὶς δὲν δύναται νὰ ὀνομάσῃ τὸν δημιουργόν. Εἶναι γνωστοὶ οἱ ἐφευρέται τοῦ βενζιναρότρου, ἀλλὰ ποῖος θὰ ἤμπορέσῃ ποτὲ νὰ εὑρῇ ποῖος ἀνεκάλυψε τὸ ἡσιόδειον ἄροτρον, τὸ ὁποῖον μεταχειρίζονται ἀκόμη οἱ χωρικοὶ μας; Εἶναι γνωστὸς ὁ *Edison*, ἀλλὰ ποῖος εὗρῃκε πρῶτος τὸ λυχνανάκι τοῦ ἐλαίου. Εἶναι γνωστὸς ὁ Σολωμὸς καὶ τὰ τραγούδια του, ἀλλὰ ποῖος εἶναι ὁ ποιήσας τὸ τραγούδι τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὰ κλέφτικα, τὰ ἀκραιφνικά, τὰ ἐρωτικά καὶ τὰ ἄλλα δημοτικά τραγούδια; Εἶναι γνωστοὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πατέρες, οἱ διδάξαντες τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ ποῖος ἐδίδαξε τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου νὰ ἀνάπτουν πυρὰς καὶ νὰ βάζουν κλήδονα, τὰ Χριστούγεννα, τὰ παιδιὰ νὰ τραγουδοῦν τὰ κάλαντα, τὸ Νέον ἔτος νὰ κόβουν τὴν πίτα, τὰς Ἀπόκρεω νὰ μασκαρεύονται, τὸ Πάσχα νὰ κουνιοῦνται εἰς τὰς κούνιας; Ὅλα λοιπὸν αὐτά, τὰ ὁποῖα δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν δημιουργίαν γνωστοῦ προσώπου, ἀλλ' ἀποδίδονται γενικῶς εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος, εἰς τὸν λαόν, ὡς καὶ ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ εἶναι ἄγνωστος ἢ ἀνεξερευνήτος, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι λείψανα προγενεστέρων τοῦ λαϊκοῦ βίου περιόδων καὶ πολλάκις προϊστορικῶν καὶ παναρχαίων, ἀποτελοῦν τὸ θέμα τῆς λαογραφίας.

Ἐκ τῶν δευτέρων πάλιν τούτων, ἄλλα μὲν ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις παλαιότερας μὲν, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ ζοῦν εἰς τὸν λαόν, ὅπως εἶναι π.χ. τὸ παραμῦθι, ἄλλα ὅμως ἔχασαν κάθε συνάφειαν μὲ τὸ παρελθόν καὶ τὰς καταστάσεις

ἐκείνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν, καὶ οὕτω μένουν προσκεκολλημένα εἰς τὸ σῶμα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ὡς ἀκατανόητα, ἀνερμηνεύτα λείψανα τοῦ παρελθόντος, καθὼς τὰ ἀπολιθώματα παλαιότερων γεωλογικῶν περιόδων εἰς τοὺς βράχους τῶν ὁρέων, καὶ τὰ ὁποῖα μὴ ἐννοοῦντες πολλάκις οἱ νεώτεροι δίδουν ξένην ἐντελῶς εἰς αὐτὰ καὶ τὴν ἀρχὴν των σημασίαν καὶ ξένην δικαιολογίαν. Ἀποφεύγουν λ.χ. σήμερον νὰ κάμουν γάμον κατὰ τὸν Μάιον. Διατί; Κανεῖς δὲν δύναται νὰ δώσῃ τὸν λόγον. Εἰς παλαιότερους ὅμως χρόνους, εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς, εἶχε τὸν λόγον τῆς ἡ ἀποφυγῆ αὕτη. Τότε ὁ Μάιος ἦτο ὁ μὴν τῶν νεκρῶν, κατ' αὐτὸν ἐωρτάζοντο τὰ *Lemuria*, καὶ δι' αὐτὸ εἶχε τὰς ἀποφράδας του, ἦτο δυστοίῳνος διὰ τὴν τέλεσιν γάμου. Καὶ τώρα ἐξέλιπε μὲν ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μάιος ἐθεωρεῖτο δυστοίῳνος, μᾶς ἔμεινεν ὅμως ὁ φόβος καὶ ἡ συνήθεια νὰ μὴ γίνωται γάμος. Καὶ ποῖός, νομίζετε, λόγος δίδεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν συνήθειαν ταύτην; Ἄσκι, λέγουν, τὸν Μάην γκαρίζουν τὰ γαϊδούρια. Λέγεται σήμερον διὰ τοὺς σπατάλους ἡ παροιμία. "Οποῖος ἔχει πολὺ πιπέρι βάζει καὶ εἰς τὰ λάχανα. Ἡ παροιμία αὕτη σήμερον βεβαίως, ὁπότε τὸ πιπέρι εἶναι πρᾶγμα τόσο κοινόν, εἶναι ἀκατανόητος, καὶ βεβαίως εἰς τοὺς χρόνους μας οὐδέποτε θὰ ἡδύνατο νὰ γεννηθῇ. Δὲν ἦτο ὅμως ἡ αὕτη κατάστασις εἰς παλαιότερους χρόνους. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς τὸ πέπερι, τὸ ὁποῖον μὲ τόσοις κόπους καὶ κινδύνους μετέφερον τὰ καραβάνια ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, ἦτο ἀκριδὸν καὶ σπάνιον, καὶ δικαιολογημένως ἐθεωρεῖτο ὡς πολυτέλεια καὶ σπατάλη νὰ βάλῃ κανεῖς καὶ εἰς τὰ λάχανα.

Συμφώνως τώρα πρὸς αὐτὰ δυνάμεθα πληρέστερον νὰ καθορίσωμεν τὸ ἔργον τῆς Λαογραφίας ὡς ἐξῆς.

Ἡ Λαογραφία ἐξετάζει πρῶτον τὰς ἐκδηλώσεις ἐκείνας τοῦ λαοῦ, ὅσαι δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν ἐπίδρασιν γνωστῶν

ιστορικῶν προσώπων, ἀλλ' ἀποδίδονται εἰς τὸν ἀνώνυμον λαόν, ὅπως π.χ. τὸ δημοτικὸν τραγούδι· δεύτερον τὰς ἐκδηλώσεις ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν κατὰ παράδοσιν συνέχειαν ἢ διαδοχὴν παλαιότερων ἐκδηλώσεων, ὅπως εἶναι τὸ παραμῦθι· καὶ τρίτον τὰ ἀκατανόητα σήμερον λείψανα παλαιότερων ἐκδηλώσεων, αἱ ὁποῖαι πρὸ πολλοῦ ἔπαυσαν νὰ ζοῦν. Πλὴν τούτου δὲν δύναται βέβαια ἡ Λαογραφία νὰ παραλείψῃ καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐκπορεύονται μὲν ἀμέσως ἐκ τῆς παραδόσεως, ἀφομοιοῦνται ὅμως καὶ συνάπτονται στενῶς πρὸς τὰς κατὰ παράδοσιν.

*
* *

Ἄλλὰ τὴν γενναῖαν ἐν ζήτημα. Πῶς μέσα εἰς τὸ σῶμα τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ συμβαίνει νὰ ὑπάρχουν καταστάσεις παλαιότεραι καὶ νὰ διατηροῦνται ἐντελῶς παρεφθαρμένα καὶ ἀκατανόητα λείψανα τοῦ παρελθόντος; Εἰς τὴν κατανόησιν τούτου θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἡ μελέτη τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον προοδεύει ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία.

Ἄς φαντασθῶμεν τὴν κοινωνίαν εἰς μίαν ἐντελῶς πρωτόγονον κατάστασιν, πολὺ πλέον πρωτόγονον ἀπ' ὅ,τι παρουσιάζεται σήμερον εἰς τοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως εἶναι οἱ *Wedas* τῆς Κεϋλάνης, οἱ *Nigritos* τῶν Φιλιππίνων, οἱ *Boschiman* τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς κτλ. Ἡ τοιαύτη κοινωνία θὰ ἦτο κάτι ἀνάλογον πρὸς τὰς κοινωνίας τῶν ζώων, εἶδος ἀγέλης ἀνοργανώτου, εἰς τὴν ὁποῖαν ὅλα τὰ μέλη τὸν αὐτὸν ἔζων βίον καὶ εἰς τὰ αὐτὰ ἡσχολοῦντο. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον διέκρινεν αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀγέλας τῶν ζώων ἦτο ἡ γλῶσσα, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαί, ὅπως καὶ τῆς κοινωνίας, χάνονται εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων. Ἡ ὑπαρξίς τῆς γλώσσης εἶχε τοῦτο τὸ σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, ὅτι διηυ-

κόλυνε τὴν πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ταύτης, κατέστησεν αὐτὴν πνευματικὴν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς κοινωνίας τῶν ζώων, αἱ ὁποῖαι πάντοτε παρέμειναν κοινωναὶ φυσικαί. Διὰ τῆς γλώσσης, ὅ,τι διενοεῖτο ὁ εἷς, οὐ μόνον ταχέως ἐγίνετο κτῆμα ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐκληροδοτεῖτο εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Οὕτω δὲ ἐδημιουργήθη τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἡ παράδοσις. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἔσχεν ἡ παράδοσις ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἐν γένει καὶ δι' ἐν ἑκάστον τῶν ἐν αὐτῇ δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξαν οὐσιώδη καὶ παντὸς λόγου ὑπέρτερα.

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς μεταδόσεως τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τοῦ ἐνὸς εἰς πλείονας προσέδωκεν εἰς αὐτὰ περισσώτεραν σταθερότητα καὶ στερεότητα εἰς τὴν μορφήν. Διότι, ὅ,τι γίνεται ἀπὸς κτῆμα τῶν πολλῶν ὑπὸ μίαν ὁρισμένην μορφήν, διατηρεῖ πλέον τὴν μορφήν ταύτην καὶ οὔτε ὁ ἴδιος ὁ δημιουργήσας αὐτὸ ἢ μπορεῖ πλέον νὰ τὸ μεταβάλῃ καὶ νὰ τὸ τροποποιήσῃ οὐσιωδῶς, διότι προσκρούει εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν πολλῶν. Ὑποθέσατε π.χ. ὅτι φαντάζεται κανεὶς μίαν διήγησιν ἢ βγάζει ἓνα τραγούδι καὶ τὸ ἀνακοινώνει καὶ εἰς τοὺς ἄλλους καὶ τὸ μανθάνει ὅλη ἡ φυλὴ. Ἡ παράδοσις ἢ τὸ τραγούδι γίνεται πλέον κτῆμα ὅλης τῆς φυλῆς καὶ οὐδεὶς πλέον δύναται νὰ τὸ μεταβάλῃ. Ὑπόκειται δὲ τοῦτο εἰς τὸ ἐξῆς μόνον εἰς τὰς βραδείας ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπέρχονται σὺν τῷ χρόνῳ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς παραδόσεως. Ἐπειτα διὰ τῆς συγχρόνου μεταδόσεως καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους προσέδωκεν ἡ παράδοσις εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως μακροδιότητα καταπληκτικὴν, ὑπερβαίνουσαν κατὰ γε-

νεάς καὶ αἰῶνας καὶ χιλιετηρίδας τὴν ζωὴν τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ παράδοσις ἀπέβη ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡ συντηρητικὴ ἐκείνη δύναμις, ἡ ὁποῖα συγκρατεῖ, περισώζει καὶ παραδίδει εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς ὅσα ἅπαξ ἀπεκτήθησαν διὰ τῶν προσπαθειῶν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ὡς τοιαύτη δὲ ἔσχε διπλὴν τὴν ἐνέργειαν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν διατηροῦσα τὰ ἀποκτηθέντα, παρέσχε μίαν δάσιν, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν στηριζόμενοι οἱ νεώτεροι θὰ ἠδύναντο νὰ προχωρήσουν περαιτέρω, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διηυκόλυνε τὴν πρόοδον, ἀφ' ἐτέρου ὅμως μὲ τὴν συντηρητικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν διαθέτει καὶ ἡ ὁποία ὀφείλεται πρῶτον μὲν εἰς τὸ πολὺπλοκον ἐκεῖνο καὶ ἰσχυρότατον συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον συνδέεται πρὸς τὰ ἤδη γνωστά καὶ κεκτημένα, τὸ συναίσθημα τὸ παρακαλυπθὲν τὴν συνηθειάν, δευτέρον δὲ εἰς τὸν δυσκίνητον καὶ ἀδρανῆ ὄγκον τοῦ πολλοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀκριδῶς ἕνεκα τοῦ συναισθήματος τούτου τῆς συνηθείας παραμένει προσκεκολλημένος εἰς αὐτήν, ἀνεχάτισεν ἢ περιώρισεν ἢ ἐτροποποίησε τὰς πολλάκις λίαν καινοτόμους καὶ αὐθαιρέτους τάσεις τῶν νεωτεριστῶν. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἡ παράδοσις διὰ τῆς συντηρητικῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἔδωκεν εἰς τὴν πορείαν τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος τὸν κύριον καὶ γενικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, χαρακτήρα πάλης διηνεκοῦς, ἄλλοτε μὲν σιωπηλῆς, ἄλλοτε δὲ πολυταράχου καὶ πολλάκις καὶ αἱματηρᾶς τῶν ὀλίγων καινοτόμων καὶ προσδευτικῶν στοιχείων πρὸς τὸ πολὺ καὶ δυσκίνητον καὶ εἰς τὴν παράδοσιν προσκειμένον πλῆθος τῶν συντηρητικῶν. Ἐν τῇ μέσῳ τῆς πάλης ταύτης συντελεῖται ἡ ἀνθρωπίνη πρόοδος. Ἀλλ' ὥς ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον τὰ κατὰ τὴν πρόοδον ταύτην.

Ἐνθυμεῖσθε τὴν πρωτόγονον ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, τὴν ἀνθρωπίνην ἐκείνην ἀγέλην, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλοι ἀσχολοῦνται εἰς τὰ αὐτὰ ἔργα καὶ ἐπομένως ἔχουν καὶ τὰς αὐτὰς δεξιότητας, ὅλοι π.χ. ἤμποροῦν νὰ κατασκευάσουν τὸ τόξον καὶ τὰ βέλη των, τὰς καλύδας των, ὅλοι ἤμποροῦν νὰ κυνηγήσουν, νὰ ψαρεύσουν κττ. Εἰς μίαν τοιαύτην κοινωνίαν βεβαίως δὲν πρέπει νὰ περιμένη κανεὶς σοδαράς διακρίσεις μεταξὺ τῶν ἀτόμων. Ὅλοι εὐρίσκονται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον. Μόλα ταῦτα δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ παρίδῃ ὅτι καὶ εἰς τὰς τοιαύτας κοινωνίας ὕφίστανται διαφοραὶ καὶ διακρίσεις προσερχόμεναι ἀπὸ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἰδιοφυῖαν τῶν ἀτόμων. Ἡ ἀνισότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι δημιουργήμα τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, ὑπάρχει εἰς αὐτὰν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι κάτι φυσικὸν καὶ ἀναπόφευκτον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς ὅλας τὰς κοινωνίας, εἰς διακοῖνους βαθμίδας πολιτισμοῦ καὶ ἀνευρίσκονται, περισσότερον μὲν εἰς τὰς προηγμένας, ὀλιγώτερον δὲ εἰς τὰς καθυστερημένας. Ὁ λαὸς σοφώτατα ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐκφράζει τὴν ἰδέαν ταύτην μὲ τὴν παροιμίωσιν τῶν δακτύλων. «Ὅλα τὰ δάκτυλα, λέγει, δὲν εἶναι ἴσα». Ἐμφανίζεται δὲ ἡ διάκρισις αὕτη εἰς τὰς κατωτέρας κοινωνίας ἀμέσως μόλις παρουσιασθῇ ἀνάγκη ὁμαδικῆς ἐνεργείας. Εἰς τὰς ἐπιδρομάς, τοὺς πολέμους, τὰ ὁμαδικὰ κυνήγια ξεχωρίζουν ἀμέσως ἀπὸ τὴν ὁμάδα οἱ κάπως δεξιώτεροι, οἱ ὁποῖοι καὶ τίθενται ἐπὶ κεφαλῆς. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη διάκρισις εἶναι ἐντελῶς φυσικὴ καὶ ἡ σημασία αὐτῆς ἐντελῶς προσωρινή.

Σιγὰ σιγὰ ὅμως ἀρχίζουν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ διακρίσεις σπουδαιότεραι καὶ μονιμώτεραι, διακρίσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι πλέον φυσικαί, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ. Τὰς διακρίσεις αὐτὰς ἐδημιούργησε

πρῶτα πρῶτα ἡ εὗρεσις τῶν τεχνῶν καὶ ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα κατανομὴ τῆς ἐργασίας.

Εἰς τὴν πρωτόγονον κοινωνίαν, ὅπου, καθὼς εἵπομεν, ὅλοι εἰς τὰ ἴδια ἔργα ἀσχολοῦνται, τοιαύτη κατανομὴ δὲν ὑπάρχει. Ὑφίσταται δὲ μόνον μία φυσικὴ κατανομὴ ἀναλόγως τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Ἄλλα εἶναι τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρός, ἄλλα τὰ ἔργα τῆς γυναικός, ἄλλα τὰ ἔργα τῶν νέων καὶ ἄλλα τὰ ἔργα τῶν γερόντων. Ὁ ἀνὴρ ἔχει πρωτίστως τὸ κυνήγιον, ἡ γυνὴ τὴν φροντίδα τοῦ οἴκου καὶ τῆς φυτικῆς τροφῆς. Αὕτῃ συνήθως στήνει τὴν καλύδην, αὕτῃ κατασκευάζει τὰ πῆλινα ἀγγεῖα, αὕτῃ σκαλίζει τὴν γῆν καὶ περισυλλέγει τὰς ρίζας, αὕτῃ βραδύτερον καλλιεργεῖ. Οἱ γέροντες ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ ἔργα, τὰ ὅποια χρειάζονται ὀλιγωτέραν δύναμιν καὶ περισσότερον χρόνον, ὅπως εἶναι ἡ προπαρασκευὴ δηλητηρίων, διαφόρων καλλωπιστικῶν ὑλῶν κττ.

Σιγὰ σιγὰ ὅμως εὐρέθησαν αἱ τέχναι καὶ ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων, αἱ ὁποῖαι πλέον προσηκόντως σταθερὰς διακρίσεις μεταξὺ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φυλῆς. Αἱ τέχναι ἀπαιτοῦν χρόνον καὶ ὑπομονητικὴν ἀσκησιν καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἡμποροῦν ὅλοι νὰ γίνουιν τεχνῖται. Οἱ δὲ τεχνῖται κάμνουιν κάτι, τὸ ὅποιον δὲν ἡμποροῦν νὰ κάμουν ὅλοι, ἀποκτοῦν γνώσεις καὶ δεξιότητάς, τὰς ὁποίας δὲν ἡμποροῦν νὰ ἔχουν οἱ ἄλλοι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ξεχωρίζουν ἐκ τῆς ὅλης κοινωνίας οἱ ὀλίγοι τεχνῖται, ἀποτελοῦν χωριστὸν κύκλον, ὃ ὁποῖος σιγὰ σιγὰ παρὰ τὴν γενικὴν παράδοσιν ἀποκτᾷ καὶ ἰδιαιτέραν ἰδικήν του παράδοσιν, ἄγνωστον εἰς τοὺς λοιπούς.

Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας ὅλος ὁ πνευματικὸς βίος ἀποτελεῖται ἀπὸ μερικῆς δαξασίας περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν καὶ δαιμόνων, εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ὁποίων ἀποδίδονται ὅλα τὰ συμβαίνοντα, καὶ τὰ

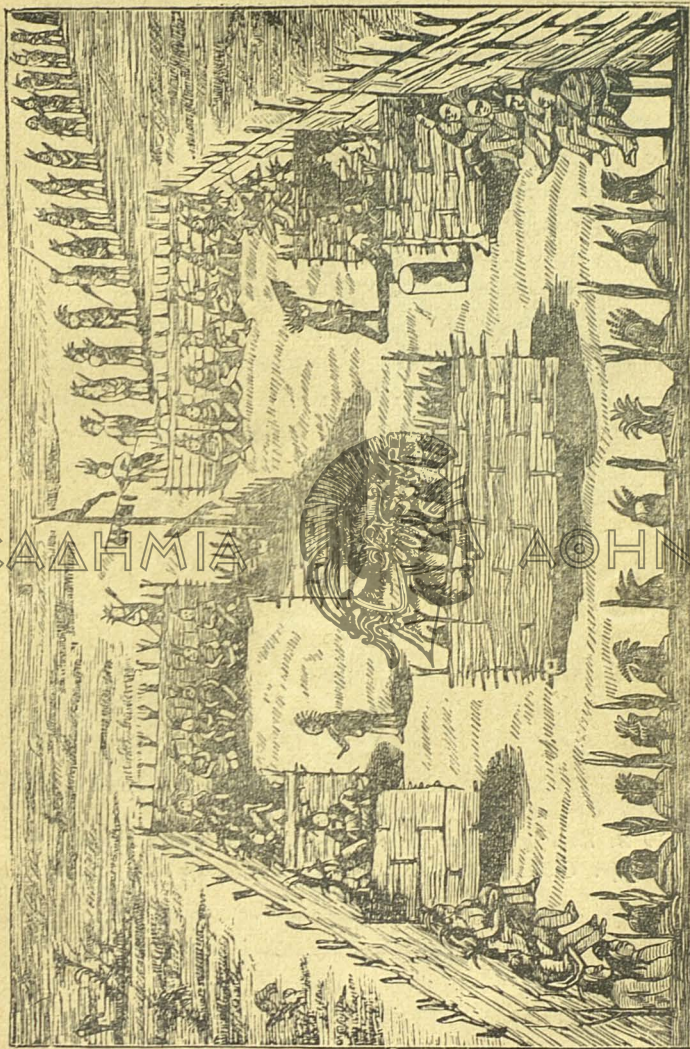
καλὰ καὶ τὰ κακά, καὶ μάλιστα τὰ κακά, ἀσθένειαι, θάνατοι, ἀνομβρίαι, καταιγίδες κττ. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἀκριβῶς τῶν δοξασιῶν, ὡς θὰ εἵπομεν εἰς τὰ περὶ μαγείας, πηγάζουν καὶ διάφοροι πράξεις, διὰ τῶν ὁποίων νομίζει ὁ ἄνθρωπος, ὅτι δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν δαιμόνων. Τὰς πράξεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῆς μαγείας, ὁ καθεὶς ἡμπορεῖ νὰ τὰς ἐκτελέσῃ. Ἀλλὰ βαθμηδὸν διακρίνεται καὶ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν δημοσίαν συνείδησιν ὁ ἐπιτηδεύων εἰς αὐτὰ καὶ γίνεται ὁ μάγος ἢ ὁ ἱατρὸς τῆς φυλῆς. Εἰς τὴν ἀρχικὴν ταύτην διάκρισιν ἀσφαλῶς συντελεῖ καὶ ἡ φύσις. Οἱ νευρικώτεροι, οἱ ὑποκείμενοι εἰς νευρικὰς διεγέρσεις, εἰς ἐκστάσεις καὶ εἰς ὑστερισμοὺς εἶναι οἱ καταλληλότεροι. Δύνανται εὐκολώτερον νὰ ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὰ πνεύματα καὶ ἔχουν μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν εἰς τὰς παραδόξους καὶ συνήθως ὑπὸ ἐξωφρενικῶν χορῶν καὶ κινήσεων συνηδευμένās μαγικὰς πράξεις. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐκτ' αὐτὸν τὸν τρόπον διακριθῇ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὁ μάγος, τότε ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται καὶ ἐδῶ ἰδιαιτέρως κύκλος παραδόσεως ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς. Οἱ μάγοι καλλιερگوῦν τὰς εἰς τὸν κύκλον των ἀνηκούσας δοξασίας ἰδιαιτέρως καὶ ἐφευρίσκουν ἐκάστοτε νέους τρόπους καὶ νέας μεθόδους διὰ νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τοὺς δαίμονας. Αὐταὶ δὲ αἱ μέθοδοι ἀποτελοῦν τὸ ἰδιαιτερόν μυστικὸν τῆς τέχνης των, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζουν οἱ πολλοὶ καὶ τὸ ὁποῖον μόνον εἰς τοὺς μεμνημένους καὶ τοὺς διαδόχους των τὸ μεταδίδουν. Βραδύτερον μαζὶ μὲ τὴν προϊούσαν ἀνάπτυξιν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν ὁ μάγος γίνεται ἱερεὺς καὶ μάντις, ἰδρύονται τὰ ἱερά καὶ ἀναπτύσσεται τὸ ἱερατεῖον. Τοῦτο, ἐκ τοῦ ἱεροῦ συνήθως τρεφόμενον καὶ μὴ περισπώμενον ὑπὸ βιωτικῶν φροντίδων, ἔχει ὅλον τὸν καιρὸν νὰ προαγάγῃ τὸν κόσμον τοῦ μύθου καὶ τῆς θρησκείας, ὁ ὁποῖος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τῶν πολλῶν

συνεπήχθη εἰς θεολογικά καὶ μυθολογικά συστήματα, τὰ ὅποια, πολλάκις περιβαλλόμενα καὶ διὰ τοῦ πέπλου τοῦ μυστηρίου, παραμένουν κτῆμα τῶν ὀλίγων, τῶν ἱερέων. Οὕτω καὶ ἐδῶ χωρίζονται ἀπὸ τοῦς πολλοὺς οἱ ὀλίγοι.

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἄσμα, τὴν ποίησιν καὶ τὴν διήγησιν. Εἶναι καὶ αὐτὰ εἰς τὰς πρώτας βιβλίδας κοινὸν κτῆμα καὶ ἔργον τῶν πολλῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ταχέως διεκρίθησαν οἱ δεξιώτεροι, οἱ ἐπαγγελματῖαι ἀοιδοὶ καὶ μουσικοὶ καὶ ποιηταί, οἱ ὅποιοι ὡς ἔργον πλέον ἀσκούντες τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν προήγαγον αὐτάς καὶ τὰς κατέστησαν ἀπὸ ἐκδηλώσεων ὁμαδικῶν, ἐκδηλώσεις προσωπικάς, εἰς τὰς ὁποίας τὸ δημιουργημα συνδέεται ἀρρήκτως μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ δημιουργοῦ.

Τὸν μεγαλύτερον ὁμως χωρισμὸν μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ τῶν ὀλίγων ἔφερεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐλευθέρως διανοήσεως, ἡ ἀνάπτυξις τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς σὺν τῷ χρόνῳ ἀναπτυσσέων ἀπιστημῶν. Καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ ἐπιστήμαι ἦσαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔμειναν πάντοτε κτῆμα τῶν ὀλίγων, ὅσον δὲ περισσότερον προσδεύουν, τόσον περισσότερον εὐρύνουν τὸ χάσμα, τὸ μεταξὺ τῶν ὀλίγων ἀντιπροσώπων αὐτῶν καὶ τοῦ πολλοῦ κόσμου.

Ὅ,τι τώρα γίνεται εἰς τὴν ὅλην περιοχὴν τῆς ὅλης κοινωνίας μὲ τὴν διάκρισιν τῶν ὀλίγων ἀπὸ τῶν πολλῶν, τὸ ἴδιον ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν εἰδικῶν κύκλων, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν. Καὶ εἰς τὰς τέχνας δηλ. καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐλευθέραν διανόησιν, τὴν φιλοσοφίαν, τὰ διδάγματα τῶν παλαιότερων δημιουργοῦν μίαν διδασκαλίαν, μίαν παράδοσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μένουν προσκεκολλημένοι οἱ πολλοί. Ταῦτοχρόνως ὁμως ἐμφανίζονται καὶ οἱ ὀλίγοι, οἱ προνομοῦχοι τῆς φύσεως, οἱ καινοτόμοι, οἱ ὅποιοι στηριζόμενοι



Εἰκὼν 1. Εἰσαγωγὴ ἰσχυρῶν ἐν τὸν σύνδεσμον τῶν λατῶν. (Βλ. σ. 120)



Εἰκὼν 2. Καλύβη ἰνδοαμερικανοῦ ἱατροῦ. Τὰ πνεύματα Manitōs πετοῦν εἰς αὐτήν. Ὁ ἔξωθεν ἱστάμενος ζητεῖ τὴν συμβουλὴν του. (Βλ. σ. 120)

ἐπὶ τῶν δεδιδαγμένων εὐρίσκουν διαρκῶς νέα στοιχεῖα, διὰ τῶν ὁποίων πλουτίζουν, προάγουν ἢ καὶ μεταβάλλουν, πολλάκις δὲ καὶ ἀνατρέπουν τὴν παράδοσιν.

Οὕτως ἡ πρόοδος περιορίζεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ὀλιγίστους, αὐτοὶ δὲ οἱ ὀλίγιστοι εἶναι οἱ κύριοι ἀντιπρόσωποι αὐτῆς, οἱ ἱστάμενοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν σύγχρονον πολιτισμόν. «Ἐὰν ἡ Γαλλία, λέγει ὁ Σαιν Σιμών, ἤθελεν ἀπολέσει αἰφνιδίως τοὺς πεντήκοντα αὐτῆς πρώτους ἐπιστήμονας, τοὺς πεντήκοντα πρώτους καλλιτέχνας, τοὺς πεντήκοντα ἐργοστασιάρχας, τοὺς πεντήκοντα γεωκτῆμονας, τὸ ἔθνος θὰ ἐγένετο σῶμα ἄψυχον, θὰ ἔμενεν ἀκέφαλον.» Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα εἶναι καταφανὲς ὅτι ἡ πρόοδος πρὸς τὸν πολιτισμόν δὲν γίνεται ταυτοχρόνως δι' ὅλου τοῦ ὄγκου τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν ὀλίγων ἐπιλεκτῶν αὐτοῦ. Ὁ πολὺς καὶ δυσκίνητος καὶ ἄδρανῆς ὄγκος μένει προσηλωμένος εἰς τὴν παρὰδασιν καὶ μόνον μακρόθεν καὶ μετὰ δισταγμοῦ καὶ βραδύτητος πολλῆς καὶ νωθρότητος καὶ πολλάκις κατόπιν μακροχρονίου ἀντιδράσεως παρακαλοῦται τὴν πρὸς τὰ πρόσω ταύτην κίνησιν. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι τὸ σύνθημα φαινόμενον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐντὸς τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι σήμερον ἐκπροσωποῦσι τὸν ἀνώτατον λεγόμενον πολιτισμόν, ὑφίστανται εὐρέα στρώματα, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ συνόλῳ παραμένουν ἀκόμῃ εἰς βαθμίδας πολὺ κατωτέρας, ἀντιπροσωπεύουσας καταστάσεις, αἵτινες πρὸ πολλῶν αἰώνων ἤδη ἔπρεπε νὰ εἶχον ἐξαφανισθῇ. Ὁρθότατα δ' ὁ Γάλλος *Gustave le Bon* παρωμοίωσε τοὺς σημερινοὺς λαοὺς πρὸς πυραμίδας κλιμακωτάς, τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον, ὅπερ συγχρόνως εἶναι καὶ τὸ κατώτερον μέρος, συνιστῶσι τὰ βαθέα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ, τὰς δ' ἀνωτέρω βαθμίδας, αἱ ὁποῖαι ὅσον πρὸς τὰ ἐπάνω προχωροῦν, τόσο καὶ στενότεραι γίνονται, τὰ διανοσούμενα στρώματα,

τὴν δὲ κορυφὴν τέλος τῆς πυραμίδος ἐλαχίστη ἐπίλεκτος μερίς ἐκ σοφῶν, καλλιτεχνῶν καὶ συγγραφέων, ὁμὰς ἐλαχίστη ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ὑπολειπόμενον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' ἡ ὁποία αὐτὴ καὶ μόνη συνιστᾷ τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα χώρας τινὸς εἰς τὴν διανοητικὴν κλίμακα τοῦ πολιτισμοῦ. Θὰ ἤρκει νὰ ἐξαφανίσῃ τις αὐτήν, διὰ νὰ ἴδῃ ἐξαφανιζόμενον αὐτοχρόνως πᾶν, ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν δόξαν ἑνὸς ἔθνους. «Ἡ συμπεριφορά, παρατηρεῖ ὁ Γερμανὸς ἐθνολόγος Schurtz, τῶν χωρικῶν μας μὲ τὴν στερεὰν προσήλωσιν εἰς τὰς συνηθείας καὶ τὴν παράδοσιν δεικνύει πόσον ὁ κύριος ὄγκος τῶν πεπολιτισμένων λαῶν κατ' οὐσίαν κεῖται πλησίον τῶν πρωτογόνων καταστάσεων, καὶ πόσον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἶναι λεπτὸν τὸ στρώμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνσαρκούται πραγματικῶς ὁ πεπολιτισμένος βίος.»

Τὸ δὲ περιεργότερον εἶναι ὅτι αὐτὸ, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς τοὺς λαοὺς, παρατηρεῖται καὶ εἰς ἑκάστον πρόσωπον, εἰς ἓνα ἑκάστον ἐξ ἡμῶν ἰδιαίτερος. Ἡ διανόησις προχωρεῖ, ἀλλὰ μέσα εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἡμῶν παραμένουν πολλάκις στρώματα ὁλόκληρα συναισθημάτων προσηλωμένα εἰς παλαιὰς καὶ πολλάκις ἀρχεγόνους πίστεις. Ἄνθρωποι ἀξιολογώτατοι, ἐλευθερόφρονες, περιφρονηταὶ τῶν προλήψεων, μὲ διαυγῆ καὶ φωτεινὴν τὴν διάνοιαν κρύπτουσι πολλάκις εἰς τοὺς βαθυτάτους καὶ ἀποκρύφους μυχούς τῆς ψυχῆς των ἀνομολογήτους χονδροειδεῖς δεισιδαιμονίας καὶ ἀνοήτους προλήψεις, αἱ ὁποῖαι περιμένουν μίαν ἐξαιρετικὴν στιγμὴν εὐτυχίας ἢ συνηθέστερον δυστυχίας, ὅπως προβάλουν μετὰ δεσποζούσης δυνάμεως. Σπανιώτατοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι οἱ τελείως ἰσόρροποι, εἰς τοὺς ὁποῖους ἡ πίστις παρακολουθεῖ ἐκ παραλλήλου τὴν διάνοιαν. Ὅθεν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀνωτάτας τάξεις δύναται νὰ ἀνεύρῃ κανεὶς ἂν ὅχι κατχτάσεις ἀρχεγόνους συνεχιζόμενας, ἀλλὰ

λείπανα τοῦλάχιστον παραδόσεως ἀρχεγόνου. Τί εἶναι ἡ πίστις εἰς τὸ δυσολώνον τοῦ ἀριθμοῦ 13, ὁ φόβος νὰ ἀνάψουν τρεῖς ἀπὸ τὸ ἴδιο σπέρτο; Πράγματα ἀξία γέλωτος. Ὅταν ὁμοῦ συμβῇ κάποιον δυστύχημα, εὐθὺς ἡ καταγελασθεῖσα πίστις ἀνακύπτει ἰσχυρὰ καὶ ὁ δεισιδαίμων φόβος καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν μας. Εἶναι δὲ πραγματικῶς ἀξιοθαύμαστος ἡ δύναμις τοῦ συναισθήματος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα τοῦ φόβου καὶ τῆς προσδοκίας τοῦ μέλλοντος. Πόσαι κυρίαι ἀξιόλογοι καὶ πολ- λάκις καὶ κύριοι ἀξιολογώτεροι δὲν τρέχουν εἰς τοὺς ποικιλω- νύμους μάντις καὶ τὰς μάντιδας, ἐνῷ θεωρητικῶς, διανοητικῶς καταδικάζουν τὰ τοιαῦτα.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀναφέρω ἐν παράδειγμα ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Εἶχεν ἐξέλθει ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος εἰς ἐκστρατεῖαν εἰς τὴν Θράκην καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Βασιθεστόν, ὅπου ἔκαμε τὸ Πάσχα. Ἐκεῖ ὑπῆρχε τις μάντις Βασιλακίας περίφημος, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου εἰσῆρχοντο καὶ ἐξῆρχοντο τὰ πλήθη, ὥς οἱ μύρμηκες εἰς τὴν μυρμηκίαν. Ἐνῷ δὲ οὐδὲν σφῆς καὶ ἀληθὲς ἔλεγε περὶ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ λόγους πεπλανημένους καὶ ἀσυναρτήτους καὶ γριφώδεις, ὁμοῦ μὲ τὰ γελοῖα τοῦ καμώματα προσεῖλκυε τὰ πλήθη τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ναυτῶν. Τῶν γυναικῶν ἐθώπευε τοὺς μαστοὺς καὶ ἐξετάζων τὰ σφυρὰ ἐφλυάρει καὶ ἔλεγε λόγια ἀκατανόητα. Εἰς δὲ τὰς πλεί- στας τῶν ἐρωτήσεων τῶν προσερχομένων δὲν ἀπήντα, ἐτελείωνε δὲ τὰς πράξεις τοῦ κινούμενου ἄνω κάτω καὶ σκιρτῶν ὥς σά- τυρος. Εἶχε δὲ περίξ αὐτοῦ καὶ μερικὰ συγγενῇ του γραῖδια, ἑξαλλα καὶ ὑπερτικά, τὰ ὁποῖα ἔδιδον εἰς τοὺς μαντευσομένους τὴν ἐρμηνείαν τῶν πράξεων καὶ τῶν λόγων τοῦ Βασιλακίου, καὶ τὴν σιωπὴν ἡρμήνευον ὥς λέγουσαν καὶ σημαίνουσαν σοφά. Καὶ οἱ μὲν πολλοὶ ἐθεώρουν αὐτὸν προφητικὸν καὶ προδηλοῦν-

τα τὰ μέλλοντα, καὶ μάλιστα αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ἐθεώρουν ὡς περισπούδαστον παιδιὰν τὰς ἀσέμνους τοῦ ἐρωτήσεις καὶ τὰ ἀπρεπῇ κομδῶματα τῶν ἐνδυμάτων των. Οἱ δὲ φρόνιμοι τὸν ἐθεώρουν ὡς *περίεργον καὶ γελωτοποιὸν καὶ ληρῶδες γερόντιον*. Μερικοὶ δὲ τὸν ἐθεώρουν ὡς κατεχόμενον ὑπὸ πνεύματος Πύθωνος, τὴν γνώμην τῶν ὁποίων συμμερίζεται καὶ ὁ Χωνιάτης. Τότε λοιπόν, ἐξακολουθεὶ ὁ ἱστορικός, ὅτε προσῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ, οὔτε ἔδωκε καμίαν προσοχὴν οὔτε καὶ ἀπήντησεν εἰς τὸν χαιρετισμὸν τοῦ, ἀλλὰ πηδῶν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ σκιρτῶν ὡς πῶλος ἐκακολόγει τοὺς παρόντας καὶ μάλιστα τὸν Μεσοποταμίτην, ὅστις ἦτο τότε οἰκειότατος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Ἐπειτα ἀπὸ ἀρκετὴν ὥραν, ἀφ' οὗ ἔπαυσε τὰς ἀτάκτους κινήσεις τοῦ, ἀπλώσας τὴν χεῖρα καταστρέφει μὲ τὴν ράβδον τοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς εἰκόνας τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία ἦτο ἐξωχαρφημένη εἰς τὸ οἰκίδιον, τὸ ὅποιον τοῦ ἐκρηγνύμενου ὡς τότε προσευχῆς. Ὁρμησὲ δὲ διὰ τὰ ἀρπάσῃ καὶ τὸν πτελὸν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ καὶ γὰρ τὸν ρίψῃ κάτω. Ὁ δὲ βασιλεὺς θεωρήσας παράφρον τοῦ ἀνδράριον ἀνεχώρησεν. Ὅσοι ὅμως ἦσαν ἐκεῖ συνειλεγμένοι, παρατηρεῖ ὁ Χωνιάτης, καὶ εἰδὼν μὲ τὰ μάτια των τὰ γεγονότα, δὲν ἐφαίνοντο εἰς αὐτοὺς ὡς αἴσιος διὰ τὸ μέλλον οἰωνός. Ὅτε δὲ εἶδον καὶ τὰς ἐκβάσεις, ὅτι δὲν ἦσαν ἀσύμφωνοι πρὸς τὰ σύμβολα, «ἐπὶ πλέον ἕκαστος ἔτι τὴν περὶ Βασιλακίου δόξαν ἐκράτυναν, ἀμφιρρεπῇ τε οὔσαν, ὡς ἤδη μοι λέλεκται, πρότερον καὶ πρὸς τοῖς πλείστοις ἀμφιβητήσιμον».

* *

Γίνεται δὲ ἡ πρόοδος αὕτη, ὡς καὶ προηγουμένως εἶπομεν, οὐχὶ ἄνευ πάλης, πάλης μεταξὺ τῶν ὀλίγων νεωτεριστῶν πρὸς τὸ πολὺ καὶ συντηρητικὸν πλῆθος, ἀνευρίσκομεν δ' αὐτὴν εἰς τὰς κατωτάτας καθὼς καὶ εἰς τὰς ἀνωτάτας βαθμίδας τοῦ πο-

λιτισμοῦ, εἰς δλόκληρον τὸν βίον τῶν λαῶν, ὡς καὶ εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν εἰδικῶν κύκλων αὐτοῦ, εἰς τοὺς ἐλαχίστους, καθὼς καὶ εἰς τοὺς τολμηροτάτους νεωτερισμοὺς. Ἡ δ' ὀξύτης, ἡ διάρκεια καὶ τὸ ἀποτελεσμα αὐτῆς ἐξαρτᾶται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἰσχύος τῆς παραδόσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἀποστάσεως, ἡ ὁποία χωρίζει τὸ νέον ἀπὸ τῶν παραδεδομένων.

Καὶ πρῶτον εἶναι προφανὲς ὅτι ὅσον ἰσχυροτέρα καὶ ἀκμαϊότερα εἶναι ἡ παράδοσις τόσον ζωηρότερον ἀντιδρᾷ πρὸς πάντα νεωτερισμὸν καὶ ἀντιστρόφως ὅσον περισσότερο ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ χάνει τὰς δυνάμεις τῆς εἰς τὸν ἀδιάκοπον καὶ ἐξαντλητικὸν ἀγῶνα πρὸς τὰς διαρκῶς ἀνανεουμένας νεωτεριστικὰς τάσεις, τόσον ἀσθενεστέρα γίνεται καὶ ἡ ἀντίδρασις αὐτῆς. Τὰ παραδείγματα τὰ ἔχομεν πρόχειρα καὶ ἑκάστην. Ἄς προσέξωμεν π. χ. τί γίνεται μὲ τὴν ἐνδυμασίαν. Κάθε τόπος εἶχεν ἄλλοτε καὶ ἀκόμη καὶ τώρα διατηρεῖ σποραδικῶς εἰς τὰ περισσότερα ἀπὸ κεντρὰ μέρη τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ πατροπαράδοτου ἐνδυμασίαν. Σήμερον τὴν ἐνδυμασίαν ταύτην ἐξετόπισε καὶ ἐκτοπίζει ἀκόμη ἀπὸ τὰ τελευταῖα τῆς καταφύγια ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐνδυμασία. Ὁ ἐκτοπισμὸς, ἐννοεῖται, αὐτὸς δὲν γίνεται ἄνευ πάλης, τῆς ὁποίας τὴν πορείαν ἰδίαις ὁμμασι δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν εἰς τὰς περιοχάς, ὅπου ἀκόμη δὲν ἔληξεν. Οὕτω π.χ. εἰς τὰ χωρία τοῦ Ζαγορίου ἐν Ἡπείρῳ αἱ γυναῖκες διατηροῦσιν ἀκόμη τὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν. Ἡρχισεν ὅμως τελευταίως νὰ εἰσέρχεται καὶ τὸ εὐρωπαϊκὸν ἐνδύμα, τοῦ ὁποίου ἡ εἰσαγωγή ἐγένετο ὡς ἔξῃς. Πολλαὶ γυναῖκες, ὑποχρεωμέναι νὰ παρακολουθοῦν τοὺς συζύγους των εἰς τὴν ξένην καὶ εὐρισκόμεναι εἰς διαφορετικὸν περιβάλλον, μετέβαλλον ἐνδυμασίαν. Ἀλλὰ, ὅταν ἐπέστρεφον εἰς τὴν πατρίδα, ἦτο τόσον ζωηρὰ ἡ προσήλωσις εἰς τὴν παράδοσιν, ἐξένιζε τόσον ἡ ἐμφάνισις μὲ τὸ νέον ἐνδύμα, ὥστε, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς ἐπικρίσεις καὶ τοὺς

σαρκασμούς, ἠναγκάζοντο κατ' ἀρχάς νὰ ἀφήνουν τὰ εὐρωπαϊκὰ καὶ νὰ ἀναλαμβάνουν τὴν πάτριον ἐνδυμασίαν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, ἐφ' ὅσον ἐπυκνώνοντο τὰ ταξίδια καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὰς πόλεις ἐγένετο συχνότερα, ἀπετόλμησαν μερικαὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ νὰ διατηρήσουν τὴν νέαν ἐνδυμασίαν καὶ νὰ ἐμφανισθοῦν μὲ αὐτὴν ἐνώπιον τῆς κοινωνίας. Ἡ διαγωγὴ των προσέκρουσε, προυκάλεσε σχόλια δυσμενῆ, ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ ὁ κόσμος ἐσυνήθισε νὰ τὰς βλέπῃ. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι· βραχυμῆδον ἤρχισαν νὰ μιμοῦνται αὐτὰς καὶ ὅσαι δὲν ἔτυχε νὰ ξενιτευθοῦν καὶ σήμερον τὰ δύο ἐνδύματα ὑφίστανται ἐκ παραλλήλου. Οὕτως ἡ ἰσχυρὰ κατ' ἀρχάς παράδοσις ὑπὸ τὰ ἐπικνηλεϊμένα πλῆγματα τοῦ νεωτερισμοῦ ἐξησθένησεν, ἠναγκάσθη νὰ ἀνεχθῇ τὸ νέον.

Εἰς τινὰς πόλεις τῆς Θράκης ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐνδυμασία ἔχει ἐπικρατήσει ἀπὸ πολλοῦ. Μόνον γράτας θὰ ἴδῃ κανεὶς μὲ τὸ φακίλι, τὸν σάκκον, τὴν παλαιὰν φούσταν, καὶ τὰ λοιπὰ ἐξαρτήματα τῆς παλαιᾶς ἐνδυμασίας. Ἐν τούτοις ὁ γυναικεῖος πῖλος μέχρι τοῦ 1913 τοῦλάχιστον εἰς τὴν πατρίδα μου Γκιουμουλτζίναν δὲν εἶχε τολμήσει ἀκόμη νὰ κάμῃ τὴν ἐμφάνισίν του, οὔτε εἰς τὰς ξένας ἀκόμη, αἱ ὁποῖαι περιοδικῶς ἢ μονίμως ἤρχοντο νὰ ἐγκατασταθοῦν. Ἡ πρώτη ἐμφάνισίς του, γενομένη εἰς παλαιότερους, κατὰ τὸ 1880, χρόνους, ἔσχε τοιαύτην ὑποδοχὴν, ὥστε ἔμεινεν ἱστορικὴ μεταξὺ τῶν γυναικῶν. Αἱ γυναῖκες, αἱ καθισμέναι εἰς τὸν χορατᾶν, μπροστὰ ἔς τὰς πόρτες των, τόσον ἡγανάκτησαν, ὅταν εἶδαν τὴν γυναῖκα ξένου ἱατροῦ μὲ καπέλλο, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ μάλιστα ὑπῆρχον κατὰ τὴν μόδαν βαλσαμωμένα πουλάκια, τόσον τερατῶδη ἐθεώρησαν τὴν ἐμφάνισιν ταύτην, ὥστε ἔβαλαν τὰ παιδιὰ νὰ πάρουν πέτρες καὶ ἡ ἀτυχὴς κυρία μόλις κατῴρθωσε νὰ σώσῃ τὴν κεφαλὴν της. Καὶ μέχρις ἐσχάτων δὲ ἡ κοινωνία ἐξηκολούθει ν' ἀποκρούῃ τὸ

γυναικεῖον καπέλλο. Ἐνῷ δὲ ταξιδεύουσαι αἱ γυναῖκες ἔφερον τοιοῦτον, ἐπιστρέφουσαι ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ τὸ θέσουν εἰς ἀχρηστίαν.

Ἀλλαχοῦ τὸ πρᾶγμα ἔχει προχωρήσει περισσότερο. Ἡ παράδοσις πλέον ὄχι μόνον δὲν δύναται νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τοῦ ὁσημέραι ἐπικρατοῦντος νέου, ὄχι μόνον ἀνέχεται αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἀναστρεφομένων τῶν ὅρων ἀρχίζει αὐτὴ πλέον νὰ προσκρούῃ εἰς τὸ κοινὸν αἶσθημα, νὰ φαίνεται ὡς κάτι ἀπηρχαιωμένον, ὡς ἀναχρονισμὸς ἀσυγχώρητος μέσα εἰς τὸ νέον περιβάλλον, εἰς τὸ νέον καθεστῶς, ἐπιτρεπόμενος μόνον εἰς τοὺς γεροντοτέρους καὶ τὰ παῖδιά. Ὁ γέλως καὶ τὸ σκῶμμα καταφέρουν συνήθως τὸ τελευταῖον κτύπημα. Καὶ διὰ νὰ ἔλθωμεν εἰς παράδειγμα. Εἰς τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης κατὰ παράδοσιν ἀνδρικὰ ἔνδυματὰ ἦσαν κατὰ τόπους τὸ ἀντερί, ἡ βράκκα κατὰ διαφόρους μορφάς, τὸ πανωδράχι κ.τ.τ. Ἀλλ' ἡ ἔκθεσις τοῦ ἐμπόρου ἐπικοινωνία μετὰ τὸ ἐξωτερικόν, καθὼς καὶ βιομηχανικοί, ἐμπορικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ λόγοι, εἰσήγαγον τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον βαθμῶδὸν ἐξετόπισε τὸ ἐγχώριον. Σήμερον μόνον οἱ γέροντες τὸ φέρουν σποραδικῶς. Ἐπίσης τῶν παιδίων τοῦ λαοῦ τὸ πρῶτον ἔνδυμα εἶναι συνήθως τὸ βρακί ἢ τὸ ἀντερί, ὅπως σήμερον διὰ τὰ παῖδιά τῶν μεγαλοπόλεων τὰ ναυτικά. Ἀλλ' ὅταν φθάσουν τὰ 12—15, ἐνδύονται τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔνδυμα, βάζουν πανταλόνια. Πέραν τῆς ἡλικίας ταύτης ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι ἀνεκτὸν τὸ πατροπαράδοτον ἔνδυμα. Ὁ νέος, ὅστις θὰ ἐτόλμη νὰ τὸ φέρῃ, θὰ ἐξετίθετο εἰς τὸν γέλωτα τῶν κοριτσιῶν καὶ θὰ ἐκινδύνευε νὰ μελνῇ ἄγαμος. Τὰ κορίτσια θέλουν τζιόβενα, νὰ φοροῦν στενά, νὰ χουν κολλάρο καὶ γραβάτα, δὲν παίρνουν τοὺς βρακάδες καὶ τὰ ἀντεριά, τοὺς ὁποίους περιφρονοῦν ὡς ἀμορφώτους καὶ ἀγροίκους, μὴ ἔχοντας θέσιν εἰς τὴν ἐξηυρωπαϊσμένην νεωτέραν κοινωνίαν.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, τὴν ἀπόστασιν δηλ., ἡ ὁποία χωρίζει τὰ νέα ἀπὸ τὰ παλαιά, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν γενικῶς τὰ ἑξῆς. Ὅσον ἡ ἀπόστασις, ἡ ὁποία χωρίζει τὸ νέον ἀπὸ τὸ παλαιόν, εἶναι μικροτέρα καὶ ἀσήμντος, ἐφ' ὅσον δηλ. τὸ νέον δὲν θίγει οὐσιωδῶς τὴν παράδοσιν, ἀλλὰ προσθέτει μᾶλλον κατὰ εἰς αὐτήν, τὴν πλουτίζει, ἢ ἐπιπολαίως καὶ ἐλαφρότατα τὴν τροποποιεῖ, τόσον εὐκολώτερον καὶ μετ' ὀλιγωτέρας πάλης γίνεται καὶ τὸ νέον κτῆμα κοινόν, εἰσέρχεται καὶ τὸ νέον εἰς τὴν παράδοσιν. Ἀντιστρόφως, ὅσον ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι μεγαλυτέρα, ὅσον τὸ νέον διαφέρει περισσότερο ἀπὸ τὸ παλαιόν καὶ κινδυνεύει, γενόμενον δεκτόν, νὰ μεταβάλῃ καὶ τροποποιήσῃ βαθέως καὶ οὐσιωδῶς τὴν παράδοσιν, τόσον καὶ ἡ ἀντίδρασις τῆς παραδόσεως εἶναι ἰσχυροτέρα καὶ διαρκεστέρα. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τῆς πάλης εἶναι ἐκείναις διαφόρον, ἐξαρτώμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἀγωνιζομένων στοιχείων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ διαφορῶν ἐξωτερικῶν ὁρῶν, ἐφ' ὧς ἡ πάλη διεξάγεται.

Καὶ εἰς μὲν τὰ πράγματα τοῦ ὕλικου βίου, δηλ. εἰς τὰς τέχνας, τὰ ὄπλα, τὰ ἐργαλεῖα, τὰ σκεύη, τὰ ἐνδύματα, τὰς κατοικίας κ.τ.τ., δυνατόν ἡ πάλη νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρὸν καὶ πολὺ νὰ ἔχῃ διακυμάνσεις, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ἡ νίκη τοῦ νέου ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ θὰ εἶναι πάντοτε πλήρης. Παρηκολουθήσαμεν ἤδη τὰς φάσεις μιᾶς τοιαύτης πάλης εἰς τὴν ἐνδυμασίαν. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς καὶ εἰς ὅλα τὰ πράγματα τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ. Ποῦ εἶναι σήμερον τὰ ὁράματα καὶ τὰ ἀκόντια καὶ τὰ τόξα καὶ τόσα ἄλλα ὄπλα; Ἐξετοπίσθησαν βαθμηδὸν ὑπὸ τῶν πυροβόλων ὅπλων καὶ σήμερον μόνον εἰς χεῖρας παιδίων ὡς παιγνίδια εὕρισκε κανεὶς τὰ ἄλλατε ἐπίφοβα φονικά ὅργανα. Ποῦ εἶναι σήμερον τὰ μεντέρια, οἱ σοφάδες, τὰ σκαμνιά, οἱ σοφράδες, τὰ σινιά καὶ τόσα ἄλλα πράγματα τοῦ

οίκιακού βίου; Ἀπλούστατα ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐπίπλων καὶ σκευῶν. Μόνον δὲ εἰς χωρία ἀπομεμακρυσμένα καὶ πτωχὰ δύναται κανεῖς νὰ ἀνεύρη τοιαῦτα. Οὕτως εἰς τὰ πράγματα τοῦ ὕλικου βίου ἡ νίκη τοῦ νέου ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ, ἂν ἔνεκα ἐξωτερικῶν λόγων, ὅποιοι εἶναι ἡ ἔλλειψις ἐπικοινωνίας καὶ οἰκονομικῆς ἐπαρκείας, ὥς καὶ ὁ λιτότερος βίος τῶν χωρίων, δὲν δύναται νὰ εἶναι πλήρης καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ λαοῦ, εἶναι ὅμως πλήρης καθ' ὅλον τὸ βάθος τῆς ἐννοίας τοῦ ἐκταπιζομένου πράγματος. Βεβαίως, διαρκούσης τῆς πάλης, δὲν λείπει πολλάκις καὶ ἡ ἐμφάνισις μορφῶν μεικτῶν, ἐκ στοιχείων παλαιῶν καὶ νέων συγκεκροτημένων τραγελάφων, ἀλλὰ τὰ νόθα ταῦτα δημιουργήματα δὲν εἶναι βιώσιμα καὶ θάττον ἢ βράδιον ὑποχωροῦν εἰς τὴν πλήρη ἐπικράτησιν τοῦ νέου. Τοιαῦτα νόθα δημιουργήματα εἶναι π.χ. τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα τῶν χωρικῶν μετὰ ταυράκια εἰς τοὺς πόδας, τὰ ταχυπόδια εἰς τὰ πόδια τῶν γυναικῶν μετὰ φακιόλι ἢ τὴν μαντήλιαν εἰς τὸ κεφάλι κτλ. κτλ.

Εἰς τὰ πράγματα ὅμως τοῦ πνευματικοῦ βίου, δηλ. τὴν γλῶσσαν, τὴν τέχνην, τὰς περὶ δικαίου ἰδέας καὶ μάλιστα τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὰ πρὸς αὐτὰς συνδεδεμένα ἥθη, ἡ νίκη τοῦ νέου ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ οὔτε ἀσφαλὲς πάντοτε εἶναι οὔτε πλήρης. Καὶ πρῶτον, ἐὰν ἡ ἀπόστασις τοῦ νέου ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ εἶναι μεγάλη, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποκρούεται τὸ νέον καὶ παραμένει συνήθως κτῆμα μόνον τοῦ δημιουργοῦ του· πρέπει δὲ νὰ κρύπτῃ ἐν ἑαυτῷ μεγάλην ἀλήθειαν, διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ φυτοζωήσῃ, ἕως ὅτου αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ ἀναγνωρίσουν τὴν σπουδαιότητά του. Αὐτὴ συνήθως εἶναι ἡ μοῖρα τῶν μεγάλων ἐφευρέσεων καὶ δημιουργιῶν, αἱ ὅποιαι προτρέχουν πολὺ τῶν χρόνων αὐτῶν. Ὁ Γαλιλαῖος ἐξεβιάσθη νὰ ὁμολο-

γήση ὅτι ἡ γῆ δὲν κινεῖται, τὸ δὲ μεγαλοφυὲς μουσικὸν ἔργον τοῦ *Wagner* ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐχλευάσθη.

Ὅσάκις ὅμως ἡ ἀπόστασις δὲν εἶναι τόσοσιν μεγάλῃ, εἶναι δὲ δυνατόν νὰ εὑρεθοῦν σημεῖα ἐπαφῆς μεταξὺ τοῦ νέου καὶ τοῦ παλαιοῦ, τότε συνήθως ἐπέρχεται κάποιος συμβιβασμός. Γίνεται δὲ συνήθως ὁ συμβιβασμός οὗτος διὰ τῆς ἀποβολῆς μεγάλου μέρους τῆς πρωτοτυπίας τοῦ νέου καὶ τῆς προσαρμογῆς του εἰς τὰ παραδεδομένα. Ἐντεῦθεν δὲ γεννῶνται πλεῖσται νόθοι μορφαί. Παραδείγματα διδακτικώτατα μᾶς παρουσιάζει ἡ διὰδοσις τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη. Ὁ χριστιανισμός παρουσιάσθη ὡς κάτι ἐντελὺς νέον, ὡς θρησκεία νέα, ἡ ὁποία οὔτε πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν διετῆρει ἄμεσον συνάφειαν οὔτε πρὸς τὰς ἐθνικὰς θρησκείας εἶχε τι κοινόν. Καὶ ὅμως, ὅσον περισσότερο διεδίδετο, τόσοσιν περισσότερο ἐνοθεύετο μὲ τὰ παλαιὰ στοιχεῖα. Οἱ γενόμενοι ἐξ ἐθνικῶν χριστιανοὶ ἀπὸ τῶν καὶ αὐτοὶ εἰς θρησκείας, εἶχαν καὶ αὐτοὶ τὰς παλαιότερας θρησκευτικὰς τῶν παραδόσεις καὶ πεποιθήσεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύναντο διὰ μιᾶς νὰ ἀπαλλαγοῦν. Ἐγκατεμείγνουν λοιπὸν εἰς τὸν χριστιανισμόν ποικίλας δοξασίας καὶ ἔθιμα καὶ τέχναι, αἱ ὁποῖαι, οὐδεμίαν πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἔχουσαι σχέσιν, ἐνόθεουν αὐτὴν ἐπικινδύνως, οὕτως ὥστε ἐκινδύνευε νὰ καταστῇ ἐν τῶν πολλῶν φιλοσοφικοθρησκευτικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα τότε ἦσαν διαδεδομένα καθ' ὅλον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ δὲ Χριστὸς ἐκινδύνευε νὰ λάβῃ θέσιν, ἔστω καὶ τὴν πρώτην, μεταξὺ τῶν ἀπειραρίθμων θεοτήτων τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ κόσμου. Ἐκ τῶν τάσεων τούτων ἀνεπτύχθησαν αἱ διάφοροι ὑπὸ τὸ ὄνομα *Γνώσις* αἱρέσεις, περὶ τίνος τῶν ὁποίων, τῆς τῶν Σιμωνιανῶν, ἰδοὺ πῶς ὁμιλεῖ ὁ Εἰρηναῖος. «Τούτων οἱ μυστικοὶ ἱερεῖς ἀκολάστως διάγουσι καὶ μαγείας ἐπιτελοῦσιν, ὡς ἕκαστος αὐτῶν δύναται. Χρῶνται δὲ καὶ ἐξορκισμοῖς καὶ ἐπωδαῖς. Φίλτρα δὲ

καὶ ἀγώγιμα καὶ ὅσοι πάρεδροι λέγονται καὶ ὄνειροπομποὶ καὶ ὅσα ἄλλα περίεργα, παρ' αὐτοῖς ἐπιμελῶς ἐπιτελεῖται. Καὶ ἄγαλμα δὲ τοῦ Σίμωνος ἔχουσι κατὰ τὴν μορφήν τοῦ Διὸς ἐξεργασμένον καὶ τῆς Ἑλένης κατὰ τὴν μορφήν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ταῦτα λατρεύουσι.» Ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου μόλις καὶ μετὰ βίας καὶ μετὰ ἀγῶνας πολυμόχθους καὶ πολυχρονίους κατάρθωσαν νὰ ἀπαλλάξουν τὴν ἐκκλησίαν οἱ εἰς τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν ἰσχυρῶς προσκείμενοι πατέρες. Τὰ ἴδια καὶ ἀπαράλλακτα συμβαίνουν σήμερον μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς διαφόρους κατὰ φύσιν λαοὺς ὑπὸ τῶν ἱεραποστόλων. Ὁ χριστιανισμός, ὅπως αὐτοὶ τὸν ἀντιλαμβάνονται, πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ χριστιανισμός.

Δὲν εἶναι δὲ ἀσύνηθες καὶ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ δημιουργοὶ νέου τινός, διὰ νὰ γένη τούτο δεκτόν, φροντίζουν ν' ἀποκρύπτουν τὴν νεότητά του, ἀναφέροντες εἰς πρόσωπα παλαιὰ καὶ σεβαστὰ καὶ μέγα κύρος ἐν τῇ παραδόσει ἔχοντά. Παραδείγματα ἔχομεν ἄρκετὰ ἐν τῇ χριστιανικῇ λογοτεχνίᾳ. Οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς, διὰ νὰ προσδώσουν μέγα κύρος εἰς τὰ γραφόμενά των, δὲν ἐδίσταζον νὰ διαπράξουν τὸ εὐσεβὲς ψεῦδος, ἀποδίδοντες αὐτὰ εἰς σεβαστοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Κλήμεντα, τὸν Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ ἄλλους. Ἐἰς τὴν ἀρχαιότητα ἔχομεν τὰ Ὀρφικά, τὰ ποιήματα τῶν ὀρφικῶν θιάσων, τὰ ὅποια νεώτερα ὄντα, ἀνεφέροντο εἰς τὸν μυθικὸν Ὀρφέα, διὰ νὰ ἀντλήσουν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος αὐτοῦ μέγα κύρος.

Ἄλλ' αἱ γόθοι αὗται μορφαί, ἐφ' ὅσον τὸ νέον κρύπτει ἐν αὐτῇ κάποιαν ἀλήθειαν καὶ ζωὴν, ὥστε νὰ σχηματίσῃ ἓνα ἰσχυρὸν πυρῆνα ἐξ ὀλίγων, δὲν δύνανται νὰ εἶναι παρὰ προσωριναί. Ὁ πυρὴν οὗτος βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εὐρύνεται. Οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸν ὑπονομεύουσι διαρκῶς τὴν παράδοσιν,

ἡ ὁποία σιγὰ σιγὰ ἀρχίζει νὰ ἀποσυντίθεται. Βαθμηδὸν ἀρχίζει ἡ ἐπικράτησις τοῦ νέου, ἡ ὁποία ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐπεκτείνεται εἰς ὅλα τὰ στρώματα καὶ ὅλον τὸ πλάτος τῆς κοινωνίας.

Ἄλλ' ἡ ἐπικράτησις αὕτη, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν, συνήθως δὲν εἶναι πλήρης, οὐδὲ συνεπάγεται τὴν ἄμεσον καὶ τελείαν ἐξαφάνισιν τοῦ παραδεδομένου. Τούτου ἓν μέρος, τὸ σχετικῶς ὕστερογενέστερον καὶ περισσότερον ἀνεπτυγμένον, ἐξαφανίζεται ἀντικαθιστάμενον ὑπὸ τοῦ νέου. Ἐκ τοῦ ὑπολοίπου ἓν μὲν μέρος ἐξακολουθεῖ τὸν βίον αὐτοῦ ἀνεξάρτητον πάσης νεωτέρας ἀντιλήψεως, οὕτως εἰπεῖν, ὑποχθόνιον, εἰς τὰ μυχιαίτατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἢ τὰ βαθύτατα στρώματα τῆς κοινωνίας, ἄλλο υἱοθετεῖται καὶ χρησιμοποιοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ νέου καθεστῶτος, ἀφ' οὗ ὅμως μεταβλήθῃ ἡ αἰτιολογία τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις, καὶ τριττον τέλος παραμένει ἕνεκα τῆς δυνάμεως μόνον τῆς συνηθείας προσκεκολλημένον εἰς τὸν νεώτερον βίον ὡς ἀπολίθωμα, ὡς ὑπόλειμμα ἀδικαιολόγητον προγενεστέρων περιόδων. Παραδείγματα ὅλων τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων δύναται νὰ εὑρῇ κανεὶς ἄφθονα.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην κατηγορίαν παρατηρῶ ὅτι ὅλος ὁ θαυμαστός μυθικὸς κόσμος τῶν ἀρχαίων, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησαν οἱ ποιηταί, ὁ θεῖος κόσμος τοῦ Ὀλύμπου, μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ ἐξέλιπε χωρὶς ν' ἀφήσῃ σπουδαίᾳ ἴχνη εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπολειμμάτων, παρατηρῶ ὅτι, ὡς πρὸς τὴν πρώτην περίπτωσιν, καθ' ἣν μέρος τοῦ παλαιοῦ ἐξακολουθεῖ ἀνεξάρτητον πάσης νεωτέρας ἀντιλήψεως βίον, ἐξαιρετικὴν ζωτικότητα καὶ ἀντοχὴν δεικνύουν ἀρχέγονοί τινες περὶ ψυχῶν, νεκρῶν, πνευμάτων ἀγαθοποιῶν καὶ κακοποιῶν δαιμόνων δοξασαί, καθὼς καὶ συναφεῖς πρὸς ταύτας κατὰ παράδοσιν ἐνέρ-

γειαί, δι' ὧν ἐπιδιώκεται ἀφ' ἐνός μὲν ἢ ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ ἐπίτευξις τοῦ ὠφελίμου. Αἱ δοξασίαι αὗται, ἔχουσαι τὰς ρίζας αὐτῶν εἰς τὰ βαθύτατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀρύονται τὴν ἀκατάβλητον καὶ αἰώνιον αὐτῶν δύναμιν ἐκ συναισθημάτων θεμελιωδῶν καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν καὶ συντήρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς συνυφασμένων, οἷα ὁ φόβος τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ θανάτου καὶ ἡ ἀνήσυχος προσδοκία τοῦ μέλλοντος. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται ὅλαι αἱ πίστεις καὶ δοξασίαι περὶ τῆς ὑπάρξεως διαφόρων πνευμάτων, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ μαγικαὶ συνήθειαι, δι' ὧν ἐπιδιώκεται ἡ προφύλαξις ἀπὸ ἀσθενείας ἢ ἄλλα κακὰ καὶ ἡ εὐδαιμονία τοῦ ατόμου ἢ ἡ βλάβη τοῦ πλησίον. Τριαῦται μαγικαὶ συνήθειαι εἶναι ἡ χρῆσις φυλακτῶν καὶ προδασκανίων, σκόρδων π. χ., ὀδόντων, πετάλων, καρφίων κ. τ. τ., ἡ κατόρυξις ἢ τὸ κάρφωμα τῶν ἀσθενειῶν, ἡ κατάβωσις αὐτῶν μετὰ ὅρκου καὶ ἰδιαιτέρως χειρονομίας, διάφοροι μαγικαὶ τελεταί, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι νὰ προκαλέσουν βροχὴν ἢ νὰ ὑποδοηθῇσιν τὴν βλάβησιν, ὡς εἶναι ἡ περπεροῦνα, εἰ κατακλυσμοὶ κτλ., οἱ μαγικοὶ κόμβοι, τὰ ἐκ κηροῦ ὁμοιώματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμπήγουν καρφιὰ ἢ βελόνας, τὰ διάφορα φίλτρα κτλ. κτλ. Ἐπίσης ἐδῶ ὑπάγονται καὶ τὰ διάφορα εἶδη τῆς μαντικῆς, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθοῦν νὰ διαγνώσουν τὸ μέλλον, χαρτομαντεία, χειρομαντεία, λεκανομαντεία, ὄνειροκριτική, οἰωνισμοί, ὠμοπλατοσκοπία, πυρομαντεία, μολυβδομαντεία, αὐγομαντεία, κληδομαντεία, καφεδομαντεία, ὁ κλήδονας κτλ. κτλ. Ἐπίσης διάφορα πρὸς τοὺς νεκροὺς συνδεδεμένα ἔθιμα, ὡς ἡ τοποθέτησις ποτηρίου ὕδατος ἐν τῷ ὀωματίῳ, ὅπου ἀπεβίωσεν ὁ νεκρός, ἡ θραῦσις ἀγγείων, ἡ πίστις εἰς τοὺς βρυκόλακας καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῶν νεκρῶν νὰ βλάβουν ἢ νὰ ὠφελήσουν τοὺς ζῶντας κτλ. κτλ. Πάντα ταῦτα παρὰ πᾶσαν τὴν ἀντίφασιν, εἰς τὴν

ὁποῖαν εὐρίσκονται καὶ πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἰδέας καὶ πρὸς τὸν σύγχρονον πολιτισμόν, ὅμως ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν μεταξὺ μας βίον ἀνεξάρτητον, ἐντὸς περιβάλλοντος ἐντελῶς ξένου πρὸς αὐτά. Ἐξακολουθοῦν πιστευόμενα καὶ ἐκτελούμενα ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν ὀλιγώτερον προηγμένων στρωμάτων, ὅπου τέλος πάντων θὰ ἠδύνατο κανεῖς νὰ εἴπῃ ὅτι ἔχουν καὶ τὸν λόγον των, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ ἰδιαιτέρως μεταξὺ τῶν γυναικῶν. Δὲν παύει δὲ καὶ ἡ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ παλαιὰ δημιουργία νέων ἐντελῶς τοιούτων δοξασιῶν καὶ πράξεων, εἰς τὰς ὁποίας εἰσάγονται καὶ στοιχεῖα εἰλημμένα ἐκ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ὥς εἶναι οἱ σταυροὶ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων εἰς τὰ ξόρκια τῶν γραϊδίων.

Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ζωτικότητα τῶν παλαιῶν εἶναι μὲν ἀρκετὴ διὰ νὰ τὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν ζωὴν ἐντὸς τοῦ νέου περιβάλλοντος ὅχι ὅμως καὶ τόση, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὰ ἀνεξάρτητον βίον, ἔρχονται δὲ αὐτὰ εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τὸ νεώτερον περιβάλλον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκει δι' αὐτὰ νέαν αἰτιολογίαν, νέους λόγους ὑπάρξεως, παραδείγματα πρόχειρα ἔχομεν πλεῖστα ἔθιμα προχριστιανικά, τὰ ὁποῖα, κατ' ἀρχὰς πολεμηθέντα, ἐγένοντο ὕστερα δεκτὰ μὲ χρηστικανικὴν δικαιολογίαν. Τοιοῦτόν τι συμβαίνει μὲ τοὺς γαμηλίους στέφανους. Οἱ στέφανοι ἦσαν ἔθιμον ἐθνικόν. Διὰ τοῦτο οἱ πατέρες Τερτυλλιανὸς καὶ Κλήμης καταδικάζουν αὐτούς. Ἄλλ' ἦτο τόσο ἰσχυρῶς ἐρριζωμένον τὸ ἔθιμον, ὥστε οἱ λόγοι τῶν πατέρων ἐπῆγαν χαμένοι. Ἡ ἐκκλησία ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ, ἐζήτησε δὲ νὰ εὕρῃ χριστιανικὴν δικαιολογίαν τῆς χρήσεως αὐτῶν. Οὕτω κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκούομεν τὸν Χρυσόστομον λέγοντα. «Διὰ τοῦτο στέφανοι ταῖς κεφαλαῖς (τῶν νεονύμφων) ἐπιτίθενται, σύμβολον τῆς νίκης, ὅτι ἀήττητοι γενό-

μενοι, οὕτω προσέρχονται τῇ εὐνῇ, ὅτι μὴ κατηγωνίσθησαν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς.»

Μερικὰ ἐκ τῶν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπαγομένων, τῶν ὁποίων ἡ βάρβαρος καὶ στυγνὴ μορφή δὲν συμδιδάσκεται πρὸς τὸ φιλανθρωπότερον προηγμένον περιβάλλον, ἀναγκάζονται νὰ μεταβάλουν αὐτὴν διὰ νὰ καταστήσουν ἀνεκτὴν τὴν ὑπαρξίν των. Παράδειγμα τὸ φοδερὸν ἔθιμον τῆς ἐγκατορύξεως ἀνθρώπων εἰς τὰ θεμέλια τῶν οἰκοδομῶν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν αὗται στερεότητα. Πασίγνωστον εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας, ὅπου διὰ νὰ σταθῇ τὸ γεφύρι ἀναγκάζεται ὁ πρωτομάστορας νὰ κτίσῃ τὴν γυναῖκα του. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται τερατώδες καὶ ἀπίστευτον. Καὶ ὅμως καὶ σήμερον ἀκόμη εὐρίσκεται τὸ ἀποτρόπαιον ἔθιμον εἰς τοὺς *Dayak* τῆς νήσου *Borneo* καὶ ἄλλους ἀγρίους λαοὺς. Παρ' αὐτοῖς εἰς τὴν βαθεῖαν ὁπὴν τὴν ὁποῖαν ὀρύττουν διὰ νὰ τοποθετήσουν τὸν πρῶτον πάσσαλον θέτουν νεαράν δούλην. Κατόπιν ἀφήνουν τὸν ἀνωθεν πάσσαλον νὰ καταπέσῃ μὲ ὄλον τοῦ τοῦ βάρους καὶ οὕτω συντρίβεται ἡ δυστυχὴς. Βαθμηδὸν τὸ ἄγριον ἔθιμον μετεβλήθη. Οἱ ἄνθρωποι ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ ζώων καὶ σήμερον εἰς τοὺς ἑλληνας κτίστας ὑπολείπεται μόνον ἡ συνήθεια νὰ σφάζουν ἀλέκτορα, μὲ τὸ αἷμα τοῦ ὁποίου βάπτουν τοὺς πρώτους θεμελίους λίθους. Οἱ παρερχόμενοι ὅμως φοδοῦνται νὰ πλησιάσουν, διότι φοδοῦνται μήπως ὁ μάστορας κτίσῃ τὴν σκιάν των, ὅποτε ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν θὰ ἀποθάνουν. Περιέργως τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε κατὰ τὰς εἰδήσεις νεωτέρων περιηγητῶν τὸ ἔθιμον καὶ εἰς τοὺς *Dayak*, ὅπου τὴν δούλην ἀντικατέστησεν ἀλεκτορίς.

Ὡς πρὸς τὴν τρίτην τέλος περίπτωσιν, καθ' ἣν τὸ παλαιὸν ἀπώλεσε μὲν ἐντελῶς τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς του, ὑφίσταται δὲ μόνον ἕνεκα τῆς δυνάμεως τῆς συνηθείας, ἀναφέρομεν ὡς

παράδειγμα τὸν Μάρτην, τὸ πολύχρωμον ἐκεῖνο κλῶμα, τὸ ὁποῖον προσδένεται εἰς τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς κατὰ τὸν Μάρτιον, καὶ τὸν χαιρετισμὸν γειά σου ἢ σέ καλό σου, ὅταν πταρ-
νιζώμεθα. Ἀμρότερα τὰς σήμερον οὐδένα λόγον ὑπάρξεως φαίνονται ἔχοντα, διατηροῦνται δὲ μόνον λόγῳ τῆς συνηθείας. Καὶ ὅμως εἶχον ἄλλοτε τὸν λόγον των. Ὁ Μάρτης ἀπετέλει περίαμμη, εἰς τὸ ὁποῖον μαγικὴ ἀπεδίδετο δύναμις. Ἦτο δὲ ἐν χρήσει καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ λατρείᾳ. Οἱ μύσται τῶν ἐλευσινίων κρόκη κατεδούντο τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸν ἀριστερὸν πόδα. Ὁ δὲ χαιρετισμὸς κατὰ τὸν πταρμόν, συνεδέετο πρὸς ἀρχηγό-
νους ἰδέας, καθ' ἃς κατ' αὐτὸν εἰσῆρχοντο ἢ ἐξῆρχοντο τὰ κα-
κοποιὰ πνεύματα ἐκ τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ τώρα ποῖα εἶναι ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἰς τὴν πρόοδον ταύτην πρὸς τὸν πολιτισμὸν, ποῖον πρόσωπον διαδραματίζει εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πάλην τοῦ νέου πρὸς τὸ παλαιόν, τῆς δημιουργίας πρὸς τὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῇ Λαογραφίᾳ;

Ἡ γυνὴ πρῶτα καὶ κυριώτατα εἶναι στοιχεῖον συντηρητι-
κόν, προσκεκολλημένον εἰς τὴν παράδοσιν πολὺ περισσότερον τοῦ ἀνδρός. Μὴ σᾶς φανῇ τὸ τοιοῦτον παράδοξον. Μὴ σᾶς κάμῃ ἐντύπωσιν ἡ ἀγάπη τῆς γυναικὸς πρὸς τὸ νέον, ἡ ὁποία πα-
ρουσιάζεται εἰς τὴν μόδαν. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας, ἡ μετὰ δουλικῆς, ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεῖς, ὑποταγῆς παρακολούθησις τῆς μόδας εἶναι δεῖγμα πνεύματος συντηρητι-
κοῦ μᾶλλον ἢ νεωτεριστικοῦ. Διότι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ νεωτερισμοῦ, τοῦ πραγματικοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος, δὲν εἶναι ἡ μέμησις ἡ δουλικὴ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ἀπαλ-
λαγὴ τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, ἡ πνευματικὴ αὐτοτέλεια, ἡ συγκέντρωσις εἰς ἑαυτὸ καὶ ἡ ἐκ τοῦ

θάθους τῆς ἰδίας πλέον ὀντότητος ἀνάδυσις τῆς δημιουργικῆς πνοῆς. Εἰς τὴν μόδαν συμβαίνει τίποτε ἀπ' αὐτά; Πᾶν τοῦναντίον. Τὸ κύριον αὐτῆς χαρακτηριστικὸν δὲν εἶναι ἡ αὐτοτέλεια τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' ἡ δουλικὴ μίμησις. Ὡρισμένα καταστήματα ἐκ Παρισίων τὴν κανονίζουν καὶ αἱ γυναῖκες ἀνεξετάστως ὄλαι τὴν ππρακολουθοῦν. Ὅ,τι κάμνει ἡ μία, πρέπει νὰ τὸ κάμουν ὄλαι. Ἀλλὰ τοῦτο βέβαια δὲν εἶναι αὐτοτέλεια σκέψεως, πᾶν ἄλλο εἶναι ἡ δημιουργικότης. Τοῦναντίον, ἡ ἀδυναμία τοῦ νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν μίμησιν, νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸ περιβάλλον, εἶναι δεῖγμα δουλικῆς προσηλώσεως εἰς τὴν κοινὴν συνήθειαν, εἰς τὸ κοινῶς παραδεδεγμένον, δεῖγμα πνεύματος συντηρητικοῦ. Τὸ συντηρητικὸν δὲ τοῦτο πνεῦμα τῆς γυναικὸς ἀκριδῶς ἐν τῇ Λαογραφίᾳ ἔχει τὴν καταφανεστάτην αὐτοῦ ἐκδήλωσιν.

Τὰς τελευταίας ἀπηχήσεις παλαιότητων καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ λησμονουμένων δημοτικῶν ἀσμάτων θὰ τὰς ἀκούσετε παρ' αὐτῶν, τὰ παραμῦθια εἶναι τὰ στοιχεῖα των, αἱ παραδόσεις ἀπὸ τελοῦν τὸν μυθολογικὸν κόσμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζοῦν, αἱ προλήψεις καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι τὸν ρυθμιστὴν τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων των, οἱ μῦθοι καὶ αἱ παροιμίαι τὴν φιλοσοφίαν των, τὰ ξόρκια καὶ τὰ βότανα τὴν ἐπιστήμην των. Ὅ,τι πλέον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν πρὸ καιροῦ ἔχει λησμονηθῇ, ὅ,τι ἔπαυσε πλέον νὰ πιστεύεται, τοῦτο θὰ εὑρετε, ἂν τὸ ζητήσετε, εἰς τὰς γυναῖκας. Αἱ γυναῖκες εἶναι οἱ θεματοφύλακες τῆς παραδόσεως, αἱ δὲ γραῖαι ἀληθεῖς λαογραφικοὶ θησαυροί. Εἰς τὴν γραῖαν *Bettina von Arnim* οἱ ἀδελφοὶ *Grimm* ὀφείλουν τὰ παραμῦθια των, εἰς τὴν *Μαριάναν Καμπούρογλου* χρεωστοῦμεν τὰ ἀθηναϊκὰ παραμῦθια καὶ σχεδὸν πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἐκ τῆς λαογραφίας τῶν παλαιωτέρων Ἀθηνῶν γνωρίζομεν. Τὸ δὲ πλεῖστον τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον σήμερον περισυλλέγομεν, ἐκ τοῦ στόματος τῶν περιφρονουμένων καὶ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος κα-

ταγελωμένων γραϊδίων τὸ ἀρυόμεθα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὸν βίον καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν ἢ γυνὴ εἶναι ὁ ἀξιοπιστότερος φύλαξ τῆς παραδόσεως. Τοῦτο γνωρίζουν ὅλοι, ὅσοι ἐπεχείρησαν νὰ μελετήσουν τὴν λαογραφίαν ἢ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ.

Καὶ τώρα προβάλλει μόνον τοῦ τὸ ἐρώτημα, διατί ἄρά γε ἡ συντηρητικότης αὕτη εἰς τὰς γυναῖκας; Ἡ συντηρητικότης αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν της εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς γυναικός. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι φύσις περισσότερον συναισθηματικὴ παρὰ διανοητικὴ. Εἰς τὴν ψυχὴν της ἐπικρατοῦν στοιχείων εἶναι τὸ συναίσθημα, ἐνῶ τοῦναντίον εἰς τὸν ἄνδρα ὑπερσχύει ἡ διανόησις. Ἐφ' ὅσον δὲ τῆς παραδόσεως στήριγμα, ὡς εἵπομεν, εἶναι τὸ συναίσθημα, δὲν δύναται νὰ φανῇ παράδοξος ἡ συντηρητικότης τῆς γυναικός. Εἰς αὐτὴν αἱ ἐντυπώσεις κατευθύνονται μᾶλλον πρὸς τὸ συναίσθημα ἢ τὴν διανόησιν. Ὅ,τι ἀπ᾿ αὐτῆς ἐγέννησε φόβον εἰς αὐτὴν ἢ ὑποβάλλει ἐλπίδας, ὅτι συνεδέθη πρὸς τὸ συναίσθημα τοῦ γνωστοῦ καὶ τὴν συνήθειαν, ὅ,τι περιεβλήθη τὸν μανδύαν τοῦ κύρους τῆς ἀρχαιότητος, τοῦτο ρίπτει πλεόν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῆς ρίζας δυσάποσπάστους.

Μόλα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ νομίσῃ τις ὅτι λόγῳ τῆς συντηρητικότητος ταύτης ἡ γυνὴ εἶναι καὶ ἐντελῶς ἀνίκανος εἰς κάθε δημιουργίαν. Τοῦναντίον ἡ γυνὴ ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἔργον δημιουργικὸν καὶ μάλιστα ἀξιολογώτατον, ἐντὸς ὅμως πάντοτε τῶν ὑπὸ τῆς παραδόσεως περιγεγραμμένων ὁρίων. Καθορίζει δὲ τὸ ποιὸν τοῦ δημιουργικοῦ τούτου ἔργου αὐτὴ ἡ συναισθηματικὴ φύσις τῆς γυναικός.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τὸ δημιουργικόν, καθὼς καὶ τὸ ἔργον τὸ συντηρητικόν, θέλομεν παρακολουθήσει αὐτὴν εἰς τὰ ἐπόμενα μαθήματα.

Β'

Τί εἶναι τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἀνδρικά καὶ γυναικεῖα τραγούδια. Ἡ γυνή ὡς λαϊκὴ ποιήτρια.

Εἰς τὸ προηγούμενον μάθημα ὠμιλήσαμεν γενικῶς περὶ τῆς γυναικὸς ὡς συντηρητικοῦ καὶ δημιουργικοῦ στοιχείου ἐν τῇ Λαογραφίᾳ. Ἐρχόμεθα τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον αὐτῆς εἰς τρία ἰδιαίτερα ἐπὶ μέρους λαογραφικὰ κεφάλαια, τὸ τραγούδι, τὸ παραμῦθι καὶ τὴν μαγείαν. Καὶ σήμερον διὰ τὸ τραγούδι.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι τὸ βασιλείον τῆς γυναικὸς. Συναισθηματικὴ καὶ εὐαίσθητος καθὼς εἶναι καὶ ἐπιρρεπὴς εἰς διαχύσεις, ἀγαπᾷ μαζὶ μὲ τὸν χορὸν μέχρι μανίας τὸ τραγούδι. Δὲν μανθάνει δὲ μόνον καὶ διατηρεῖ ὅτι ἀπὸ ἄλλους ἤκουσεν, ἀλλ' ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἴδια ὡς ποιήτρια. Εἰς πολλοὺς μάλιστα κατὰ φύσιν λαοὺς ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον αἱ γυναῖκες εἶναι αἱ δημιουργοὶ τῶν ᾠδῶν. Εἰς ἄλλους ἔχουν τὰ ἰδιαίτερα τῶν τραγούδια, καθὼς π. χ. εἰς τοὺς Ρώσους τῆς Μεγάλης Ρωσίας, τὰ καλούμενα *babyli starini*, ἥτοι παλαιὰ γυναικεῖα ᾠσματα, καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας Βεδουίνους τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *asamer*, τὰ ὁποῖα μάλιστα καὶ τραγουδοῦν μόνον μετὰ τῶν. Καὶ παρ' ἡμῖν, ἂν δὲν εἶναι σήμερον τόσον λόγῳ τοῦ προχωροῦντος νεωτέρου πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκτοπίζει τὸ λαϊκὸ τραγούδι, ὅπως δὲ ἐκτοπίζει καὶ ὅλον τὸν ἐγχώριον πολιτισμὸν καὶ ὅλας τὰς ἐγχωρίους συνηθείας, ἦτο ὁμοῦς τοῦλάχιστον πρὸ ὀλίγου καιροῦ ἡ ἀγάπη τῆς γυναικὸς τοῦ λαοῦ πρὸς τὰ τραγούδια ἰσχυρὰ καὶ ἡ ποιητικὴ τῆς δυνάμεις ἀξιοθαύμαστος. Εἰς τὸ τραγούδι καὶ εἰς τὸν χορὸν ἦσαν ἀκούραστοι. Αὐτὰ τὰ δύο ἦσαν αἱ δύο μόναι των διασκεδάσεις. Δὲν εἶχον τότε ἄλλας. Εἰς τοὺς γάμους καὶ τὰς ἄλλας διασκεδάσεις καὶ συγκεντρώσεις, εἰς τοὺς τακτικοὺς κυριακάτικους χοροὺς εἰς τὴν πλα-

τείαν τοῦ χωρίου, ἔμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι, εἰς τῆς πασχαλιάς τὴν κούνια καὶ εἰς τὸν κλήδονα, ἐπάνω εἰς τὴν διασκέδασιν καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν, ἐπάνω εἰς τὴν κούνια τοῦ παιδιοῦ καὶ πλάϊ εἰς τὸ φέρετρον τοῦ ἀποθαμένου ἀντηχοῦσε πάντα τὸ γυναικεῖο τραγούδι πότε χαρούμενο, πότε γλυκὸ καὶ πότε λυπημένο. Αἱ γυναῖκες ἤξευραν τὰ περισσότερα τραγούδια, ἄλλα διότι τὰ εἶχαν μάθει ἀπὸ τῆς γιαιγιῆς των καὶ τῆς μάννης των καὶ ἄλλα διότι τὰ εἶχαν βγάλει μοναχῆς των, ἀναμεταξύ των. Καὶ σήμερα, ἐὰν διατηρῆται ἀκόμη τὸ δημοτικὸ τραγούδι, εἶναι διότι ἀκόμη αἱ γυναῖκες τραγουδοῦν καὶ τὰ κορίτσια κάπου κάπου βγάζουν καὶ κανένα τραγουδάκι. Ἀπὸ τὸ στόμα των δὲ μόνον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μανθάνομεν καὶ καταγράφομεν ὅτι ἔμεινεν ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

Ἄλλ' ἄρά γε εἰς ὅλα τὰ τραγούδια ἄξ ἴσου αἱ γυναῖκες εἶναι καὶ φύλακες τῆς παραδόσεως καὶ δημιουργοί; Δὲν ὑπάρχουν τραγούδια, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ οἱ ἄνδρες εἶναι ποιηταί; Κ' ἔπειτα, τί εἶναι τὸ δημοτικὸ τραγούδι;

Μὴ σᾶς φανῇ ἄτοπος ἡ ἐρώτησις. Δὲν πρόκειται περὶ πράγματος τόσον προφανοῦς, ὅσον φαίνεται. Ἐγίναν καὶ γίνονται τόσαι συζητήσεις διὰ τὴν φύσιν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἡ δὲ παρερμηνεία ἀκριδῶς τῆς φύσεως αὐτοῦ ὠδήγησεν εἰς μεγίστας πλάνας ἐπιφανεστάτους ἐπιστήμονας, εἰς ἡμᾶς δὲ πολὺ ἀμυδρὰ καὶ πολὺ ρωμαντικὴ ἰδέα περὶ αὐτοῦ ἐπικρατεῖ. Ἡ θεωρία τοῦ *Wolf* καὶ τοῦ *Lachmann* διὰ τὸν Ὅμηρον, ὅτι εἶναι σύρραμμα δημοτικῶν ᾠσμάτων, εἰς τοιαύτην παρεξήγησιν τῆς φύσεως τοῦ τραγουδιοῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν της, παρ' ἡμῖν δὲ ἤκουσα μετὰ σοβαρότητος λεγόμενον ὅτι, ἂν εἶχομεν

καὶ ἡμεῖς σήμερον ἓνα Ὅμηρον, θὰ συνεκέντρωνε τὰ κλέφτικα τραγούδια καὶ θὰ ἐδημιούργει τὸ νεώτερον ἔπος.

Τί εἶναι λοιπὸν τὸ δημοτικὸν τραγούδι; Τραγούδι εἶναι κυρίως ἡ ἔκφρασις μὲ λόγους καὶ ρυθμὸν καὶ μέλος τοῦ κυριεύοντος τὴν ψυχὴν συναισθήματος. Τὸν πυρῆνα, τὴν οὐσίαν τοῦ τραγουδιοῦ ἀποτελεῖ τὸ συναίσθημα, ἡ χαρά, ἡ λύπη, ἡ ἀγάπη, τὸ μῖσος, ὁ θαυμασμός, ὁ ἔπαινος κτλ., τὸ περίβλημα εἶναι αἱ λέξεις καὶ τὸ μέλος.

Ἐὰν ὅμως πάρετε σήμερα καὶ φυλλομετρήσετε οἶανδῆ-
ποτε συλλογὴν δημοτικῶν τραγουδιῶν ἀπὸ τοῦ *Passow* ἕως
τοῦ Πολίτου, ἄρα γε ὅλα τὰ τραγούδια ἐκεῖνα, τὰ ὅποια περι-
λαμβάνονται εἰς τὰς συλλογὰς αὐτάς, προσαρμόζονται εἰς
τὸν ὀρισμὸν αὐτόν; Ὁχι. Θὰ εὗρετε βέβαια πολλὰ, τὰ ὅποια
προσαρμόζονται, τὰ ὅποια εἶναι ἀκριβῶς ἔκφρασις συναισθή-
ματος, ὅπως τοῦ χοροῦ, τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτειᾶς, τὰ μυστο-
λογία, τὰ γαμήλια, τὰ νανουρισματα κτλ. Θὰ εὗρετε ὅμως καὶ
μερικά, τὰ ὅποια δυσκόλως θὰ ἠμπορέσετε νὰ τὰ χαρακτηρίσετε
ὡς ἔκφράσεις συναισθήματος. Π.χ. τὸ τραγούδι τοῦ ξενιτεμένου,
τὸ μακρότατο τραγούδι τῆς Διογέννητης, τὸ περίφημο τραγούδι
τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας, ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ ἀκόμη
δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἔχουν πυρῆνα ἐν συναίσθημα.
Κάθε ἄλλο. Αὐτὰ ἀπλούστατα σκοπὸν ἔχουν νὰ μᾶς ἐκθέσουν,
νὰ μᾶς διηγηθοῦν κάτι τι μὲ ποιητικὸν τρόπον. Ὡστε εἰς αὐτὰ
πυρῆν εἶναι ἡ διήγησις· εἶναι τραγούδια διηγηματικὰ καὶ ὡς
τοιαῦτα πλησιάζουν κατ' οὐσίαν πρὸς τὸ ἔπος, πρὸς τὴν ἐπικὴν
ποίησιν. Βεβαίως τὰ νεοελληνικὰ διηγηματικὰ τραγούδια δὲν
ἠμποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἔπη, διότι τοὺς λείπει κυρίως
ἡ ἀναπαυτικὴ καὶ ἡσυχος καὶ πλατεῖα διήγησις, ἡ ὅποια εἶναι
τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἔπους, οὐδεὶς ὅμως δύνα-
ται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι εἰς αὐτὰ, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἔπος, τὴν οὐσίαν,

τὸν πυρῆνα ἀποτελεῖ ἡ διήγησις καὶ μόνον αὕτη. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ δημοτικὰ ἑλληνικὰ τραγούδια, διαιροῦνται εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, εἰς τὰ κυρίως τραγούδια, τὰ συναισθηματικὰ δηλ. τραγούδια, καὶ εἰς τὰ διηγηματικά. Τὸν χωρισμὸν αὐτὸν σήμερον βέβαια ὁ λαὸς δὲν τὸν αἰσθάνεται. Δι' αὐτὸν ὅλα εἶναι τραγούδια. Δὲν συνέβαινε ὅμως, φαίνεται, αὐτὸ καὶ εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν. Διὰ τὰ τοιαῦτα διηγηματικὰ τραγούδια ἐδῶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ παράδοσις, καὶ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν λίαν γνωστὴν εἰς τὴν λαογραφίαν Μαριάναν Καμπούρογλου, μᾶς διέσωσε τὸ ὄνομα παραλογή. Ἐκ δὲ τῆς Κύπρου ἔχομεν τὸ ὄνομα περιλοῇ εἰς ἓν ἀκριβῶς τοιοῦτον ἄσμα, προερχόμενον πιθανῶς ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας, τὸ τραγούδι τῆς Ζωγγραφοῦς, τοῦ ὁποῦα παραλλαγή ἐδημοσιεύθη μία εἰς τὴν Λαογραφίαν, δημοσιεύεται δὲ καὶ ἄλλη μία εἰς τὸ πρὸ ὀλίγου ἐκδόθεν Α' καὶ Β' τεύχος τοῦ Η' τόμου. Εἰς τὸ τραγούδι αὐτό, εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ ποιητὴς προσκαλῶν ἀκροατὰς διὰ τὸ ποίημά του λέγει τὰ ἑξῆς:

Ὅσοι τζ' ἂν ἦστε χρισκιανοὶ τζ' ἂν ἦστε βαπτισμένοι
 ἔλατε νὰ γροιῦζ' ἤσετε **περιλοῇ** γραμμένην,
 τὴν ξήρουν τῆς Ζωγγραφοῦς τῆβ βαρυφουμισμένην,
 ποὺ τὴν ἐπεριγράψασιν πισκόποι τζ' αἱ γουμένοι.
 Ἐλαῖτε οὐλ' οἱ κληρικοί, τοῦρτσι τζ' αἱ γιουλαμάδες
 τζ' αἱ δώδεκα κουσουλικά τζ' αἱ πέντε δεσποτάδες,
 νὰ κάμω τὰ μματάτζ' α σας νὰ τρέχουν σὰν τὴ βρούσιν,
 σὰν τὸν Ἀφρίτην ποταμόν, ἀντὰν νὰ ξησ' ειλίσῃ
 τζ' αἱ δίοιλα τζ' αἱ τριόιλα οὔλα νὰ τὰ ποτίσῃ.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Μαριάνας Καμπούρογλου τὰ τοιαῦτα τραγούδια ἀπηγγέλλοντο μόνον ὑπὸ γραιῶν ἐν οἰκογενειακοῖς κύκλοις μὲ κάποιον ἰδιάζοντα τόνον τῆς φωνῆς, κλαυθμη-

ρόν πως καὶ λυρώδῃ, κατὰ τὸ κυπριακὸν ποίημα εἶναι προφανές ὅτι ἐπίσης περὶ ἀπαγγελίας πρόκειται. Ἄλλως τε καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ κανεὶς ὅτι ἄσματα μακρά, ὅπως εἶναι οἱ παραλογές, εἶναι δυνατόν νὰ τραγουδοῦνται κατὰ τὸν συνήθη μάλιστα ἑλληνικὸν τρόπον, διότι θὰ ἐκράτουν ἴσως δύο ἕως τρεῖς ὥρας τὸ καθὲν καὶ τὰ κυπριακά, τὰ ὁποῖα διακρίνονται διὰ τὸ μῆκός των, πολὺ περισσοτέρας. Καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ τῶν κυρίως τραγουδιῶν καὶ τῶν διηγηματικῶν εἶναι ἐν ἐπὶ πλέον μαρτύριον καὶ διὰ τὴν διαφορὰν τῆς φύσεως αὐτῶν.

*
* *

Ἀπὸ τὰς δύο ταύτας τώρα κατηγορίας τῶν ἑλληνικῶν τραγουδιῶν τὰ μὲν διηγηματικὰ εἶναι κυρίως ἀνδρικά τραγούδια, τὰ δὲ κυρίως τραγούδια εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον γυναικεῖα. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἴσως φαίνεται κάπως παράξενος, εἶναι ὅμως ἀληθής. Σήμερον βέβαια εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ δημοτικὴ ποίησις πρὸ πολλοῦ ἤδη ἔχει ἀρχίσει νὰ ὑπαχωρῇ καὶ νὰ ἀντικαθίσταται δυστυχῶς ἀπὸ τὰ ἀνούσια τραγούδια τῶν ὁπερετῶν καὶ τῶν ἐπιθεωρήσεων, τὰ ὁποῖα κάμνουν τὸν κύκλον τοὺς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι φανερόν. Καὶ τὰ κυρίως τραγούδια, πολὺ περισσότερον τὰ διηγηματικὰ τραγούδια δὲν ἀκούονται πλέον συχνά, σχεδὸν ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν μέρος τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δὲ περίεργοι λαογράφοι σπεύδουν νὰ τὰ ἀναζητήσουν καὶ νὰ τὰ καταγράψουν ἀπὸ τὸ στόμα κανενὸς γέροντος ἢ κανενὸς γραῖδλου ὡς λείψανα περιέργου παρελθόντος. Ὅπου ὅμως τὸ δημοτικὸν τραγούδι ἀκόμη ἔχει ἀρκετὴν ζωὴν μέσα του, ἐκεῖ ἀμέσως εἶναι καταφανὴς ὁ χαρακτηρισμὸς, τὸν ὁποῖον εἵπομεν. Οὕτως εἰς τὴν Σερβίαν ὁ μέγας αὐτῆς λαογράφος *Vouk Karatsie*, ὁ ὁποῖος κατήρτισε τὴν σπουδαιότητα τὴν συλλογὴν τῶν σερβικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἐχώρισε

τὰ διηγηματικά τραγούδια ὡς ἀνδρικὰ ἀπὸ τὰ γυναικεῖα, τὰ καθαρῶς συναισθηματικά.

Ὁ χωρισμὸς αὗτος εἶναι φυσικός, σύμφωνος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς. Ὁ ἀνὴρ ὡς φύσις περισσότερον διανοητικὴ ἀγαπᾷ τὰ πράγματα, τὴν διήγησιν, ἢ εὐπαθὴς συναισθηματικὴ φύσις τῆς γυναικὸς εὐκολα ἐκχύνεται εἰς λυρισμούς. Ἐχομεν δὲ δείγματα τοῦ χωρισμοῦ τούτου καὶ ἀπὸ τὸν Ὅμηρον. Ὅταν οἱ ἥρωες πηγαίνουν νὰ παρακαλέσουν τὸν Ἀχιλλέα νὰ παύσῃ τὴν ὀργὴν του καὶ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν πόλεμον, τὸν εὐρίσκουν νὰ τραγουδῇ κλέα ἀνδρῶν, ἐνῶ ἡ Βρυσηΐς τονίζει μυρολόγι εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ Πητρόκλου, καὶ ἡ Ἑκάδη, ἡ Ἀχδρομάχη καὶ ἡ Ἑλένη εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος. Ἐπειτα αὐτοῦ τοῦ ἔπους, τοῦ κατ' ἐξοχὴν διηγηματικοῦ τραγουδιοῦ, δημιουργοὶ καὶ φορεῖς δὲν ἦσαν γυναῖκες ἀλλ' ἄνδρες, οἱ αἰετοὶ καὶ οἱ ραψῶδοι. Παράδειγμα γυναικὸς ἐπικῆς αἰετοῦ ἢ ραψῶδοῦ δὲν ἔχομεν κανέν, ἐνῶ λυρικά ποιήτρια ἀνεφάνησαν πολλὰ. Χαρακτηριστικώτατον δὲ εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὸ παραμῦθι, τὴν κατ' ἐξοχὴν ταύτην διήγησιν, τὴν προδοθῆντα τοῦ ἔπους, κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦλάχιστον αὐτοῦ, δημιουργοὶ καὶ φορεῖς εἶναι ἄνδρες καὶ ὄχι γυναῖκες.

Ἐπειτα σημειωτέον καὶ τὸ ἑξῆς. Τὰ διηγηματικά τραγούδια δὲν εἶναι, ὅπως τὰ συναισθηματικά, τραγούδια τῆς στιγμῆς, τραγούδια αὐτοσχέδια, στιγμιαῖα πολλάκις ἀπόρροιαι ὑπερεκχειλίζοντος συναισθημάτος. Εἶναι συνήθως τραγούδια μακρά, τὰ ὅποια διὰ νὰ ποιηθοῦν χρειάζονται ὄχι μόνον ἀρκετὴν ποιητικὴν προσπάθειαν, ἀλλὰ καὶ τέχνην, ὥπως δὲ σήμερον παρουσιάζονται εἰς τὸν μελετῶντα αὐτά, καὶ ποιητικὴν παράδοσιν, ἢ ὅποια μόνον ἐντὸς ἰδιαιτέρου κύκλου ποιητῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ, ποιητῶν, οἱ ὅποιοι νὰ ἀσχολοῦνται μὲ αὐτὰ οὐχὶ ἐν παρέργῳ, ἀλλ' ἐξ ἐπαγγέλματος, κλασσικὸν παράδειγμα

τῶν ὁποίων εἶναι οἱ ὁμηρικοὶ αἰδοὶ καὶ ραψῶδοι. Εἰς τοὺς συγχρόνους λαοὺς ἐπαγγελματῆται ποιηταὶ εἶναι οἱ Σέρβοι *Guslar*, εἰς τοὺς ὁποίους ἀκριδῶς ὀφείλεται ἡ ἐπική ποιήσις τῶν Σέρβων, ἐπαγγελματῆται δὲ πρέπει νὰ ᾔσαν καὶ οἱ δημιουργήσαντες τὰ ἑλληνικὰ διηγηματικὰ τραγούδια.

Ἄλλ' ἔχομεν καμμίαν πληροφορίαν ὅτι ὑπῆρξάν ποτε ἐν τῇ μέσῃ ἢ νέᾳ Ἑλλάδι τοιοῦτοι ἐπαγγελματῆται ποιηταί; Διὰ τὸν μέσον αἰῶνα, τὸν 10ον αἰῶνα, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἀποτελῇ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς ἀκριτικῆς λεγομένης ποιήσεως, ἔχομεν μίαν πολυτιμοτάτην μαρτυρίαν τοῦ Ἀρέθου τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν εἰς τὸν κ. Σωκράτην Κουγέαν. Ὁ Ἀρέθας σχολιάζων τὰ εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυχνέα τοῦ Φιλοστράτου ἐξηγῶν τὴν λέξιν ἀγύρτης λέγει. «Τοὺς ἀγείροντας λέγει, ἦτοι ἀγύρτας, ὡν νῦν δείγμα οἱ κατὰ τὰ Παφλαγονία, ὡδὰς τινας συμπλάσαντες πάθη περιχούσας ἐνδοξῶν ἀνδρῶν καὶ πρὸς ὅσων ἄδοντες καθ' ἑκάστην οἰκίαν». Ἦσαν δὲ κατάλληλοι τότε οἱ χρόνοι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοιαύτης τάξεως αἰοιδῶν καὶ μάλιστα ἐν τῇ Ἀνατολῇ. «Τὸ ἥρωϊκὸν περιβάλλον τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων ἦτο, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ *Ram baud*, ἐπίσης κατάλληλον διὰ τὴν γέννησιν τῆς μεγάλης πολεμικῆς ποιήσεως, ὅπως ἦτο ἡ Γαλλία κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πρώτων Καπετιδῶν». Εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ἀγερώχων παραμεθορίων βυζαντινῶν φεουδαρχῶν, τῶν Μελισσηνῶν, τῶν Δουκῶν, τῶν Ἀνδρονίκων καὶ Πορφυρίων καὶ Κωνσταντίνων, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι εὕρισκον εὐμενῇ ὑποδοχὴν καὶ ἀκρόασιν οἱ λαϊκοὶ ποιηταί, οἱ ψάλλοντες τοὺς ἄθλους των, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀράβων ἐμιρῶν καὶ βραδύτερον τῶν Φράγκων ἀρχόντων.

Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους ἔχομεν ἐπίσης μερικὰ τεκμήρια ὑπάρξεως τοιούτων ποιητῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο μακρὸν νὰ

ἀναφέρω σήμερον, εἰς δὲ τοὺς σημερινοὺς ἔχομεν τὰ ζῶντα δείγματα τοιούτων ποιητῶν, τοὺς Κυπρίους ποιητάρηδες, οἱ ὅποιοι παίρνοντες ὑποθέσεις ἀπὸ σύγχρονα γεγονότα, φόνους κυρίως, πολέμους κ.τ.τ. στιχουργοὺν ποιήματα, τὰ ὅποια κατόπιν «ἄδουσι, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἀρέθα, πρὸς ὁβολὸν» εἰς τὰς πανηγύρεις, εἰς τὰ καφενεῖα καὶ εἰς ἄλλας συγκεντρώσεις, μὲ τοῦτον τὸν νεωτερισμόν, ὅτι ἀντὶ τῆς ζήτησιν ὁβολὸν ὡς ἐπαί-
ται, πωλοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὰ ποιήματά των, τυπωμένα εἰς φυλλάδια. (Εἰκὼν 3). Τοιοῦτοι φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ἐν Κρή-
τῃ οἱ ριμαδόροι καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλας ἴσως νήσους, λείψανα δὲ ἔλεεινὰ εἶναι οἱ τυφλοί, οἱ ὅποιοι εἰς ἐν θρηνώδες *recitativo*, ὅπως ἄλλως τε καὶ οἱ ποιητάρηδες, διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν τῆς τυφλώσεώς των καὶ τὰ βάσανά των ἢ ἄλλα διάφορα γεγονότα, σεισμούς, καταστροφὰς κ.τ.τ.

Ἀπὸ τοιούτους ἐπαγγελματίας ποιητὰς πρέπει νὰ προσέ-
χωμεν καὶ τὰ νεοελληνικὰ διηγηματικὰ τραγούδια. Εἶναι δὲ αὐτὰ τριῶν εἰδῶν. Πρῶτον τὰ παλαιότερα ἀκριτικὰ τραγούδια, δεύτερον τὰ τραγούδια, τὰ ὅποια ἰδιαιτέρως ὁ Πολίτης ὀνομά-
ζει παραλογὲς καὶ τρίτον τὰ νεώτερα ποιητάρικα, κυπριακὰ κυρίως, κρητικὰ καὶ νησιώτικα καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν.

Δυστυχῶς τὸ θέμα μας καὶ ὁ ὀλίγος χρόνος, τὸν ὅποιον ἔχο-
μεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐπεκταθῶμεν πολὺ εἰς τὰς κατηγορίας ταύτας. Μίαν μόνον ἰδέαν αὐτῶν θὰ προσπαθῇσω νὰ δώσω καὶ τοῦτο ὅσον ἡμπορῶ μὲ ὀλιγώτερα λόγια.

Τὰ ἀκριτικὰ ὀνομάσθησαν οὕτως ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας, διότι περιστρέφονται περὶ τοὺς ἀκρίτας, «τοὺς τὰς ἄκρας προνοου-
μένους», κατὰ τὴν φρασεολογίαν τῶν βυζαντινῶν, τοὺς ὁροφύ-
λακας τοῦ Βυζαντίου, τοὺς ἡρωϊκοὺς προμάχους τοῦ Ἑλληνι-
σμοῦ εἰς τὰς ἐσχαιτίας τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας ἐναντίον

τῶν ἀθέων Σαρακηνῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἄθλοι συνεχίνουσι τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους τότε, ὅπως οἱ ἄθλοι τῶν κλεφτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Τὰ ἄσματα ταῦτα εἶναι παλαιά. Ἡ ἀρχὴ των δύναιται νὰ φθάνη μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος μ.Χ., ὅπως παρουσιάζονται δὲ σήμερον, παρέχουν ὅψιν λειψάνων, συντριμμάτων ἐπικοῦ κύκλου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχικὴν μορφήν σήμερον τοῦλάχιστον καλὰ καλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν. Εὐρίσκονται ἀπανταχοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας, ὅπου πιθανώτατα ἐγεννήθησαν, μέχρι τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου, εἰς ποικίλας παραλλαγάς, τῶν ὁποίων ἀρτιώτεροι εἶναι αἱ ἐκ Πόντου καὶ Καππαδοκίας καὶ ἰδίως αἱ ἐκ Κύπρου, αἱ ὁποῖαι καὶ περισσότερα ἐπικὰ στοιχεῖα παρουσιάζουν. Εἶναι δὲ τὰ ἀκριτικὰ τραγεῖδια ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως διὰ τὴν δυνάμιν τῆς φαντασίας εἰς τὰς περιγραφὰς τὴν τόλμην ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ τῇ ἐμπειροῇ γιὰ γραφικωτάτων κοσμητικῶν ἐπιθέτων, τὴν ὁποίαν ἐπαυξάνει τὸ σύντομον καὶ ἁλματικὸν τῆς διηγήσεως. Ἡ δὲ ἡρωϊκὴ πνοή, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ τὰ διαπνέη παρὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων καὶ τὰς ἀναποφεύκτους ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν, μεταφέρουσα ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους τοὺς ἡρωϊκοὺς καὶ περιπετειώδεις τῆς πείσμονος καὶ μακραίωνος πάλης τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον εἰς τὰ σκοτεινὰ βᾶθη τῆς Ἀσίας παρὰ τὰς δασείας ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ ἐπὶ τῶν κλεισουργῶν τοῦ Ταύρου καὶ ἀναπλάτους ἐν τῇ φαντασίᾳ τὰς πελωρίας μορφὰς τῶν ἡρωϊκῶν καὶ ἀκαταδαμάστων ἐκεῖ προμάχων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον τὸ θέλητρον αὐτῶν.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀναγνώσω ἐν ἡ δύο ἀποσπάσματα ὡς δείγματα τῆς ποιήσεως ταύτης.

Κουρσεύουν οἱ Σαρακηνοί, κουρσεύουν Ἀραβίδες,
κουρσεύουν τὸν Ἀνδρόνικον καὶ παίρνουν τὴν καλὴν του,
ἐγγαστρωμέν' ἐννιὰ μηνῶν, τῆς ὥρας γὰ γεννήσῃ.
Σ' τὴν φυλακὴν τὸ γέννησε σ' τὰ σίδερα τὸ θρέφει.

.

Χρονιὸς ἐπιάσε τὸ σπαθί, καὶ διέτης τὸ κοντάρι,
κι ὅταν ἐπάτησε τοὺς τρεῖς κρατεῖται παλληκάρι.
Ἐβγῆκ' ἐδιαλαλήθηκε κανένα δὲν φοβᾶται,
μῆτε τὸν Πέτρον τὸν Φωκᾶν, μῆτε τὸν Νικηφόρον,
μῆτε τὸν Πετροτράχηλον, τὸν τρέμει ἡ γῆ κι ὁ κόσμος,
κι ἂν εἶναι δίκιος πόλεμος, μῆτε τὸν Κωνσταντῖνον.

Βλέπετε, εὐθὺς ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους μεταφερόμεθα εἰς
τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τοῦ Μεσαίωνα, τοὺς χρόνους τῶν ἐπι-
δρομῶν καὶ τῶν κούρσων τῶν Ἀράβων ἐμιρῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν
Ἑλλήνων ἀκριτῶν ἀφ' ἐτέρου.

Τῆς Γουργαριᾶς τις λαγκαδιές, τῆς Ἀραπιᾶς τὰ ὄρη,
ποὺ καὶ συνδυὸς δὲν περπατοῦν, συντρεῖς δὲν κουβεντιάζουν,
παρὰ πενήντα κ' ἑκατὸ καὶ πάλι φοβισμένοι,
κ' ἐγὼ πῶς τὰ τριγύρῃσα τις νύχτες μοναχός μου,
μὲ τρετραπήχινο σπαθί μὲ τρεῖς ὀργυιές κοντάρι.

Κ' ἐδῶ ἡ αὐτὴ ἡρωϊκὴ πνοή, αἱ αὐταὶ πελώριαι ἀκριτικαὶ
μυρφαί.

Ὡς ἔτρωγα κι ὥς ἔπινα σὲ μαρμαρένια τάβλα,
ὁ μαῦρος μου χλιμίντρισε καὶ τὸ σπαθί μου ξερόθῃ,
κ' ἐμένα ὁ νοῦς μου τό βαλε, παντρεύουν τὴν καλὴ μου,
μὲ κάποιον ἄλλον τὴ βλογοῦν κ' ἐκείνη δὲν τὸν θέλει,
παντρεναρραβωνιάζουν τὴν κ' ἐμένα μ' ἀστοχοῦνε.

Περὶ αὐτῶν καὶ πάῳ σ' τοὺς μαύρους μου, τοὺς ἐβδομηνταπέντε.
 «Μαῦροι μου ἀκριβοτάγιστοι καὶ μοσκαναθρεμμένοι,
 ποιοὺς εἶν' ἀνὴρ καὶ γλήγορος, νὰ τὸν καβαλλικέψω,
 ν' ἀστράψῃ ὡς τὴν ἀνατολὴ καὶ νὰ βρεθῇ ὡς τὴ δύση;»

Κ' ἐδῶ οἱ αὐτοὶ περιπετειώδεις χρόνοι, τὸ αὐτὸ ἥρωϊκὸν περιβάλλον.

Ἐρχόμεθα εἰς τὶς παραλογές. Οἱ παραλογές ἔχουν ὡς ὑποθέσεις ἢ παραδόσεις ἢ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται σήμερον τοῦλάχιστον πλασταί. Τοιαῦται εἶναι π. χ. τὸ τραγούδι τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτης, τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ξενιτεμένου καὶ τῆς πιστῆς συζύγου, τὸ περίφημον ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα. Ποία ἢ προέλευσις τῶν ᾠσμάτων τούτων καὶ πότε ἐποιήθησαν, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον δὲν εἶναι γνωστόν. Ὅτι ἔμως καὶ αὐτά, ὅπως καὶ τὰ ἀκριτικά, πρὸς τὰ ὁποῖα παρρησιαζοῦν μεγάλην ὁμοιότητα, προσυποθέτουν ποιητικὴν φριμότητα καὶ τέχνην καὶ ἐπομένως ξεχωριστὴν τάξιν λαϊκῶν ποιητῶν, δὲν δύναται, νομίζω, νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιδόλῳ. Ἐπίσης οὐδεμία ἀμφισβόλια δύναται νὰ ὑπάρξῃ περὶ τῆς παλαιότητος τῶν πλείστων τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εὐρυτάτη αὐτῶν διάδοσις οὐ μόνον καθ' ἅπαντα τὸν ἐλληνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλησιοχώρους ξένους λαοὺς, σλαβικοὺς καὶ ἄλλους. Εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ *Fauriel*, «ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐκδηλοῦται μετὰ περισσῆς ποικιλίας, ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως». Πολλῶν ἐξ αὐτῶν αἱ ὑποθέσεις ἔχουν ὡς πυρῆνα τὰ κάλλιστα καὶ εὐγενέστατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς συναισθήματα, τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην, τὴν συζυγικὴν πίστιν, τὴν δυνάμιν τοῦ πρώτου ἔρωτος κτλ. κτλ. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις εἶναι τραγικαὶ καὶ πολλάκις ἄγρια, ὅπως π.χ. εἶναι τὸ κτίσιμο τῆς συζύγου

τοῦ πρωτομάστορα εἰς τὰ θεμέλια τοῦ γεφυριοῦ, μετριάζεται ἢ ἐντύπωσις τοῦ φρικτοῦ καὶ τοῦ ἀγρίου διὰ τῆς ἐγκαταμείξεως ἐπεισοδίων, εἰδυλλιακὴν ἀποπνεόντων χάριν, καὶ συναισθημάτων εὐγενῶν καὶ φιλανθρωπῶν. Ὡς πρὸς τὸ κάλλος καὶ τὴν τεχνοτροπίαν διακρίνει αὐτὰ ἢ αὐτὴ πρὸς τὰ ἀκριτικὰ δύναμις τῆς φαντασίας ἐν ταῖς περιγραφαῖς, ἢ αὐτὴ τόλμη ἐν τῇ ἐκφράσει, ἢ αὐτὴ γραφικότης τῆς γλώσσης, ἢ αὐτὴ συντομία καὶ δραματικότης ἐν τῇ διηγήσει. Ἄν δὲ δὲν διαπνέη αὐτὰ ἢ αὐτὴ ἥρωϊκὴ πνοή, ἢ ὅποια ζωογονεῖ τὰ ἀκριτικά, ἀναπληροῖ ταύτην ἢ ἀγνὴ πνοὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, ἢ ὅποια προσδίδει εἰς αὐτὰ θέλγητρον ἀνυπέρβλητον. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ἀναγνώσω ἔν.

Ἐρρόδισε γῇ ἀνατολὴ καὶ ξημερώνει ἡ δύση,
 γυμνοκαρδεῖς τὰ βουνὰ καὶ ὁ αὐγερινὸς τραυεῖται,
 πὰν τὰ πουλάκια σ' τὴ βοσκὴ καὶ οἱ λυγεροὶ σ' τὴ βρύση.
 Βγαίνω καὶ ἐγὼ καὶ ὁ μαῦρος μου καὶ τὰ λαγωνικά μου.

5 Βρίσκω μιὰ κόρη πῶπλενε σὰ μαρμαρένια γοῦρνα.
 Τῇ χαιρετάω, δὲ μοῦ μιλεῖ, τῆς κρένω δὲν μοῦ κρένει.
 «Κόρη, γιὰ βγάλε μας νερό, τὴν καλὴ μοῖρα νὰ χης,
 νὰ πιῶ καὶ ἐγὼ καὶ ὁ μαῦρος μου καὶ τὰ λαγωνικά μου».

Σαράντα σίκλους ἔβγαλε, σ' τὰ μάτια δὲν τὴν εἶδα,
 10 καὶ ἀπάνω 'ς τοὺς σαρανταδὺν τὴ βλέπω δακρυσμένη.

«Γιατί δακρύζεις, λυγερή, καὶ βαριαναστενάζεις;

Μήνα πεινᾷς, μήνα διψᾷς, μὴν ἔχης κακὴ μάννα;

—Μήτε πεινῶ, μήτε διψῶ, μήτ' ἔχω κακὴ μάννα.

Ἔνευε μου, καὶ ἂν ἐδάκρυσα καὶ ἂν βαριαναστενάζω,

15 τὸν ἄντρα χω σ' τὴν ξενιτεὶά καὶ λείπει δέκα χρόνους,
 καὶ ἀκόμη δυὸ τὸν καρτερῶ, 'ς τοὺς τρεῖς τὸν παντυχαίνω,

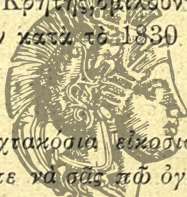
- κι ἄ δὲν ἐρῶ, κι ἄ δὲ φανῇ, καλόγρια θὰ γένω,
 θὰ πάγω ᾽ς ἔρημα βουνά, νὰ στήσω μοναστήρι,
 καὶ ᾽ς τὸ κελλὶ θὰ σφαιριστῶ, ᾽ς τὰ μαῦρα θελὰ βάψω,
 20 ἐκεῖον νὰ τρώγῃ ἡ ξενιτειά, κ' ἐμὲ τὰ μαῦρα ράσα.
- Κόρη μου, ὁ ἄντρας σου πέθανε, κόρη μου, ὁ ἄντρας σου χάθη.
 Τὰ χέρια μου τὸν κράτησαν, τὰ χέρια μου τὸν θάψαν,
 ψωμὶ κερεὶ τοῦ μοίρασας, κ' εἶπε νὰ τὰ πλερώσῃς,
 τὸν ἔδωκα κ' ἓνα φιλί, κ' εἶπε νὰ μοῦ τὸ δώσῃς.
- 25 — Ψωμὶ κερεὶ τοῦ μοίρασες, διπλὰ νὰ σὲ πληρώσω,
 μὰ γιὰτ' ἐκεῖνο τὸ φιλί, σύρε νὰ σοῦ τὸ δώσῃ.
- Κόρη μου, ἐγὼ εἶμαι ὁ ἄντρας σου, ἐγὼ εἶμαι κι ὁ καλὸς σου.
 — Ἔνε μου, ἂν εἶσαι ὁ ἄντρας μου, ἂν εἶσαι κι ὁ καλὸς μου,
 δεῖξε σημάδια τῆς αὐλῆς καὶ τότε νὰ πιστέψω.
- 30 — Ἔχεις μηλιά ᾽ς τὴν πόρτα σου καὶ κλέμα ᾽ς τὴν αὐλή σου,
 κάνει σταφύλι ραζακὶ καὶ τὸ κρασί μουσκῆτο,
 καὶ ὅποιος τὸ πιῇ ὁρροσίζεται καὶ πάλι ἀναζητᾷ το.
- Αὐτὰ εἰν σημάδια τῆς αὐλῆς, τὰ ξέρει ὁ κόσμος ὅλος,
 διαβάτης ἦσουν, πέρασες, τὰ εἶδες καὶ μοῦ τὰ λέεις.
- 35 Πές μου σημάδια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τότες νὰ πιστέψω.
- Ἀνάμεσα ᾽ς τὴν κάμαρα χρυσὸ καντήλι ἀνάφτει,
 καὶ φέγγει σοῦ, ποὺ γδύνεσαι καὶ πλέκεις τὰ μαλλιά σου,
 φέγγει σοῦ τίς γλυκὲς αὐγές, ποὺ τὰ καλά σου βάζεις.
- Κάποιος κακὸς μου γείτονας σοῦ τά πε καὶ τὰ ξέρεις.
- 40 Πές μου σημάδια τοῦ κορμιοῦ, σημάδια τῆς ἀγάπης.
- Ἔχεις ἐλιά ᾽ς τὰ στήθη σου κ' ἐλιά ᾽ς τὴν ἀμασκάλη,
 καὶ ἀνάμεσα ᾽ς τὰ δυὸ βυζιά τ' ἀντροῦ σου φυλακτᾷ.
- Ἔνε μου, ἐσὺ εἶσαι ὁ ἄντρας μου, ἐσὺ εἶσαι κι ὁ καλὸς μου.»

Τὰ ποιητάρικα τέλος, τὰ τραγοῦδια τῶν σημερινῶν καὶ ὀλίγον παλαιότερων ποιητάρηδων, ποιητικῶς εἶναι συνήθως πεζά,

πτωχὰ καὶ ἀνάξια λόγου στιχουργήματα. Ἡ ποιητικὴ πνοή, ἡ ὁποία ἐξωογόνει τοὺς προπάτορας, ἔπαυσε πλέον νὰ πνέῃ εἰς τοὺς ἀπογόνους. Ἡ ρίμα κατέφαγε τὴν ποίησιν. Εἰς αὐτὴν τὴν ρίμην συγκεντροῦται τῶρα πᾶσα ἡ προσοχὴ τῶν ποιητάρηδων καὶ ριμαδόρων καὶ δι' αὐτὴν εἶναι ἱκανοὶ καὶ νὰ φλυαρήσουν καὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν γλῶσσαν ἀκόμη τὴν ἑλληνικὴν νὰ παραδιάσουν καὶ στρεβλώσουν. Τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων τούτων εἶναι σημερινά, ὀλίγα ἔχομεν καὶ παλαιότερα. Μολονότι δὲ μερικὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς π.χ. τὸ κρητικὸ τραγούδι τῆς Σούσας, ἔχουν εὐρυτάτην εἰς τὸν λαὸν διάδοσιν, δὲν ἀξίζουν τὸν κόπον νὰ ἀσχοληθῇ κανεὶς μὲ αὐτὰ περισσότερον.

Ὡς δεῖγμα μόνον σᾶς ἀναφέρω τοὺς πρώτους στίχους ἐνὸς τοιοῦτου ᾄσματος ἐκ Κρήτης, ἡμιλαῦντος περὶ τῆς ἀδίκου ἀποφάσεως τῶν δυνάμεων κατὰ τὸ 1830 ὡς πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΔΟΗΝΩΝ

Σ' τὰ χίλια ὀχτακόσια εἰκοσιοχτῶ, μιὰν Τρίτην,
ἀφουγκρασθῆτε νὰ σᾶς πῶ ὀγιά τὴ μαύρη Κρήτη,
σύναξη κἀνου οἱ βασιλεῖς καὶ πάνε σ' τὸ Παρίσι,
νὰ κάμουνε συνέλεψη τί νὰ γενῇ ἡ Κρήτη.

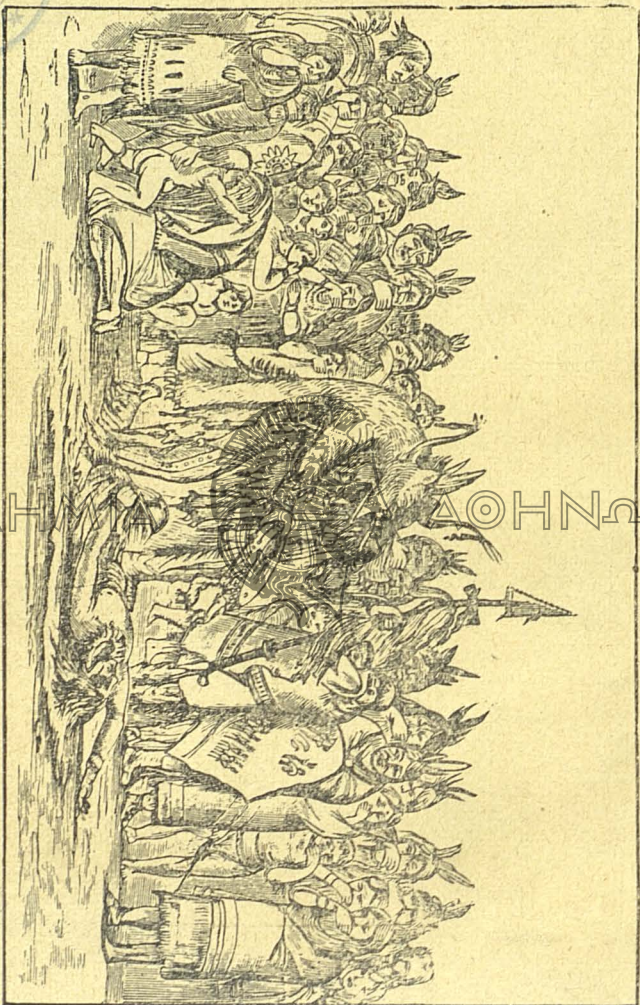
Μ' ἀπῆς ἐσυναχτήκανε κι ἀρχῆξαν τὸ κουσοῦλτο,
οὔλοι ἐδιχονήσανε καὶ παίρνει τὴν ὁ Τοῦρκος.

κτλ.

Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν τραγουδιῶν, δηλ. τὰς ρίμες, ἔχομεν καὶ μερικά, τὰ ὁποῖα ἐποίησαν γυναῖκες. Ἡ τέχνη τῆς ρίμας ἐπέρασε καὶ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ καλλιεργεῖται πολὺ, ἰδίως εἰς τὰ δίστιχα. Τέτοιες δὲ ρίμες εἰς πολλὰ μέρη σήμερον, ἀναφερομένας εἰς σύγχρονα γεγονότα, ὅχι ὅμως καὶ πολὺ ἐκτεταμένας, θγάζουν, ὅπως λέγουν, σήμερον τὰ κορίτσια. Εἰς τὰ



Εἰκὼν 3. Ὁ Κύπριος ποιητὴς Παλαίος. (Βλ. σ. 42)



Εἰκὼν 4. Ἰατρός Ἰνδομεσικανὸς θεραπεύων ἀνέστη. Οἱ παγοστράμενοι κλέβουν τὸ στήμα διὰ τῆς χειρὸς, ὥπως μὴ ὁ ἐκ τοῦ ἀθροέντος ἐξεργόμενος δαίμων εἰσέλθῃ εἰς αὐτοῦς. (Βλ. σ. 121)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

πρώτα, τὰ ἀκριτικὰ καὶ τὶς παραλογές, γυναῖκες δὲν φαίνονται νὰ ἔλαβον μέρος.

Ἄλλ' ἂν δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ποίησιν, τὴν διατήρησιν ὅμως αὐτῶν ὀφειλομεν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος εἰς τὰς γυναῖκας. Ὅταν εἶχον ἐκλείψει πλέον οἱ λαϊκοὶ ποιηταί, ὅταν οἱ ἄνδρες ἔπαυσαν νὰ τὰ τραγουδοῦν, ἐξηκολούθουν νὰ τὰ τραγουδοῦν αἱ γυναῖκες. Σήμερον παύουν καὶ αὐταὶ καὶ μόνον μερικὰ πολύτιμα γραῖδια διατηροῦν εἰσέτι εἰς τὴν μνήμην των τὰ παλαιὰ τραγούδια τῆς νεότητός των, ὅσα καὶ αὐτὰ εἶχαν ἀκούσει ἀπ' τὶς γιαγές των, ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ὁποίων μὲ πολλὴν δυσκολίαν καὶ πολλὰς παρακλήσεις προσπαθοῦν νὰ ἀντλήσουν οἱ λοιογράφοι ἐρευνηταὶ καὶ νὰ περισώσουν ἀπὸ τῆς προοῦσης λήθης τοὺς ποιητικοὺς τούτους ἀδάμαντας τῆς παλαιοτέρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μούσης.

Ἐάν τῷ ὁρῷ τῆς γυναικὸς εἰς τὰ διηγηματικὰ τραγούδια εἶναι ρόλος συντηρητικὸς, ὁ ρόλος τοῦ φύλακος τῆς παραδόσεως, εἰς τὰ κυρίως τραγούδια, τῶν ὁποίων, καθὼς εἶπομεν, πυρὴν εἶναι τὸ συναίσθημα, ὁ ρόλος τῆς εἶναι κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὸς. Ἡ συναισθηματικὴ φύσις τῆς γυναικὸς, εὐαίσθητος καὶ εἰς τὴν χαρὰν καὶ εἰς τὴν λύπην, καὶ εἰς τὴν τρυφερὰν ἀγάπην καὶ εἰς τὸν φλογερὸν ἔρωτα, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν ἔρωτα, διεγείρεται εὐκόλως καὶ πλημμυρεῖ καὶ ἐκχειλίζει εἰς τραγούδια περιπαθῆ. Ὅλαι αἱ σπουδαιότεραι τοῦ βίου περιστάσεις, χαρμῶσνοι ἢ λυπηραί, εὐρίσκουν τὴν ἀπὸκρησίν των εἰς τὴν ψυχὴν τῆς γυναικὸς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ποικιλία τῶν τραγουδιῶν τούτων.

Καὶ πρῶτον ὁ ἔρως ὁ αἰώνιος, ὁ φοβερὸς χρυσοπερυγοφόρος δυνάστης, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ποικιλώτατα τραγούδια, τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης, εἰς τὰ ὅποια μὲ χάριν ἀμίμητον ἐκφρά-

ζει ὁ ἀφελῆς ἐρωτύλος καὶ ἡ συνεσταλμένη κόρη ὅλους τοὺς πόνους καὶ τὶς χαρές, ὅλους τοὺς πόθους καὶ τὰ παράπονα, ὅλους τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὶς ἀπελπισίες, ὅσες γεννᾷ εἰς τὰ στήθη των ἡ καρδιοφλογίστρα ἀγάπη. Τὴν χάριν ταύτην ἐπαυξάνει κάποια παιδικὴ αἰδῶς καὶ συστολὴ καὶ ἡ ἐκ ταύτης συγκεκρατημένη καὶ πολλάκις συγκεκαλυμμένη ἔκφρασις τῶν πληρούντων τὴν καρδίαν συναισθημάτων, ἡ ἐκστατικὴ ἔπειτα παράστασις τῶν ἐντυπώσεων τῆς ὁμορφίᾳς καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ ἄλλοτε μὲν ἠδέως ἢ μέχρι περιπαθείας μελαγχολικός, ἄλλοτε δὲ ἐλαφρῶς σκωπτικός ἢ εἰρωνικός τόνος τῆς ἐκφράσεως. Πολλὰ ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων ἔχουν τὴν ἀφορμὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν των ἐξ ἐπεισοδίων ἐρωτικῶν, πραγματικῶν ἢ πεπλασμένων, τὰ ὅποια μὲ πολλὴν χάριν διηγοῦνται, δὲν εἶναι δὲ σπάνια καὶ ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια ὁ τραγουδιστὴς ἀντλῶν ἐκ τῆς ἰδίας πείρας τρέπεται εἰς γούθεσίᾳς πρὸς τοὺς ἐρωτύλους, δίδων εἰς τὸ ὅλον ἄσμα χαρακτὴρα γνωμικόν ἢ διδακτικόν.

Σᾶς ἀναγινώσκω μερικά μικρὰ δείγματα.

Ἐδῶ ὅς αὐτὴ τὴ γειτονιά δὲν πρέπει νὰ εἶν' φεγγάρι,
μὴν πρέπει νὰ ναι συννεφιά, νὰ ναι βαθὺ σκοτάδι,
γιατ' ἔχω μιὰ ἀγαπητικιά κ' ἐκεῖνη εἶν' τὸ φεγγάρι,
π' ὄντες προβάλλη νὰ τὴ διῶ σκορπεῖται τὸ σκοτάδι.
Καὶ μὲ τὸν ἥλιο μάλωνα, καὶ μὲ τὸν ἥλιο λέγει.
«Ἦλιε μου, γιὰ ἔβγα γιὰ νὰ βγῶ, γιὰ λάμπω γιὰ νὰ λάμπω.»
Ἐλαμψε ὁ ἥλιος τὸ ταχύ, μαραίνει τὰ χορτάρια,
πρόβαλε ἡ κόρη π' ἀγαπῶ, μαραίνει παλληκάρια,
φλογίζει νιούς καὶ καίγει ὀχτρούς, σκλαβώνει παλληκάρια,
καίγει κ' ἐμένα π' ἀγαπῶ μέσα ὅς τὰ φυλλοκάρδια.

*
*
*

Τί μὲ τηρεῖς ὁποῦ γελῶ καὶ λὲς δὲν ἔχω ντέρτι ;

τὸ ντέρτι τό χω ᾽ς τὴν καρδιά, ᾽ς τὰ χεῖλη τὸ μαράζι.
 Δὲν ἔχω τίνοσ νὰ τὸ εἰπῶ τὸ ντέρτι μου ὁ καημένος.
 Νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, ψηλὰ βουνά, φοβοῦμαι μὴ ραῖστε,
 νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, ψηλὰ κλαριά, τὸ Μάη δὲν θ' ἀνθῆστε,
 νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, βρυσοῦλες μου, φοβοῦμαι μὴ στερφέψτε,
 νὰ τῆς τὸ εἰπῶ τῆς μάννας μου, κείνη εἶναι ἀποθαμένη,
 νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, ἀδερφούλια μου, εἶστε μακριὰ ᾽ς τὰ ξένα.
 Βαρέθηκα τοῦτ' τῇ ζωῇ, δὲ θέλω πλιὰ νὰ ζήσω.
 Θὰ πάρω δίπλα τὰ βουνὰ ν' ἀδικοθαντήσω.

Καὶ μὲ τὰ τόσα βάσανα πάλ' ἡ ζωὴ γλυκεῖα εἶναι,
 κι' ὅποιος τὸ θάνατο ζητεῖ πρέπει τρελλὸς γιὰ νὰ εἶναι.

Σὰ μῆλο ποὺ εἶναι ᾽ς τὴ μηλιά, τὸ παραγινωμένο,
 ἔτσ' εἶναι καὶ τ' ἀνύπαντρο, σὰν ἔρχεται ὁ καιρὸς του.
 Λόγια λέγει τῆς μάννας του, λόγια τῆς ἀδερφῆς του.
 «Μάννα, ᾽ς τὴ μέση δὲ χωρῶ, ᾽ς τὴν ἀκρὴ δὲν κοιμοῦμαι.
 Στρῶστε μου ἡ ἔξω ᾽ς τὴν αὐλή, ἡ ἔξω ᾽ς τὸ περιβόλι,
 νὰ πέφτουν τ' ἀνθη ἐπάνω μου, τὰ μῆλα ᾽ς τὴν ποδιά μου,
 νὰ πέφτη τῆς ἀμυγδαλιᾶς τὸ πικραμύγδαλό της.»

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἐρωτικῶν ἀσμάτων διὰ τὸ μέγα πλη-
 θος, ἀλλὰ καὶ τὸν ἰδιόρρυθμον αὐτῶν χαρακτήρα, ἀποτελοῦν
 τὰ δίστιχα. Ταῦτα εἶναι αὐτοσχέδια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δη-
 μιουργήματα τῶν συναναστροφῶν καὶ τῶν χορῶν, ὅπου, ὡς
 εἰς ποιητικὸν ἀγῶνα, διασταυρῶνονται μετὰ θαυμαστῆς εὐχε-
 ρείας καὶ δξότητος. Διακρίνονται δὲ τὰ δίστιχα διὰ τὸ ἀπα-
 στράπττον πολλάκις πνεῦμα καὶ τὴν ἐπιγραμματικὴν συντομίαν
 καὶ χάριν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν ὅλα τὰ πολυποίικιλα συν-
 αισθήματα, ὅσα ἡ κρατοῦσα τὴν στιγμὴν ἐκείνην ψυχικὴ διά-
 θεσις δύναται νὰ διεγείρῃ. Δίστιχα βεβαίως ὑπάρχουν πολλῶν

εἰδῶν, γνῶμικά, σκωπτικά, περίστατικά κτλ., ἀλλὰ τὸ μέγιστον πλῆθος αὐτῶν εἶναι ἐρωτικά, τῶν ὁποίων ἰδιαίτερα κατηγορία εἶναι οἱ *μαντινάδες* ἢ *πατινάδες*, τὰς ὁποίας τραγουδοῦν οἱ νέοι κατὰ τὰς πρωῒνας συνήθως ὥρας ὑπὸ τὰ παράθυρα τῶν ἐκλεκτῶν των.

Εἶναι δὲ ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποίαν τραγουδοῦν τὰ ἑλληνικά ἐρωτικά τραγούδια καὶ τὰ δίστιχα, ἀγάπη καθαρῶς ἑλληνική, βαθεῖα χωρὶς νὰ καταντᾷ εἰς μυστικοπάθειαν, αἰσθησιακὴ χωρὶς νὰ εἶναι ἀκόλαστος, αἰδήμων χωρὶς νὰ φθάνῃ εἰς ἀτολμίαν, φλογερὰ χωρὶς νὰ εἶναι παράφορος.

Ἄλλ' ἄρα γε ὅλα τὰ ἐρωτικά τραγούδια εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι γυναικεῖα; Ὁχι βέβαια. Ἀρκετὰ ἔχουν ἄνδρας ποιητάς. Ἰδίως μερικὰ μακρότερα, διηγούμενα ἐρωτικά ἐπεισόδια καὶ τὰ ὁποῖα κυρίως εἶναι διηγηματικά, πάντως προέρχονται ἀπὸ ἄνδρας. Ἀλλὰ καὶ δίστιχα καὶ ἄλλα τραγουδάκια δὲν εἶναι ὅλῃν, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἄνδρας. «Πολλὰ εἶναι, γράφει παλαιὸς φίλος τοῦ XVII αἰῶνός τῆς ἑλληνικῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ὁ ἐπίσκοπος *Daniel Huet*, τὰ τραγούδια ποὺ δαγαινούν γιὰ τὸν ἔρωτα ἀπὸ νέους καὶ νέας, τὰ ὁποῖα ἀπὸ δύο μόνον στίχους ἀποτελοῦνται». Τὰ πλεῖστα ὅμως ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίως τὰ δίστιχα ὁμολογουμένως προέρχονται ἀπὸ γυναῖκας. Εἶναι θαυμαστὴ ἡ εὐχέρεια τῶν γυναικῶν εἰς μερικὰς νήσους εἰς τὸ νὰ αὐτοσχεδιάζουν τραγούδια καὶ μάλιστα δίστιχα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωστῶν διστίχων εἶναι καταπληκτικὸς καὶ κάθε ἡμέραν καὶ νέα παρουσιάζονται. Δὲν εἶναι δὲ σπάνια καὶ ἐπιστολαὶ ἐρωτικαὶ κοριτσιῶν πρὸς νέους, αἱ ὁποῖαι εἶναι γεγραμμένοι ὁλόκληροι εἰς δίστιχα. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν εἶναι ὅλαι ποιητικά, πάντοτε ὅμως εἰς τὸ τέλος κατὰ συνήθειαν προστίθενται καὶ τὰ ἀπαραίτητα δίστιχα.

Συγγενῇ πρὸς τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης διὰ τὴν ὁμοιότητα

τῆς διαθέσεως καὶ τῆς ἐκφράσεως καὶ τὴν ἀφέλειαν τῶν ὑπερβολῶν ἐν τοῖς ἐπαίνοις εἶναι τὰ γαμήλια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εἶναι διστιχα ἢ ἐκ διστίχων συγκεκροτημένα ἄσματα. Ὑποθέσεις αὐτῶν εἶναι αἱ τελούμεναι πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύει ἡ ἐξύμνησις τῆς ὁμορφίᾳς, τῆς εὐγενείας, τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν προσόντων τῶν μελλονύμφων καὶ ἡ ἐπιδαψίλευσις ἀφθόνων εὐχῶν. Οὐχὶ δὲ σπανίως ἀναμειγνύεται εἰς ταῦτα καὶ τὸ γλυκύπικρον μητρικὸν παράπονον διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ ἀγαπητὸν τέκνον. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι πραγματικῶς ποιητικώτατα. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ἀναγνώσω ἓν.

"Οταν φθάνουν ᾽ς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ.

Νύφη μου, ξάστερο νερό καὶ ξέλαμπρο φεγγάρι,
τὸ ταῖοί σου ναι ζηλευτὸ καὶ δημοφὺς παλληκάρι.
Ἐν τῷ σπίτι τὸ πεθερικό, ᾽ς τὴν γειτονιά σου ὄφθες,
σὰν κυπαρίσσι νὰ σταθῇς, σὰν πρῶτος νὰ ριζώσῃς,
καὶ σὰ μηλιά γλυκομηλιά ν' ἀνθίσῃς νὰ καρπίσῃς,
ὕγιονς ἐννιά ν' ἀξιωθῇς καὶ μιά γλυκομηλίτσα.

Καὶ εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα τὸ μέρος τῆς γυναικὸς εἶναι σημαντικόν. Τὰ περισσότερα φαίνονται ποιηθέντα ἀπὸ γυναῖκας, εἰς δὲ τὰς νήσους ἄπειρα εἶναι τὰ αὐτοσχέδια παινέματα τῆς νύφης, τὰ ὁποῖα τραγουδοῦν τὰ κορίτσια γύρο ᾽ς τὴν φιλενάδα των.

Μετὰ τὸν ἔρωτα ἡ τρυφερὰ μητρικὴ πρὸς τὸ νεογέννητον στοργή καὶ ἡ γλυκεῖα διὰ τὸ μέλλον ἐλπίς ἐνέπνευσαν τὰ χαριέστατα καὶ πλήρη τρυφερότητος τραγουδάκια, τὰ νανουρίσματα καὶ τὰ ταχταρίσματα, μὲ τὰ ὁποῖα χορεύουν τὰ μωρά.

Ἴδου ἓν μικρὸν δεῖγμα :

Ὕπνε, ποὺ παίρνεις τὰ μικρά, ἔλα, πᾶρε καὶ τοῦτο,
 μικρὸ μικρὸ σοῦ τό δωκα, μεγάλο φέρε μοῦ το'
 μεγάλο σὰν ψηλὸ βουνό, ἴσιο σὰν κυπαρίσσι
 κ' οἱ κλῶνοι του ν' ἀπλώνωνται ὡς Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν ποίησιν τῶν χαριεστάτων καὶ τρυφερωτάτων αὐτῶν τραγουδιῶν οὐδὲν μέρος ἔχουν οἱ ἄνδρες, εἶναι ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν γυναικῶν.

Εἰς τὰς γυναῖκας ἐπίσης ὀφείλονται κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, τὰ ὁποῖα, ἔχοντα τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἰσχυρὸν οἰκογενειακὸν φίλτρον τοῦ Ἑλλήνος καὶ τὴν ζωηρὰν αὐτοῦ προσήλωσιν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, εἶναι χαρακτηριστικώτατα διὰ τὴν δημώδη ἐλληνικὴν ποίησιν, τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἐλληνικὸν βίον κατὰ τοὺς κινδυνώδεις καὶ σκοτεινοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ὅτε λησται ἐλυμαίνοντε τὴν στερεὰν καὶ πειραταὶ παντοσθενεῖς τὴν θαλάσσαν καὶ ἰδίως οἱ ἀπαίσιοι Μπαρμπάρέςι, ἡ δὲ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τοῦ δυστυχοῦς ραγιά ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν ἀπανθρώπου κατακτητοῦ. Ὁ νεώτερος Ἑλλήν, γνήσιος ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων, εὐκίνητος καὶ ταξιδευτής, ὅπως ἐκεῖνοι, δὲν διστάζει νὰ ἀφήσῃ τοὺς ἀγόνους βράχους τῆς γενετείρας, διὰ νὰ δημιουργήσῃ καλύτερον μέλλον δι' αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του εἰς ἄλλας χώρας μακρινάς, ἀλλὰ πλουσίας. Ἄλλ' ὅσα ἀγαθὰ καὶ ἂν ὑπόσχεται ἡ ξένη, ὁ χωρισμὸς εἶναι πάντα πικρὸς, ὁ δὲ βίος μακρὰν τῶν οἰκείων βαρὺς καὶ ἄχαρις.

Τὴν ξενιτειά, τὴν ἀρφανειά, τὴν πίκρα, τὴν ἀγάπη,
 τὰ τέσσερα τὰ ζύγιασαν, βαρύτερα εἶν' τὰ ξένα.

λέγει τὸ δημοτικὸν τραγούδι. Καὶ πάλιν

Παρηγοριά ᾗ ὁ θάνατος καὶ λεημοσύνη ὁ Χάρος,
ὁ ζωντανὸς ὁ χωρισμὸς παρηγοριά δὲν ἔχει.

Τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ἀναχωρήσεως ὅλοι οἱ οἰκεῖοι συγκεντρώνονται εἰς ἀποχαιρετιστήριον δεῖπνον, ὅπου ἀφήνουν νὰ ἐκχυθῇ ὅλη ἡ μελαγχολία των εἰς τραγούδια παθητικώτατα, εἰς τὰ ὁποῖα μὲ χρώματα μελανὰ περιγράφονται οἱ πίκρες καὶ τὰ βάσανα τῆς ξενιτειᾶς, καθὼς καὶ ἡ βαθεῖα λύπη τῶν οἰκείων τοῦ ξενιτευομένου, ὅταν ἐπὶ χρόνους μακροὺς καὶ πολλάκις εἰς μάτην θὰ περιμένουν τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἀγαπητοῦ των.

Τὰ τραγούδια αὐτά, καθὼς παρετήρησεν ἤδη ὁ *Fauriel*, ἄλλα εἶναι πατροπαράδοτα, ἄλλα καὶ μέγα πλῆθος αὐτῶν εἶναι αὐτοσχέδια. Πολλὰ προέρχονται ἐξ Ἑλλάδος, ὅπου καὶ ὁ ξενιτεμὸς εἶναι συνηθέστερος, ἄλλα ἐκ τῶν γήσων. Πολλὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶναι πανελλήνια, τινὰ δὲ καὶ ἀρκετὰ παλαιά, ἐάν τις κρίνῃ ἐκ τοῦ περιεχομένου των. Ὡς πρὸς τὸν μελαγχολικὸν τόνον πλησιάζουν πολὺ πρὸς τὰ μυρολόγια. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ἀναγνώσω ἕν.

Ξενιτεμένο μου πουλλὶ καὶ παραπονεμένο,
ἡ ξενιτεῖά σὲ χαίρεται καὶ ἐγὼ χω τὸν καημὸ σου.

Τί νὰ σοῦ στείλω, ξένη μου, τί νὰ σοῦ προβοδήσω;

Μῆλο ἂν σοῦ στείλω σέπεται, τριαντάφυλλο μαδιέται,

5 σταφύλι ξερογιαζεται, κυδώνι μαραγκιάζει.

Νὰ στείλω μὲ τὰ δάκρυά μου μαντήλι μουσκεμμένο,

τὰ δάκρυα μού εἶναι καντερά, καὶ καῖνε τὸ μαντήλι.

Τί νὰ σοῦ στείλω, ξένη μου, τί νὰ σοῦ προβοδήσω;

Σηκώνομαι τὴ χαράν γῃ, γιὰτὶ ὕπνο δὲν εὐρίσκω,

10 ἀνοίγω τὸ παράθυρο, κοιτάζω τοὺς διαβάτες,
κοιτάζω τὶς γειτόνισσες καὶ τὶς καλοτυχίζω,

πῶς ταχταρίζουν τὰ μικρὰ καὶ τὰ γλυκοβυzaίνουν.
 Μὲ παίρνει τὸ παράπονο, τὸ παραθύρι ἀφήνω,
 καὶ μπαίνω μέσα, κάθομαι, καὶ μαῦρα δάκρυα χύνω.

Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον ἀντιλαμβάνεσθε ἀμέσως ὅτι τὸ δια-
 μάντι αὐτὸ τῆς δημῳδούς μούσης, τὸ ὀφείλομεν εἰς γυναῖκα,
 καθὼς εἰς γυναῖκας ἐπίσης ὀφείλομεν καὶ πλεῖστα παρόμοια.

Ἐκεῖ ἔμως, ὅπου κυριαρχοῦν καθ' ὁλοκληρίαν αἱ γυναῖκες,
 εἶναι τὰ μυρολόγια, τὰ κάλλιστα αὐτὰ καὶ παθητικώτατα τῆς
 δημῳδούς μούσης δημιουργήματα, τὰ ἑποῖα ἐγέννησεν ὁ πόνος
 τοῦ θανάτου. Εἶναι παλαιὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ συνήθεια καὶ ἡ
 ποίησις τῶν μυρολογίων. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον παρὰ τὸν νε-
 κρὸν τοῦ Ἑκτορος παρακαλοῦνται αἰδοί, θρήνων ἑξαρχοί,
 δηλ. μυρολογίστριαι, αἵτινες θρηνοῦν στονόεσσαν αἰοδήν, αἱ δὲ
 γυναῖκες ἐπιστενάζονται. Τοῦ γόου ἑξάρχει ἡ Ἀνδρομάχη ἡ
 Πηνελόπειος.

Ἑκτορος ἀνδροφόνου πάση μετὰ χερσὶν ἔχουσα,

ταύτην δὲ διαδέχονται ἡ Ἑκάβη καὶ ἡ Ἑλένη. Ἡ περιγραφή
 ἀπεικονίζει πιστῶς ὅ,τι καὶ σήμερον ἀκριβῶς γίνεται, αἱ δὲ γόοι
 τῶν θρηνουσῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἑκφρασιν καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐκ-
 φραζόμενα ἀντιστοιχοῦν πληρέστερα πρὸς ὅ,τι καὶ σήμερον μυ-
 ρολογοῦν αἱ γυναῖκες.

Ὅπως καὶ τότε καὶ σήμερον πολλαχοῦ υπάρχουν ἐξ
 ἐπαγγέλματος μυρολογίστριαι, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἡ Ἀνδρομάχη
 καὶ ἡ Ἑκάβη, καὶ σήμερον ὅλαι σχεδὸν αἱ γυναῖκες τοῦ λαοῦ
 εἰς στιγμὰς ὑπερτάτης ὀδύνης εἶναι ἱκαναὶ ν' ἀφήσουν νὰ ἐκ-
 χυθοῦν ὡς θρηνώδες παρὰλήρημα παθητικώτατα πολλάκις μυ-
 ρολόγια. Εἶναι ἔμως ἀληθὲς ὅτι τὸ ἔθιμον, ὅπως δὲ καὶ τόσα
 ἄλλα, εὐρίσκεται ἐν ὑποχωρήτει καὶ μόνον ἐν Μάνη κρατεῖται

ἀκόμη στερεά. Ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα ἔχομεν μίαν περιγραφὴν μυρολογιστριῶν ἀπὸ τὸν γνωστὸν φυσιοδίφην περιηγητὴν *Tournefort*. Εἶναι δὲ ἀξία σημειώσεως ἡ περιγραφή αὕτη ὅχι δι' ἄλλο τι, ἀφοῦ τὰ πράγματα μᾶς εἶναι γνωστά, ἀλλὰ διότι ἐρμηνεύει τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς ξένου ἐκ τοῦ ἐθίμου. Ὁ *Tournefort* εὗρίσκετο εἰς τὴν Κρήτην. « Ἡ σύζυγος ἐνὸς τῶν προυχόντων τῆς πόλεως, ἐμπρὸς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου ἐκαθήμεθα εἶχεν ἀποθάνει δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν μας. Μόλις εἶχεν ἐκπνεύσει, ἤκούσαμεν ἐξαιρετικὰς κραυγὰς, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἠνάγκασαν νὰ ἐρωτήσωμεν τί συμβαίνει. Μᾶς εἶπον ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν συνήθειαν τῆς Ἑλλάδος οἱ μυρολογίστρες ἐξετέλουν τὸ χρέος τῶν πρὸς τὴν ἀποθαλάσσαν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αὐταὶ αἱ γυναῖκες δίκαια κερδίζουν τὸν μισθὸν τοὺς καὶ ὁ Ὅράτιος εἶχε δίκαιον νὰ λέγῃ ὅτι αἱ τοιοῦτου εἵδους γυναῖκες ἐθαπνίζοντο περισσότερο ἀπὸ τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια ἔκλειαν θεληματικῶς. Οἱ μυρολογίστρες αὐτὲς ὀρύονται καὶ κτυποῦν τὸ στήθος τῶν ὥς πού νὰ σπάσουν τὰ πλευρὰ τῶν, καθ' ὃν χρόνον μερικαὶ ἀπ' αὐτὰς τραγουδοῦν ἐλεγείας πρὸς ἔπαινον τοῦ ἀποθανόντος ἢ τῆς ἀποθανούσης. Διότι τὰ τοιαῦτα ἄσματα χρησιμεύουν καὶ διὰ τὰ δύο γένη, καὶ διὰ παντὸς εἵδους νεκροῦς, οἷα δὴ ποτε ἡλικίας καὶ οἷα δὴ ποτε ποιότητος καὶ ἂν εἶναι. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ εἵδους τούτου τοῦ *charivari* ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀπηυθύνοντο πρὸς τὴν νεκράν. Ἡ σκηνὴ μᾶς ἐφάνη ἀξιοπερίεργος. Νά, τώρα εἶσαι εὐτυχής, ἔλεγον. Τώρα μορεῖς νὰ παντρευτῇς τὸν τάδε, καὶ αὐτὸς ὁ τάδε ἦτο ἓνας παλαιὸς φίλος, τὸν ὁποῖον οἱ κακὲς γλῶσσαις ἀνέφερον πολλάκις εἰς βάρος τῆς. Χαιρετίσματα ᾗ τοὺς συγγενεῖς μας, ἔλεγεν ἡ μία, χαιρετίσματα ᾗ τὸν κουμπάρο μου τάδε, ἔλεγεν ἡ ἄλλη, καὶ χίλια ἄλλα τοιαῦτα μικρολογήματα. Ἐπειτα ἀπ' αὐτὸ ξανάρχιζαν τὰ κλάματα. Τὰ κλάματα ταῦτα εἶναι χεῖμαρροι δακρῶν,

συνοδευόμενοι ἀπὸ λυγμούς, οἱ ὅποιοι φαίνονται σὰν νὰ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιάς. Σχίζουν τὸ στήθος των, βγάζουν τὰ μαλλιά των, θέλουν νὰ ἀποθάνουν μαζί με τὴν ἀποθ�μένην.»

Ἡ παρατήρησις τοῦ *Tournefort* εἶναι καλή, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι θὰ εἶχε κακόβουλον μεταφραστήν. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν, τὰ ὅποια λέγει, ὡς ἑλληνικὰ τοῦλάχιστον μυρολόγια, δὲν πιστεύω νὰ ἐλέχθησαν ποτέ.

Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν μυρολογίων εἶναι αὐτοσχέδια καὶ λησμονοῦνται συνήθως ἀμέσως, μερικὰ ὅμως, τὰ ὅποια, φαίνεται, ἔκκαμαν κάποιαν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν, διατηροῦνται, ὑπάρχει δὲ καὶ ἄρκετὸς θησαυρὸς τοιούτων ἐκ παραδόσεως, τὸν ὅποιον διαφυλάττουν καὶ πλουτίζουν διαρκῶς καὶ αἱ ἐξ ἐπαγγέλματος μυρολογίστριαι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι γυναῖκες, τῶν ὁποίων μερικαὶ πολλάκις, κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ *Fauriel*, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, παίζουσαι, συνθέτουσι μυρολόγια διὰ φανταστικὰς αἰτίας. Κυρίως ὑπάρχει ἄρκετὸν πλῆθος τυπικῶν προσιμίων, μετὰ τὰ ὅποια συνήθως ἀρχίζουσιν τὰ μυρολόγια αἱ γυναῖκες. Καὶ μία κυρία Ραζέλου ἐδημοσίευσεν καὶ ἄρκετὰ ἐξ αὐτῶν. Σὰς ἀναγινώσκω ἐν δεῖγμα ἐκ Μάνης ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

Ὁ Χάρος ἐβουλήθηκε πύργο νὰ θεμελιώσῃ.

Βάζει τοὺς νιοὺς πατώματα τοὺς γέροντας ἀγκωνάρια,

βάζει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ πόρτες καὶ παραθύρια.

Πατέρα μου, χρυσὲ γονῇ,

ὁρμήγεια μου καὶ συμβουλῇ,

τ' ἦτανε τοῦτο, ποὺ ἔκαμες ; κτλ.

Ὡς εὐκόλως ἐννοεῖτε, οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι εἶναι τὸ προοί-

μιον, δυνάμενοι νὰ προταχθοῦν οἰουδήποτε μυρολόγιου, ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου ἀρχίζει τὸ ἰδιαιτέρον μυρολόγι.

Ἐκ τῶν μυρολογίων ἄλλα περιορίζονται εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀπεριγράπτου πόνου, τὸν ὅποιον αἰσθάνονται αἱ θρηνοῦσαι διὰ τὴν στέρησιν προσώπου προσφιλοῦς, ἄλλα περιγράφουσι μὲ τὰ ζοφερώτερα χρώματα τὴν φρικτὴν μοῖραν τοῦ ἀποθανόντος, ὃ ὅποιος δὲν θὰ βλέπῃ πλέον τὸ φῶς τοῦ ἡλίου οὐδὲ θὰ ἔχῃ τὰς τέρφεις τοῦ ἐπάνω κόσμου, ἀλλὰ θὰ εἶναι καταδικασμένος νὰ ζῇ ὡς τὰ τέρατα τῆς γῆς, τὰ κουροπαγόμενα, ὡς τὸν ἄδην τὸν ἀραχχιασμένο,

νά χῃ τῇ γῆς γιὰ στρώματα, τὸ χῶμα γιὰ σετόνια,
νά γεύεται τὸν κουρνιαχτὸ καὶ νὰ δειπνᾷ ἀπ' τοῦ χῶμα,

ἄλλα τέλος διεκτραγωδοῦν τὰς θλίψεις καὶ τὰ δεινὰ, τὰς στερήσεις καὶ τὴν καταφρόνιαν, τὰ ὅποια περιμένουν τὴν ἀπορφανιζομένην οἰκογένειαν. Πολλὰ ἔχουν τὴν μορφήν διαλόγου πρὸς τὸν τεθνεῶτα, ἄλλα διὰ ποιητικωτάτων μεταφορῶν καὶ ἀλληγοριῶν θρηνοῦν τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν, τὸ δὲ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν αὐτῶν γνώρισμ. εἶναι κατὰ τὸν *Fauriel* ἡ ὁρμητικὴ ἔξαρσις καὶ ἡ δραματικὴ δύναμις τῆς ἐκφράσεως.

Ποιὸς εἶναι κεῖνος πῶβαλε φωτιά ὡς τὸ περιβόλι,
κ' ἐκάνῃ ἡ φράχτη τ' ἀμπελιοῦ κ' ἐκάνῃ τὸ περιβόλι,
κ' ἐκάησαν τὰ δυὸ δεντρά, πὺν ἦσαν ἀδελφωμένα;
Καὶ τό νὰ κἀν κ' ἔπese, καὶ τ' ἄλλο κἀν κ' ἐστάθη.
Κεῖνο ποῦ κἀν κ' ἔπese, ἐβγῆκε ἀπὸ τίς ἔννοιες,
κεῖνο ποῦ κἀν κ' ἔμεινε, πολλὰ χεὶ νὰ περάσῃ.
Θὰ τὸ φύσῃ καὶ ὁ βοριάς καὶ θὰ τὸ βρέξῃ ὁ νότος,
θὰ ρήξῃ ξεροπάγουνο νὰ κἀψῃ τὴν καρδιά του.

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἐντὸς τῶν μυρολογίων ἀποτελοῦν ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια ἀσχέτως πρὸς τὸν προκείμενον νεκρὸν περιγράφεται γενικῶς ὁ κάτω κόσμος καὶ ὁ συγγερὸς βίος τῶν νεκρῶν, ἔπειτα δὲ ὁ φρικτὸς νεοελληνικὸς Χάρος καὶ τὰ φρικτότερα ἔργα του. Ἐπειτα πολλὰ διηγηματικὰ τραγούδια, ἀναφερόμενα εἰς τὸν θάνατον νέων ἢ νεανίδων, ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως ὡς μυρολόγια.

Εἰς ὅλα δὲ αὐτὰ ἐπικρατεῖ ἡ παλαιὰ περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἀντίληψις καὶ ὅχι ἡ χριστιανικὴ. Ὁ ἐπάνω κόσμος εἶναι ὁ καλὸς, ὁ κάτω εἶναι ἀποτρόπαιος, συγγερά δὲ ἡ μοῖρα τῶν ἀποθαμένων, οἱ ὅποιοι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ζοῦν ἐκεῖ χωρὶς καμίαν τέρψιν, εἰς τὸν συγγερὸν τόπον, μὲ λύπην ἐνθυμούμενοι τὰ καλὰ τοῦ ἐπάνου κόσμου.

Κάτω ᾗς τὰ πάστις τῆς γῆς τὰ κουρσαυμένα,
μυρολογοῦν οἱ λυγεροὶ καὶ κλαῖν τὰ παλληκάρια.

«Τάχα νὰ στέκη ὁ οὐρανὸς, νὰ στέκη ὁ ἀπάνου κόσμος,
νὰ στέκουν τὰ χοροστασιά, σὺν πού ἦτανε καὶ πάντα,
νὰ λειτουργιοῦν οἱ ἐκκλησιές, νὰ ψέλνουν οἱ παπάδες;»

Νομίζει κανεὶς ὅτι ἀκούει τὸν ὁμηρικὸν Ἀχιλλεῦς, λέγοντα πρὸς τὸν πολὺπλαγκτον Ἰθακήσιον ὅτι προτιμᾷ νὰ θητεύῃ παρ' ἀνδρὶ ἀκλήρῳ ἐπὶ τῆς γῆς ἢ νὰ βασιλεύῃ μεταξὺ τῶν νεκρῶν.

Δαίμων τοῦ θανάτου, ὄργανον ἀδυσώπητον τῆς θείας βουλήσεως, εἶναι ὁ ἀρχαῖος Χάρων, ὁ ὅποιος ἀπὸ πορθμέως μετεβλήθη εἰς ἄγριον κOURSΑΡΟΝ, ὅστις

οὔλο τις νύχτες περπατεῖ καὶ τις αὐγὴς κουρσεύει,
κι ὁπῶβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὁπῶβρη δυὸ τὸν ἓνα,
κι ὁπῶβρη κ' ἓνα μοναχό, κεῖνον τὸν ξεκληρίζει.

Ἡ ἐμφάνισίς του εἶναι φρικτή.

Μαῦρος εἶναι μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,
σέρνει στελέττα δίκωπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στελέττα τὰ χει γιὰ καρδιές, σπαθιά γιὰ τὰ κεφάλια.

Τοὺς νεκροὺς σύρει κατόπιν του ἀπ' τὰ μαλλιά ἢ δεμένους
σὲ μιὰ μακριὰ ἀλυσίδα.

Σέρνει τοὺς νιοὺς ἀπ' τὰ μαλλιά, τοὺς γέρους ἀπ' τὰ χέρια,
φέρει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ 'ς τὴ σέλλ' ὀρμαθιασμένα.

Ἰδιόρρυθμα τέλος ἐντελῶς εἶναι τὰ μυρολόγια τῆς Μάνης, ὅπου ἀκμάζει ἀκόμα ἰσχυρότατον τὸ ἔθιμον τοῦτο. Ἐκεῖ μόλις ἀποθάνῃ κανεὶς εἴτε παρὼν εἴτε καὶ εἰς τὰ ξένα, ἔλαι αἱ γυναῖκες νὰ πάντες τὸ καθίσμα, ἴς τὸ μυρολόγι. Καθίσταται γύρω γύρω κατὰ γῆς καὶ ἀρχίζουν ἐν εἰδῶς διαλόγου, εἰς τὸν ὅποιον τονίζουν εἰς στίχους ὅ,τι ἀκριβῶς ἔα εἶχον νὰ εἶπουν καὶ εἰς πεζόν. Αἱ συγγενεῖς ἐπαινοῦν τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος, διηγῶνται τὰ τοῦ θανάτου του, πρὸ πάντων ἐὰν ἀπέθανε φονευθεὶς καὶ ὁμιλοῦν περὶ ἐκδικήσεως, αἱ δὲ παριστάμεναι λαμβάνουσαι καὶ αὐταὶ μέρος κατὰ διαδοχὴν εἰς τὸ μυρολόγι, παρηγοροῦν, συμβουλεύουν ἢ λαμβάνουν ἀφορμὴν νὰ διηγηθῶν τὰς ἰδίας συμφορὰς καὶ νὰ ἐνθυμηθῶν τοὺς ἰδίους νεκροὺς. Τὰ μυρολόγια ταῦτα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεζὰ στιχουργήματα εἰς ὀκτασυντάξεις. Δὲν ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς αὐτὰ τὰς ἐν εἰδῶι παραληρήματος λυρικὰς ἐκ τοῦ πόνου ἐξάρσεις, τὰς ὁποίας εὕρισκε εἰς τὰ ἄλλα. Μόλα ταῦτα ὑπάρχουν καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀδάμαντες. Ἴδου ἐν ἀμίμητον διὰ τὴν δραματικότητά καὶ ὁμότητα συνάμα τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς περιγραφῆς.

- Μιά σκόλη καὶ μιὰ Κυριακή,
 ὅπου ξημέρων' ἡ Λαμπρὴ
 κ' ἔφκιανα τὶς τυρόπιτες,
 ἔφκιανα δὲν ἐφκιάνουντα,
 5 ἔψηνα δὲν ἐψήνουντα
 μόνε κομμάτια γίνουντα.
 * Εἴβαφα κόκκινα αὐγά
 κ' ἐκεῖνα δὲν ἐβάφουντα,
 μόν(ον) ἐγίνουντα μουντιά.
 10 Ρώτησα τὸν πατέρα μου
 καὶ τὸ χρυσό μου πεθερό.
 «Γιὰ δὲ μοῦ λές, πατέρα μου,
 ποὺ φκιάνου καὶ δε φκιάνουντα,
 ἔψηνα [καὶ] δὲν ἐψήνουντα,
 15 μόν(α) κομμάτια γίνουντα,
 ποὺ σὲ καλό μας νὰ γενῇ
 κι ὁ Καλαπόθος μου νὰ ζῇ ;
 — Τί νὰ ζὲ ποῦ, παιδάκι μου !
 Βάλε κουλούρια ᾽ς τὴν ποῖδά
 20 κόκκιν' αὐγά ᾽ς τὴ ζουναρά
 καὶ πᾶρε δίπλα τὰ βουνά,
 ἄϊντε ᾽ς τὴ σιάνη γιὰ νὰ πᾶς,
 νὰ βοῇς τὸν Καλαπόθο μας
 ν' ἀρμέγῃ νὰ τυροκομᾷ.»
 25 Βάνου κουλούρια ᾽ς τὴν ποῖδά,
 κόκκιν' αὐγά ᾽ς τὴ ζουναρά
 καὶ πὰ ἀπάνου ᾽ς τὰ βουνά.
 * Σ τὸ δρόμο, ποὺ ἐπήγαينا,
 ἀπάντησα τοὺς σμίχτες του.
 30 «Σμίχτες, ποῦ ἐν ὁ σμίχτης σας

καὶ ποῦ ἔν ὁ Καλαπόθος μου;

— Ὡς τὴ στάνη τὸν ἀφήσαμε,
ν' ἀρμέγῃ νὰ τυροκομᾷ,
γιατὶ δὲν ἦταν σὰν καλά.»

35 Καὶ μ' ἔφαγ' ἡ καρδιά μου,
τί δὲν ἔναι καλὴ δουλειά.
Τὸν δρόμο τὸν ἀνγάτιστα,
ὡς τὴ στάνη κοντοξύγωσα
καὶ οἱ σκύλοι μὲ βαβύζασι.

40 «Ἐ! σκύλοι, ἔ! μαυρόσκυλοι,
δὲν εἶμ' ἐγὼ νοικοκυρά,
τοῦ Καλαπόθου ἡ ἀδελφή;»
Τοὺς ἔρρηξα λιγὰ ἡσυχίᾳ
καὶ οἱ σκύλοι ἐγαληνύρασι.

45 Μέσα ὡς τὴ στάνη εἰσῆλθα,
τὸ γυῖός της ἐγύρισα
καὶ τίποτα δὲν ἔβλεπα.
Τηράζου μέσ' ὡς τὴν ἀγκουνή
καὶ τότε βλέπου ἔδακεῖ

50 † διπλωμένο τὴ ρασσιᾷ
καὶ τοῦ μιλοῦ, δὲ μοῦ μιλά.
Πιάγου τότε κατακυλιοῦ,
μὰ γε σαράντα μαχαιριές
καὶ δύο διπλοχατσαριές

55 μέσ' ὡς τὶς ἀγιάτρευτες μεριές.
«Μίλα μου, Καλαπόθο μου,
ποῖός σου εἶναι ὁ φονιάς;»

Ἐκονσα μιὰ σκληρὴ φωνή·
θὰ μ' ἀπεκρίθ' ὁ Σατανᾶς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ



60 «Ἄντρας σου κι ὁ κοννιάδος σου,
κεῖνοι μὲ ἐσκοτώσασι.»

Ἔβαλα πέτρα ᾗ τὴν καρδιά
καὶ δὲν ἐμίλησα μιλιὰ,
μὸ παίρνου δίπλα τὰ βουνὰ

65 καὶ διάηκα τὴν Τζίμοβα
καὶ ἀγοράζου σουλιμᾶ
καὶ διάηκα ᾗ τὸ σπίτι μου
κ' ἔβαλα καὶ μαγέρεψα
καὶ κόβω κοσιπέντε αὐγὰ

70 κ' ἔβαλα μέσα σύγκλινα,
ἔρρηξα καὶ τὸ σουλιμᾶ.

Ἀπὲ τοὺς ἐπροσέλεσα
μὲ γέλοια καὶ μὲ χόρτα,
τί δὲν ἤξεσον τίποτα,
τὴν εὐχαριστήθηκα.

Ἐκάτσασι καὶ τρώασι.
«Νὰ φάτε νὰ χορτάσετε,
μὰ θὲ νὰ τὸ πλερώσετε
τῆς Παναγίας τὸ κερί.»

80 Ὅντε χτελέστηκ' ἡ δουλειά,
μίλησα τοῦ πατέρα τους
καὶ τοῦ χρυσοῦ μου πεθεροῦ.
«Ἐλα, ἔ! τώρα νὰ σὲ εἰποῦ
καὶ ὅπως θέλεις κρῖνε το.

85 Ἐκαμ' ὅ,τι ἐκάμασι
ἐχτέλεσα τὸ χρέος μου.

— Νύφη μου, νὰ χῆς τὴν εὐκὴ
καὶ κληρονόμος νὰ γενῆς
σὲ μένα καὶ ᾗ τοῦ πάππου σου.»

Τὸ ἔσμα εἶναι ἀξιοσημεῖωτον διὰ τὴν ἀριστοτεχνικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὁμοῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ χαρακτήρος τῆς ἡρώδους του, χαρακτήρος τραγικῆς Ἡλέκτρας. Ὁλόκληρον ἀποπνέει τὴν φρίκην διὰ τὴν ἀγρίαν ἀποφασιστικότητα τῆς ἐκδικητικῆς Μανιάτισσας. Τὴν δ' ἐντύπωσιν ταύτην τῆς φρίκης ἐπαυξάνει καὶ ὁ πλήρης αἰμάτων καὶ δεισιδαίμονος φόβου κόσμος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῇ ἡ ἡρώς.

Εἰς τὴν Μάνην τὸ μυρολόγι εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν τραγούδι καὶ διὰ τοῦτο συνέβη καὶ τὸ παράδοξον νὰ δώσῃ τὸ ὄνομά του εἰς ὅλα τὰ τραγούδια. Μυρολόγι εἰς τὴν Μάνην ὀνομάζεται κάθε τραγούδι. Τοῦλάχιστον οὕτω φαίνεται ἀπὸ συλλογᾶς, τὰς ἐποίας ἔχω ὑπ' ὄψιν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα *μανιάτικα* μυρολόγια περιλαμβάνουν παντὸς εἴδους ἔσματα.

Εἶναι δέ, ὅπως εἶπομεν, τὰ μυρολόγια καθαρῶς γυναικεῖα τραγούδια. Μόνον σπανιώτατα μνημονεύονται μυρολόγια ἀνδρική. Ὁ *La Guilleulère*, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ἀναφέρει τοιαῦτα μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἀττικῆς. Ἑλληνικὰ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν Λαογραφίαν δύο, ἐν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἀπαγγελλθὲν κατὰ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Βοιτύλου, καὶ εἰς στίχος ἐκ μυρολογίου γέροντος Μανιάτου, θρηγοῦντος τὸν τελευταῖον ἄρρενα γόνον τῆς οἰκογενείας του, ὁ ὁποῖος ἀξίζει νὰ μνημονευθῇ διὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν του δύναμιν.

Μικρὸ κανόνι κρέπαρε, μὰ ξαρματώθῃ κάστρο.

Ἐν δ' ἐδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ τῶν *Carnoy* καὶ Νικολαΐδου εἰς τὸ περὶ λαογραφίας τῆς Μ. Ἀσίας ἔργον των.

* *

Ἀλλὰ πλὴν τῶν μεγάλων τούτων κατηγοριῶν σημαντικὴ εἶναι ἡ συμμετοχὴ τῆς γυναικὸς καὶ εἰς ἄλλας μικροτέρας

κατηγορίας. Πολλὰ ἄσματα, εἰς διάφορα περιστατικὰ τοπικοῦ ἢ καὶ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος ἀναφερόμενα, ἔχουν ποιητρίας γυναικας. Εἶναι δὲ ταῦτα καὶ δίστιχα καὶ πολύστιχα. Κατὰ τοὺς πολέμους τοῦ 1912—3 τὰ κορίτσια τοῦ Καστελλορίζου τραγουδοῦσαν ἔς τὴν κούνια δίστιχα αὐτοσχέδια διὰ τὰ τότε πολεμικὰ γεγονότα, τρία δὲ ἄσματα, δημοσιευθέντα ἐν Λαογραφίᾳ καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὸν πόλεμον, ἔχουν ποιήτριαν τὴν ἐκ Φθιώτιδος κόρην τοῦ λαοῦ Μυγδαλινὴν Γκίτσα. Τὰ τραγούδια ταῦτα βεβαίως δὲν εἶναι τὰ μόνα, τὰ ποιηθέντα ὑπὸ γυναικῶν. Τὰ ἀναφέρω μόνον ὥς ἅπτα παραδείγματα. Ἴσως τώρα νὰ ἐλησμονήθησαν, ἀλλ' ἴσως καὶ νὰ ἐγίναν δημοτικά. Ἐχουν πρὸς τοῦτο ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα.

Ἐπίσης ἀρκετὰ σκωπτικὰ καὶ σατιρικὰ τραγούδια εἶναι προϊόντα τοῦ σκωπτικοῦ πνεύματος τῶν γυναικῶν.

Σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν εἰς τὰ ἐργατικά καὶ καλλιμένα τραγούδια, τὰ τραγούδια ὅλη τὰ ἔποια συνόδευσον τὴν ἐργασίαν, καὶ μάλιστα, ὅταν αὕτη διεξάγεται οὐχὶ κατὰ μόνας, ἀλλ' ἐν συνοδείᾳ πλειόνων. Εἰς πολλοὺς λαοὺς καὶ ἰδίως κατὰ φύσιν πᾶσα ἐργασία τῆς γυναικός, τὸ κοπάνισμα ἢ τὸ ἄλεσμα τοῦ σίτου, ἢ παρασκευὴ καὶ τὸ ψήσιμο τοῦ ψωμοῦ, ἢ παρασκευὴ τῆς τροφῆς καὶ τῶν ποτῶν, ἢ καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν καὶ ἢ κατασκευὴ τῶν ἀγγείων, καθὼς καὶ αἱ ἐργασίαι τῆς ὑφάνσεως, πᾶσαι συνοδεύονται ὑπὸ εἰδικῶν ἁσμάτων, τὰ ὅποια εἶναι ποιήματα τῶν γυναικῶν, ποιηθέντα διὰ νὰ ρυθμίσουν τὰς κινήσεις ἢ διὰ τῆς μελωδίας νὰ ἀνακουφίσουν τὸν σωματικὸν κόπον. Εἰς μερικοὺς μάλιστα λαοὺς τόσον πολὺ συνεδέθη κάθε ἐργασία πρὸς τὸ ἰδιαίτερόν της ἄσμα, ὥστε ἀποδίδεται εἰς αὐτὸ μαγικὴ δύναμις καὶ πιστεύεται ὅτι ἄνευ αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐργασία. Οἱ περιηγῆται διηγοῦνται περὶ τῶν Ἰνδῶν γυναικῶν τῆς Ἀμερικής, ὅτι πιστεύουν ὅτι τὰ

ἄσματα, τὰ ὅποια τραγουδοῦν, ὅταν σπέρνουν τὸ σιτάρι ἢ τὰ φασόλια ἢ τὰ πεπόνια, ὑποβοηθοῦν τὴν αὖξησιν τῶν φυτῶν τούτων. Ὅταν γονατίζουσιν κοντὰ εἰς τὸ πέτρινον σκαφίδι διὰ νὰ παρασκευάσουν τὸ ψωμί τραγουδοῦν τραγούδι, τὸ ὅποιον περιλαμβάνει πολλὰς μικροαπομιμήσεις τοῦ κρότου, τὸν ὅποιον κάμνει ὁ χειρόμυλος. Ἐχουν δὲ τὴν γνώμην ὅτι τὸ σκεῦος τοιοῦτοτρόπως ἐργάζεται καλύτερα. Τὴν ἰδίαν γνώμην ἔχουν καὶ διὰ τὰ τραγούδια, μὲ τὰ ὅποια τραγουδοῦν τὰ μικρά τους. Τὸ μωρό της τὸ λέγει ἢ μητέρα μικρὸν ἄνδρα καὶ ὁμιλεῖ δι' ὅλα, τὰ ὅποια εὐχεται νὰ κάμῃ ἢ νὰ γίνῃ ὅταν θὰ μεγαλώσῃ. Θεωρεῖ δὲ αὐτὰ ἀναγκαῖα διὰ τὸ μέγανμα καὶ τὴν προκοπὴν τοῦ παιδιοῦ.

Εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας πολλὰ βέβαια ἄσματα τραγουδοῦν αἱ γυναῖκες κατὰ τὰς ἀσχολίας των, ἀλλὰ εἰδικὰ ἐργατικά ἄσματα δὲν ἔχομεν πολλὰ. Ὑπάρχουσιν βέβαια καὶ ναυτικά καὶ ἀγροτικά, θεριστικά, ὀηλ. καὶ ἀλωιστικά κ. ἄ., ἀλλὰ εἰς αὐτὰ δὲν εἶναι φανερά ἡ συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν. Αἱ γυναικεῖαι ἐργασίαι, τὸ λανάρισμα, τὸ γνέσιμο, τὸ φάσιμο, τὸ ράψιμο κ.τ.λ. συνοδεύονται βεβαίως ἀπὸ τραγούδια, ἀλλὰ τὰ τραγούδια αὐτὰ δὲν εἶναι εἰδικὰ ἐργατικά τραγούδια. Εἶναι διαφόρων εἰδῶν καὶ ἰδίως ἐρωτικά ἢ περιστατικά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ πλέον καινούργια, τὰ ὅποια ἡμποροῦν νὰ λεχθοῦν καὶ εἰς κάθε ἄλλην περίστασιν. Ἐκεῖ ὅμως, ὅπου ἔχομεν ἀναμφισβητήτως εἰδικὰ ἐργατικά καὶ μάλιστα ἀποκλειστικῶς γυναικεῖα τραγούδια, εἶναι τὰ μυλικά, τὰ τραγούδια τοῦ χειρομύλου, τὰ ὅποια συνηθίζουν νὰ τραγουδοῦν αἱ γυναῖκες, ὅταν ἀλέθουν τὸ σιτάρι. Δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν καὶ ἀπ' αὐτὰ ἀρκετά, διότι καὶ οἱ συλλογεῖς περισσότερον προσέχουσιν εἰς τὰ μεγάλα, τὰ σιδαρώτερα τραγούδια, τὰ κλέφτικα, τὶς παραλογές καὶ τὰ ἀκριτικά. Θὰ

σᾶς ἀναφέρω ἐν δεῖγμα, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Πολίτης εἰς τὰς Ἑκλογὰς του.

Ἄλεθε, μύλο μου, ἄλεθε,
βγάλε τ' ἀλεύρια σου ψιλά,
τὰ πίτουρά σου τραγανά,
νὰ τρῶσι οἱ χωροφύλατσοι,
κι ὁ νωματάρχης τὸ σιουλί,
ποὺ κἀθεται ᾽ς τὴν ἀγκωνή.

Τὸ τραγούδι εἶναι μανιάτικο καὶ πιθανῶς κατὰ τὸ ἥμισυ αὐτοσχέδιον. Οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι εἶναι πιθανῶς παραδεδομένου μυλικοῦ τραγουδιοῦ, ἐνῶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡυτοσχεδιάσθησαν ἀπὸ τὴν μανιάτισσαν, ἥ ὁποία ἦτο ἡναγκασμένη νὰ ἀλέσῃ σιτάρη διὰ τοὺς χωροφύλακας, αἱ ὁποῖοι καταδιώκοντες τὸν φυγόντα σύζυγόν της, εἶχον καταλύσει εἰς τὴν οἰκίαν της.

Σᾶς ἀναφέρω ἀκόμη ἐν, τὸ ὁποῖον τραγουδοῦν, ὅταν ἀνάπτουν τὴν φωτιὰν καὶ τὸ ὁποῖον ὑπομιμνήσκει πολὺ τὴν πίστιν τῶν Ἰνδῶν γυναικῶν εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ἄσματος. Ὁμοιάζει μὲ ἐπωδὴν, ἥ ὁποία πρόκειται νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸ ἄναμμα τῆς φωτιᾶς.

Ἄναψε, φωτίτσα μου,
νὰ ψήσου κοτταρίτσα μου,
νὰ φάῃς κ' ἐσὺ
νὰ φάσῃς κ' ἐγώ,
νὰ φάῃ κ' ὁ φίλος, ποὺ ῥχεται
μὲ τὸ καρβέλι ᾽ς τὸ κεφάλι,
μὲ τὸ ροῦ τὸ λάδι.

* * *

Μᾶς μένει πρὸς ἐξέτασιν μία ἀκόμη μεγάλη κατηγορία

ᾄσμάτων, ἴσως ἡ μεγαλυτέρα ὄλων, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὴ τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἐννοῶ τὰ κλέφτικα. Ταῦτα κατὰ τὸν *Fauriel* ἀποτελοῦν τὴν τολμηράν, ὤμην καὶ ἀγρίαν ἔκφρασιν τοῦ ἡρώϊσμου ἀνθρώπου, ἡναγκασμένων νὰ μάχωνται ὑπὸ τὸ ἐνδυμα τοῦ ἐπαναστάτου καὶ τοῦ κλέφτου, ὅ,τι δὲ διακρίνει αὐτὰ εἶναι μοναδική τις δύναμις τόνου, τόλμη ἀγρία εἰς τὴν σύλληψιν, τὴν σύνθεσιν καὶ τὰς ιδέας, τὴν ὁποίαν ζωντανεῦει περισσότερον ὁ ἀπλοῦς καὶ οἰκεῖος τόνος τῆς ἐκφράσεως, ὅσον δὲν θὰ κατώρθωνε γλῶσσα μεγαλοπρεπῆς καὶ κεκοσμημένη. Τὰ τραγούδια αὐτὰ εἶναι κυρίως τραγούδια ἐγκωμιαστικὰ τῶν κατορθωμάτων τῶν κλεφτῶν, ἀλλαλαγμοὶ νίκης κατὰ τῶν Τούρκων, ἢ θρῆνοι διὰ τὸν θάνατον των. Εἰς ἄλλους λαοὺς τὰ ἐγκωμιαστικὰ αὐτὰ τραγούδια εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἔργον τῶν γυναικῶν. Σὰς ἐνθυμίζω ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην τὸ τραγικὸν ἐπεισόδιον τῆς κόρης τοῦ Ἰεφθάε καὶ τῶν συνομηλικῶν τῆς, αἱ ὁποῖαι με χοροὺς καὶ με τραγούδια ἐξήρχοντο εἰς προὔπαντησιν τοῦ νικητοῦ πατρός. Τοῦ Δαυὶδ τὰ κατορθώματα γυναῖκες ἐπίσης τὰ ψάλλουν. Παρ' ἡμῖν ποῖον μέρος ἔχουν αἱ γυναῖκες εἰς τὰ κλέφτικα;

Κατὰ τὸν *Fauriel* τὰ ᾄσματα ταῦτα εἶναι ἔργον κατὰ τὸ πλεῖστον τυφλῶν βραψωδῶν, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν λύραν των περιεφέροντο ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ τραγουδοῦσαν κυρίως εἰς τὰ πανηγύρια παλαιὰ καὶ νέα τραγούδια. Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Πολίτου καὶ τὰ παλληκάρια καὶ οἱ καπεταναῖοι πολλάκις ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ποίησιν αὐτὴν, τραγουδοῦντες τὰ ἴδια κατορθώματα. Ἐὰν κρίνωμεν ὅμως ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ ἔχουν τὸ μέρος των εἰς τὴν ἐγκωμιαστικὴν καὶ ἐπινίκιον αὐτὴν ποίησιν. Εἰς τὴν Λαογραφίαν ἐδη-

μοσιεύθησαν δείγματά τινα τοιούτων τραγουδιῶν, τὰ ὅποια ἔχουν ποιητρίας γνωστὰς νεάνιδας τοῦ λαοῦ.

Πλὴν ὅμως τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων ταύτης ἀποδείξεως καὶ ἡ ἐξέτασις αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ᾠσμάτων τούτων τῶν κλεφτῶν ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ μέρος τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ποίησιν ταύτην πρέπει νὰ εἶναι σημαντικόν. Ὡς εἵπομεν, τὰ κλέφτικα τραγούδια ἐγκωμιάζουν τὰ κατορθώματα τῶν κλεφτῶν ἢ κλαίουσι τὸν θάνατόν των. Τὰ δεύτερα ὅμως ταῦτα εἶναι συγγενῇ πρὸς τὰ μυρολόγια καὶ ὡς τοιαῦτα εἶναι πολὺ πιθανόν ὅτι ἔχουν ποιητρίας γυναῖκας. Ἡ συγγένεια δ' αὕτη πρὸς τὰ μυρολόγια εἶναι καταφανὴς καὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ ἀκριβῶς τοιαῦτα τραγούδια τὰ χαρακτηρίζει ὡς μυρολόγια. Ἐνθυμεῖσθε τοὺς τυπικοὺς στίχους, μὲ τοὺς ὁποίους ἀρχίζουν πολλὰ κλέφτικα.

Τοῖα πουλίπια κάθονται ἔς τὴν ῥάχην τοῦ λημέρι,
τό να τηράει τὸν Ἀλμπρό, τ' ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μυρολογεῖ καὶ λέγει.

Ἄλλο τραγούδι ἀρχίζει ὡς ἐξῆς·

Τὸ λὲν οἱ κοῦκκοι ἔς τὰ κλαδιά κ' οἱ πέρδικες ἔς τὰ πλάγια
τὸ λὲνε κ' οἱ Πλαγιώτισες τὸ μαῦρο μυρολόγι.

Ἄλλο ὡς ἐξῆς·

Τὸ λὲν οἱ Καραμπέρισες, τὸ λὲν κ' οἱ Ζαγορίσες
τὸ λὲν κ' οἱ Νεγαδιώτισες, τὸ λὲν τὸ μυρολόγι.

Ἄλλο ὡς ἐξῆς·

Ποιὸς θὲ ν' ἀκούσῃ κλάματα, δάκρυα καὶ μυρολόγια,
μυριολογέται μιὰ κυρά, τοῦ Κύλπετο' ἡ γυναῖκα.

Καὶ ἄλλα παρομοίως. Ἐν γένει δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ᾠσμάτων

τούτων, ὡς ἐκ τοῦ κειμένου αὐτῶν φαίνεται, ὁ λαὸς τὰ ἀντιλαμβάνεται ὡς κλάματα, ὡς μυρολόγια. Ὅθεν καὶ ἂν δὲν μνημονεύονται γυναῖκες ποιήτριαι αὐτῶν, καὶ ἂν ἀκόμη καὶ πραγματικῶς δὲν ὑπῆρξαν γυναῖκες ποιήτριαι τοιούτων, πρᾶγμα πολὺ ἀπίθανον, πάντως τὰ τραγούδια αὐτὰ ἐνεπνεύσθησαν ἀπὸ τὰ γυναικεῖα μυρολόγια καὶ κατὰ τοῦτο ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν γυναικεῖαν ψυχὴν. Ἐντεῦθεν δέ, ἐκ τῆς συγγενείας ἢ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ μυρολογίου, ἐξηγεῖται καὶ ὁ τόσον πένθιμος τόνος, ὁ ὁποῖος βρσιλεύει εἰς αὐτά.

Οὕτως εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ποιήσεως, εἴτε ὡς φύλαξ τῆς παραδόσεως εἴτε ὡς δημιουργός, παρουσιάζεται ἡ γυνή ὡς σημαντικώτατος παράγων. Εἰς αὐτὴν ὀφείλομεν τὴν διατήρησιν τῶν παλαιστέρων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ποιητικῶν θησαυρῶν, εἰς αὐτὴν καὶ πολλοὺς ἀδάμαντας τῆς ἐφημέρους μούσης.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν ἀκόμῃ ζήτημα ἐπιθυμῶ διὰ δόλῳ νὰ ἐξετάσω, διὰ νὰ συμπληρώσω τὸ μάθημά μου. Ποῦ καὶ εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς βγάζουν τὰ τραγούδια αἱ γυναῖκες; Ταῦτα ἐξαρτῶνται πρωτίστως ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ τραγουδιοῦ. Τὰ νανουρίσματα αἰφνης εἶναι τραγούδια, τὰ ὁποῖα δὲν ἡμποροῦν νὰ ποιηθοῦν παρὰ κατὰ μόνας, κοντὰ εἰς τὸ λίκνον τοῦ παιδιοῦ, ἐνῶ τὰ μυρολόγια συντίθενται μὲν ὑπὸ μιᾶς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ἀμίλλῃ ἢ τοῦλάχιστον παρουσίᾳ καὶ τῶν ἄλλων μυρολογουσῶν. Ἐν Μάνῃ ὑπάρχει ὁλόκληρος ἐθιμοτυπία διὰ τὸ μυρολόγι. Δὲν δύναται κανεὶς νὰ διακόψῃ τὴν μυρολογοῦσαν ἄνευ ἁδείας. Ζητεῖται δὲ ἡ ἄδεια ὡς ἐξῆς : α') Ἡ προτιθεμένη νὰ μυρολογήσῃ, ἂν παρακάθῃται παρὰ τὴν μυρολογοῦσαν, φέρει ἡρέμα τὴν κεφαλὴν της ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς, β') ἂν εὐρίσκωνται εἰς ἀπόστασιν, λαμβάνει τὴν χεῖρά της καὶ γ') ζητεῖ

τὴν ἄδειαν δι' αὐτοσχεδίου σχετικοῦ μυρολογίου, εἰς τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ ἡ μυρολογοῦσα δι' ἐτέρου μυρολογίου, παρέχουσα τὴν αἰτουμένην ἄδειαν.

Πῶς τώρα ποιοῦνται τὰ μυρολόγια; Ἐν Μάνη πλὴν τῶν προσιμίων εἶναι συνήθως αὐτοσχέδια καί, ὥς σχετιζόμενα πρὸς ὠρισμένα περιστατικὰ τοῦ βίου τῶν ἀποθανόντων, καὶ περισσότερον πρωτότυπα, ἐνῷ ἀλλαχοῦ ἢ εἶναι γνωστὰ ἤδη ἄσματα, αὐτούσια ἐπαναλαμβανόμενα δι' οἰονδήποτε νεκρόν, ἢ εἶναι γνωστὰ τροποποιημένα ὀλίγον, ὅπως προσαρμοσθοῦν εἰς τὴν περίστασιν, ἢ εἶναι συγκροτήματα νέα ἐκ στοιχείων ὥς ἐπὶ τὸ πλείστων γνωστῶν. Λαμβάνουν δηλ. αἱ μυρολογίστριαι ἐκ τῶν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν ἀποθησαυρισμένων μυροlogίων στίχους διαφόρους, τοὺς ὁποίους συνδυάζουσαι, προσθέτουσαι δὲ καὶ νέους, πλάττουσιν τὸ νέον μυρολόγι. Τὰ αὐτοσχέδια τὰ πλείστα λησμονοῦνται. Ἄν ὅμως κάποιος ἔχῃ ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν, ἀπομνημονεύεται καὶ διαδίδεται καὶ παρὰ μένει. Εἰς τὴν Μάνην, ὅπου θεωρεῖται ἐντροπὴ διὰ τὰς γυναῖκας ὅχι μόνον νὰ μὴ γνωρίζουν νὰ μυρολογοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀπαντοῦν αὐτοσχεδίως εἰς τὰ μυρολόγια ἄλλων γυναικῶν, τὰ κορίτσια παρακολουθοῦν συνήθως τὰς κηδεῖας καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀπομνημονεύσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα μυρολόγια, τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνουν κατόπιν ὥς ἄσματα συνήθη πλέον εἰς τὰς ἐργασίας των καὶ ἰδίως εἰς τὸν χειρόμυλον. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ διατήρησις ἐν Μάνη μυροlogίων ἐντελῶς προσωπικῶν καὶ ἡ ἐπικράτησις τοῦ ὀνόματος μυρολόγι ὥς ὀνόματος γενικοῦ, δηλοῦντος τὰ τραγούδια.

Τὰ ἄλλα τραγούδια θγαίνουσι συνήθως εἰς τὰς γυναικείας συγκεντρώσεις, εἴτε πρὸς κοινὴν ἐργασίαν γίνονται αὐταὶ εἴτε πρὸς διασκέδασιν. Ἀνεφέραμεν ἤδη ἀνωτέρω τὴν πληροφορίαν τοῦ *Gauriel*, κατὰ τὴν ὁποίαν γυναῖκες εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐργα-

ζόμεναι ὄχι μόνον συνοδεύουν τὴν ἐργασίαν των μὲ γνωστὰ τραγούδια, ἀλλὰ καὶ νέα, ἰδίως μυρολόγια, συνθέτουν διὰ πραγματικὰ ἢ ὑποθετικὰ γεγονότα. Τὴν πληροφορίαν ταύτην μαρτυροῦν καὶ σύγχρονα γεγονότα. Οὕτως εἰς τὸ Καστρί τῆς Κυνοῦρας τρεῖς κόραι ἀγράμματοι κατὰ τὰς ὥρας τῶν ἐν τῇ ἐξοχῇ ἀγροτικῶν αὐτῶν ἐργασιῶν συνέθεσαν ἄσμα σκωπτικὸν διὰ τοὺς ἔνεκα τῆς ἐπιστρατεύσεως ἐπανερχομένους κατὰ τὸ 1912 ἐξ Ἀμερικῆς μετανάστας, τὸ ὁποῖον, διαδοθὲν καὶ εἰς τὰς ἄλλας, ἔγινε τραγούδι τοῦ συρμοῦ. Τὸ τραγούδι ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Λαογραφίαν (Δ' 684).

Μετὰ τὴν ἐργασίαν διάφοροι ἑορταὶ μὲ τὰ ἔθιμά των παρέχουν εὐνοϊκωτάτας περιστάσεις εἰς τὴν δημιουργίαν νέων ᾠμάτων. Οἱ κούνιες τοῦ Πάσχα καὶ ὁ κλήδονας παρέχουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ πλαστοῦν πολυάριθμα ἄσματα καὶ ἰδίως διήγησιν. Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου βγαίνουν κυρίως τὰ καινούργια τραγούδια εἶναι ὁ χορὸς. Καὶ διὰ τὴν ἰδίαν πᾶς, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὴν περιγραφὴν τοῦ γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Ross, μὲ τὴν ὁποίαν καὶ θὰ κλείσω τὸ σημερινόν μου μάθημα.

Ἦσαν τότε τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ ἑλληνικὸς βίος δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Διητηρεῖτο ἀκόμη ἄγνός καὶ ἀρχαῖκός. Ὁ Ross συνώδευε τὸν Ὅθωνα εἰς τὴν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδεῖαν του. Περιήρχοντο τὸν Παρνασσὸν καὶ πανταχοῦ ἐγίνοντο δεκτοὶ ὑπὸ χορῶν νεανίδων, αἱ ὁπεῖται ἔψαλλον αὐτοσχέδια ἐγκωμιαστικὰ διὰ τὸν βασιλέα ἄσματα. Εἶχον φθάσει εἰς τὴν Ἀράχουσαν. Καὶ ἐκεῖ ἡ αὐτὴ ὑποδοχὴ μὲ χοροὺς καὶ μὲ τραγούδια. Καὶ τὰ τραγούδια δὲν ἔπαυσαν μὲ τὴν ὑποδοχὴν. «Τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς, λέγει ὁ Ross, εὗρίσκετο εἰς τὸ πεδίον, ὅπου εἶχε γίνῃ ἡ μάχη, ὅλαι αἱ νεάνιδες εἶχον συγ-

κεντρωθῇ κάτω ἀπὸ μερικὰ δένδρα πρὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπανήρχισαν τοὺς χοροὺς καὶ τὰ τραγούδια. Ὁ χορὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος, ἐφ' ὅσον ὁ δρόμος ἐπήγαινε μέσα ἀπὸ τὰ εὐθυμα καὶ εὐτυχισμένα αὐτὰ ὄρεινὰ χωριά, ἤρχιζε μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου καὶ ἐτελείωνε ἀργὰ τὸ βράδυ μὲ τὰς τελευταίας ἀναλαμπὰς τῶν πυρῶν, εἶναι ἀπλοὺς κυκλικὸς χορὸς. Οἱ χορευταὶ τριάντα, σαράντα, πενήντα, ὅσοι καὶ ἂν παρευρίσκωνται, κρατοῦνται ἐκ τῆς χειρὸς καὶ σχηματίζουν ἓνα κύκλον ἀνοιχτόν. Τὰ ὠραιότερα καὶ περισσότερον ἐξησκημένα κορίτσια χορεύουν μὲ θαυμαστὴν διάθεσιν καὶ ἐπιδεξιότητα ἐμπρὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν τοῦ ἀνοικτοῦ ἡμικυκλίου, αἱ ἄλλαι ἀκολουθοῦν τὰς κινήσεις των. Αἱ πρῶται, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ ποιήτριαι, τραγουδοῦν ἀπὸ ἓνα στίχον ἢ ἐν δίστιχον, συμφῶνως πρὸς τὸν ρυθμὸν τοῦ ὁποίου κινεῖται ὁ χορὸς, καὶ αἱ συγχορευτρίαι ἐπαγαλαμβάνουν τὸ ἴδιον ὡς χόρος. Αἱ μελωδίσαι, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν καὶ πολλὴν ποικιλίαν, εἶναι ὁδοσμένοιαι. Ἐπίσης ἡ γλῶσσα τῆς δημοτικῆς ταύτης ποιήσεως καὶ ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας καὶ ὡς πρὸς τὰς τυπικὰς ἐκφράσεις ἔχει ἤδη γνωστὴν διατύπωσιν, καὶ ὡς ἐκ τούτου παρέχει μεγάλας εὐκολίας εἰς τὸν αὐτοσχεδιασμόν, τὸν ὁποῖον ὑποδοσθεῖ καὶ ἡ εὐκολία τῶν ἐκθλίψεων ὁλοκλήρων συλλαβῶν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν Ἰταλικήν. Ἐπίσης διευκολύνεται ὁ αὐτοσχεδιασμός καὶ διὰ τῆς προσλήψεως ὁλοκλήρων στίχων ἀπὸ γνωστὰ ἄσματα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ αὐτοσχεδιασμός δὲν εἶναι πολὺ δύσκολος καὶ τὰ αὐτοσχέδια αὐτὰ τραγούδια, χωρὶς νὰ ἐξαίρωνται εἰς ἀληθῆ ποιήσιν, ἔχουν μόλα ταῦτα εἰς τὸ πρωτότυπον ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων εὐνοϊκῶν ὄρων καὶ ἕνεκα τῆς διαυγείας τῆς ἀντικειμενικῆς ἀντιλήψεως τῶν ποιητριῶν ἓνα ἀφελῆ ποιητικὸν χαρακτῆρα.

Ἡ τελευταία αὕτη παρατήρησις τοῦ Ross εἶναι ἀληθής.

Πραγματικῶς εἰς τὰς πλείστας περιστάσεις, τὰ αὐτοσχέδια αὐτὰ τραγούδια, μάλιστα ὅταν πρωτογαίνουν, εἶναι ἐντελῶς ἄξεστα καὶ ἀκατασκευάστα. Ἀλλὰ καὶ ἡ διόρθωσις αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὰ κορίτσια. Ὁ καθηγητὴς κ. Ἀδαμαντίου, ἐν Τήνῳ εὐρισκόμενος, εἶχε τὴν περιέργειαν κάποτε νὰ ἐρωτήσῃ δι' ἐν τοιοῦτον ἄσμα, διατί εἶναι τόσο ἀξέστον. Ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν, ἦτο ἡ ἐξῆς. «Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγούδι· θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνον.»

Θέλετε τώρα ν' ἀκούσετε καὶ ἐν ἀπὸ τὰ αὐτοσχέδια τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἐτραγούδησαν τὰ κορίτσια τῆς Ἀράχοδας εἰς τὸν Ὀθωνα; Ἐκλέγω τὸ καλύτερον. Ἐπρόκειτο ὁ βασιλεὺς νὰ ἀναβῇ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Παργασσοῦ καὶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦσαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ὁρᾷ καλὴ σου, βασιλιά, ὦρε καλὴ σου, ἀφέντη,
 Αὐτοῦ, ποὺ βούλεσαι νὰ πᾶς, ἴς τὴν Μιάκουρα ν' ἀνέβης,
 νὰ πᾶς νὰ δῇς τὸν Παργασσοῦ, τὸν ἔμορφο τὸν τόπο,
 νόπῳχει τὸ ψηλὸ βουνό, ψηλότερο ἀπ' ὅλα,
 περικαλῶ σε, βασιλιᾷ, περικαλῶ σ' ἀφέντη,
 ἀγάλι' ἀγαλία νὰ ρχεσαι, ἀγάλια νὰ διαβαίνης,
 μὴν ἀποστάσης, βασιλιά, μὴν ἀποστάσης ρῆγα,
 γιὰτ' εἶν' ὁ τόπος ζαρωτός, καβάλλα δὲν διαβαίνεις.

Μπροστὰ πηγαίνουν οἱ ὀπλοφόροι πίσω καπεταναῖοι
 ὅς τὴ μέση πάει ὁ βασιλιάς, παρατηρεῖ τὸν τόπο.

Θὰ ὁμολογήσετε ὅτι δύσκολον θὰ ἦτο νὰ εὕρῃ κανεὶς καλύτερα λόγια, διὰ νὰ ἐκφράσῃ μὲ περισσοτέραν ἀφέλειαν καὶ χάριν τὸ ἄγνον αἰσθημα τῶν ἀπλοϊκῶν κορασίδων τῆς Ἀράχοδας διὰ τὸν βασιλέα των.

Γ'

Τὸ παραμῦθι καὶ ἡ ἀρχὴ του. Οἱ παραμυθάδες. Ἡ παραμυθοῦ.

Ἐὰν τὸ τραγοῦδι εἶναι τὸ μέρος, ὅπου ἡ γυνὴ δεικνύει κατ' ἐξοχὴν τὰ δημιουργικά της χαρίσματα, τὸ παραμῦθι εἶναι ἐκεῖνο, ὅπου ἡ συντηρητικὴ της ἐνέργεια ἐκδηλοῦται μὲ τὸν πλεόν χαριτωμένον τρόπον. Ἀλλά, διὰ νὰ δυνηθῶμεν ἀκριδῶς νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐνέργειαν ταύτην, πρέπει πρωτίστως νὰ γνωρίζωμεν ὅσα γενικώτερα χρειάζονται διὰ τὸ παραμῦθι. Καὶ πρῶτα πρῶτα τί εἶναι τὸ παραμῦθι;

Ὅπως σήμερον μᾶς παρουσιάζονται τὰ παραμύθια, εἶναι φανταστικαὶ διηγήσεις, αἱ ὅποιαι δὲν συνδέονται οὔτε πρὸς τόπον τινὰ ὁρισμένον οὔτε πρὸς πρόσωπον, ὡς πρὸς δὲ τὸν χρόνον τοποθετοῦνται ἀορίστως εἰς τὸ παρελθόν. Μία φορὰ καὶ ἕναν καιρὸ ἦταν ὅς ἕναν τόπον ἕνας βασιλεὺς, ἕνας ἄνθρωπος, μιὰ γυναῖκα κ.τ.τ. εἶναι ἡ τυπικὴ φράσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζουν, καὶ ἡ ὁποία αὕτη καὶ μόνη ἀρκεῖ διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἀοριστίαν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον κινεῖται ὅλη ἡ διήγησις τῶν παραμυθιῶν. Ὁ κόσμος τῶν παραμυθιῶν εἶναι κόσμος φανταστικός, ξεχωριστός, κόσμος ἐντελῶς ἰδιόρρυθμος, ὁ ὁποῖος καμίαν ἀπολύτως σχέσιν δὲν ἔχει μὲ τὴν πεζότητά τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὅ,τι τὸν χαρακτηρίζει κυρίως εἶναι ἡ ἀοριστία τοῦ οὐδαίμου καὶ ἡ παιδική, ὅπως λέγομεν, ἀντίληψις. Ὁ κόσμος τοῦ παραμυθιοῦ δὲν γνωρίζει τὴν μεσότητα, τὸ σύνθετον μέτρον τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως εἰς τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν ὅλα τὰ πράγματα κάμνουν κάποιαν ἰδιαιτέραν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία εἰς ἡμᾶς τοὺς μεγάλους, τοὺς ὁποίους ἡ πείρα ἐδίδασκεν, εἶναι ξένῃ ἐντελῶς, καὶ λαμβάνουν μορφὰς φανταστι-

κάς, αἱ ὁποῖαι δὲν συμβιδάζονται καθόλου μὲ τὴν πραγματικότητα, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὸ παραμῦθι ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν ὅψιν ἐξαιρετικήν. Ὅλα κυμαίνονται μεταξὺ δύο ἀκροτήτων, ἢ εἶναι πολὺ μεγάλα ἢ εἶναι πολὺ μικρά, ἢ πολὺ ὠραῖα ἢ πολὺ ἄσχημα, ἢ πολὺ καλὰ ἢ πολὺ κακά, ἢ πολὺ ἔξυπνα ἢ πολὺ κουτά. Π.χ. μορφαὶ πελώριαι σὰν τὸν Ἀράπη, ποὺ τὸ ἓνα τὸ χεῖλι του ἔβαζε ἔς τὴν μιὰ ἀκρὴ τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ ἄλλο ἔς τὴν ἄλλη καὶ ρουφοῦσε ὁλόκληρο τὰ ποτάμι, ἢ σὰν ἐκείνον, ποὺ ἔπαιζε τὰ βουνὰ ἔς τὰ χέρια του ἢ σὰν ἐκείνον, ποὺ ξερρίζωνε τὰ κυπαρίσσια καὶ τὰ κρατοῦσε σὰν καλάμια, καὶ πάλιν μορφαὶ σὰν τὸν κοντορεθιθούλη μόνον εἰς τὰ παραμῦθια εὐρίσκονται. Ἐπίσης τὸ ἰδεῶδες τῆς καλλονῆς, τὴν Πεντάμορφη, καὶ τὴν πλέον μεγάλην ἀσχημίαν τὴν εὐρίσκει κανεὶς εἰς τὰ παραμῦθια. Τὰ βουνὰ εἶναι τόσο ὑψηλὰ καὶ ἀπότομα, ὥστε ἄνθρωπος δὲν ἤμπορεῖ ν' ἀνεβῇ, παρὰ μόνον ἂν τὸν πάρουν οἱ αἰετὶς, τὰ δὲ ὄσα γένηται πυκνά, ποὺ πάλι πετάμενα δὲν μπορεῖ νὰ περάσῃ ἀπὸ μέσα, καὶ τὰ ποτάμια καὶ οἱ θάλασσαι τόσο πλατειεῖς, ποὺ εἶναι ἀπέραστες. Αἱ ἀποστάσεις εἶναι τεράστιαι, καθαυτὸ ὄνειρώδεις, οἱ ἥρωες φθάνουν εἰς τὴν ἀκρὴ τοῦ κόσμου, ἐκεῖ ποὺ δὲν ἀκούεται πλέον πετεινοῦ λαλιά. Οἱ πλούσιοι ἔχουν τόσα, ὅσα δὲν ξέρουν ποῦ νὰ τὰ βάλουν, φορτώματα, καμῆλες χρειάζονται, γιὰ νὰ τὰ κουβαλήσουν, καὶ οἱ φτωχοὶ εἶναι τόσο φτωχοί, ποὺ δὲν ἔχουν ἔς τὸν ἥλιο μοῖρα. Μὲ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους σπανίως ἀσχολεῖται τὸ παραμῦθι, τοῦ ἀρέσουν πάντα τὰ βασιλόπουλα καὶ οἱ βασιλοπούλες, ἢ οἱ πολὺ φτωχές, ποὺ νὰ μὴ ἔχουν ψωμί νὰ φάν. Οὕτως εἰς τὰ παραμῦθια ὅλα εἶναι ἐξαιρετικά. Ὅλα φθάνουν εἰς τὸ ἄκρον.

Ἐπειτα τὸ παραμῦθι ἀγνοεῖ τί θὰ εἴπῃ ἀδύνατον. Οἱ φυσικοὶ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ρυθμίζουν κατ' ἀνάγκην ἀνυπερέβλητον τὰ τοῦ κόσμου καὶ περιορίζουν τὴν ἀνθρωπίνην δρᾶσιν ἐντὸς ὁρισμένων

δρίων, εἶναι διὰ τὸ παραμῦθι ἄγνωστοι, δὲν ἔχουν δι' αὐτὸ καμίαν ἰσχύν. Ὅλα εἰς αὐτὸ εἶναι δυνατά. Ὅπου δὲν φθάνει ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις, παρουσιάζεται ἡ μαγεία καὶ τὸ θαῦμα. Τὸ τραπέζι τοῦ παραμυθιοῦ γεμίζει μόνον ἀπὸ φαγητά, οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα ἀνοίγοκλείουν μόνον τῶν, ἀρκεῖ νὰ ξέρη κανεὶς τὴν μαγικὴν λέξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπακούουν, μιὰ μικρὴ βελονίτσα μαγεμένη ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ εἰς βαθὺν ὕπνον τὴν βασίλισσαν, καὶ ἐν ράπισμα ἡμπορεῖ νὰ σᾶς μεταβάλῃ εἰς ὅ,τι θέλετε. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ δέχεται τὸ παραμῦθι χωρὶς καμίαν ἐκπληξιν, μὲ τὴν αὐτὴν πίστιν, μὲ τὴν ὁποίαν δέχεται καὶ τὸ κοινότερον πρᾶγμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Καὶ διηγεῖται τὰ πλέον τερατώδη καὶ ἀπίθανα μὲ τὸν ἴδιον τόνον καὶ τὴν ἰδίαν ἀπάθειαν, καθὼς θὰ διηγεῖτο πᾶσαν ἄλλην κοινοτάτην ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου ἱστορίαν.

Τὸ παραμῦθι διηγεῖται μόνον χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται ἂν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διηγεῖται, εἶναι φυσικὸν ἢ ὑπερφυσικόν, ἀληθές ἢ ψευδές. Τοῦ εἶναι ἐντελὸς ἀδιάφορον, ἐὰν εἶναι πιστευτὸν ἢ ὄχι. Σκοπὸς τοῦ εἶναι ἡ διήγησις καὶ μόνη, ἡ καλλιτεχνικὴ διήγησις, ἡ ὁποία ἔχει σκοπὸν τὸν ἑαυτὸν τῆς καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ τῆς γεννωμένην τέρψιν. Ὅταν διηγῇται τις ἓνα παραμῦθι, τὸ διηγεῖται ἀπλῶς διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ μὲ τὴν διήγησίν του, διὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους νὰ περάσουν μιὰν ὥραν εὐχάριστον πλέοντες εἰς ἄλλους κόσμους, κόσμους φανταστικούς, δὲν ἔχει σκοπὸν οὔτε νὰ διδάξῃ οὔτε νὰ συμβουλευθῇ. Καὶ κατὰ τοῦτο διὰ τὸν λαὸν τὸ παραμῦθι εἶναι ὅ,τι διὰ τὴν πολιτισμένην σήμερον κοινωνίαν τὸ μυθιστόρημα καὶ μάλιστα τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδιώκει ὠρισμένους διδακτικούς ἢ ψυχολογικούς σκοπούς. Οὕτω τὸ παραμῦθι μαζὶ μὲ τὰ ἄσματα, τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορόν, ἀποτελεῖ μιὰν ἀπὸ τὰς κυριωτέρας καλολογικὰς

ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἓνα ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους κλάδους τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας.

*
* *

Συνήθως ὁ λαὸς, ἀλλὰ πολλὰκις καὶ πολλοὶ τῶν λογίων συγχέουν τὸ παραμῦθι πρὸς ἄλλας λαϊκὰς διηγήσεις, τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους. Ὁ λαὸς μάλιστα μεταχειρίζεται τὴν λέξιν παραμῦθι ὡς λέξιν γενικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὀνομάζει πᾶσαν οἰκισθῆναι φύσεως διήγησιν, εἴτε παράδοσις εἴναι εἴτε μῦθος εἴτε εὐτράπελος διήγησις εἴτε ὅτι δήποτε ἄλλο. Ἐφθασε δὲ νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὰς παροιμίας ἀκόμη παραμύθια, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ μύθους. Λοιπὸν τὸ παραμῦθι, αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν *Conte merveilleux* καὶ οἱ Γερμανοὶ *Märchen*, διαφέρει καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὸν μῦθον. Διότι ἡ μὲν παράδοσις εἶναι μὲν μυθικὴ διήγησις, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς ὀρισμένα πρόσωπα ἢ τόπους ἢ φυσικὰ σώματα καὶ φαινόμενα καὶ πιστεύεται ὡς πραγματικὴ καὶ ἀληθής, καὶ κατὰ τοῦτο ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν γνῶσιν, τὴν ἐπιστημονικὴν, ὥς εἴπωμεν οὕτω, περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν θεωρίαν, ἐνῷ τὸ παραμῦθι, ὡς εἴπομεν, οὔτε τόπον οὔτε χρόνον οὔτε πρόσωπον γνωρίζει. Κινεῖται ἐλεύθερον εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς ἀοριστίας, οἱ δὲ διηγούμενοι οὐδεμίαν πίστιν τρέφουν εἰς τὰ λεγόμενά των. Δὲν τὸ πιστεύουν. Συμφώνως πρὸς ταῦτα διήγησις σὰν τὴν διήγησιν γιὰ τὰ τηγανισμένα ψάρια τῆς Πόλης, γιὰ τὸν μαρμαρωμένο βασιλιᾶ, γιὰ τὸ φεγγάρι, ποὺ τοῦ ρηξοῦ σβουνιά 'ς τὸ πρόσωπο ὁ ἀδελφός του ὁ ἥλιος καὶ γι' αὐτὸ ἔχει τὰ μαυράδια ποὺ βλέπουμε, γιὰ τοὺς καλλικαντζάρους, ποὺ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ τζάκια καὶ μαγαρίζουν τίς σοδεῖές, γιὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ παλεύουν, γιὰ τίς νεράιδες ποὺ χορεύουν καὶ ποὺ τίς εἶδε ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος 'ς τὴν ἔρημην ρεματιὰ μέρα μεσημέρι καὶ λίγο ἔλει-

ψε νὰ μιλήσῃ, ποὺ θὰ τοῦ παίρναν τὴ μιλιὰ, γιὰ τὴν ὁμορφὴν νεράϊδα, ποὺ τῆς πῆρε ἕνας πρόγονος τῶν Μαυρομιχαλέων τὸν ἀέρινο πέπλο καὶ τὴν ἀνάγκασε νὰ γίνῃ γυναῖκα του, κ' ἔτσι οἱ Μαυρομιχαλεοὶ εἶναι νεραῖδογέννητοι, γιὰ τὸν βρυκόλακα, ποὺ ρήχνει πέτρες τὴν νύχτα ἔς τοὺς διαβάτες καὶ πνίγει τὰ πρόβατα καὶ τὰ κατσίκια κτλ. κτλ. δὲν εἶναι παραμῦθια σὰν τὸ παραμῦθι τῆς Πεντάμορφης ἢ τῶν σαράντα δράκων ἢ τοῦ Ἀστερινοῦ καὶ τῆς Πούλιας, εἶναι παραδόσεις, διότι ἀναφέρονται εἰς ὠρισμένους καὶ τόπους καὶ χρόνους καὶ πρόσωπα, καὶ πιστεύονται ὡς ἀληθεῖς.

Ἐκτὸς τῶν διαφορῶν τούτων αἱ παραδόσεις διαφέρουν ἀπὸ τὰ παραμῦθια καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν φέρουν τὸν λογοτεχνικὸν τύπον, τὸν ὁποῖον φέρει τὸ παραμῦθι. Ἡ διατύπωσις των εἶναι μία κοινοτάτη διατύπωσις εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ καθ' ἡμέραν λόγου, πολλάκις ἄεστός, οὐδέμιαν δὲ δεικνύει λογοτεχνικὴν τάσιν. Ὑπάρχουν βέβαια παραδόσεις ποιητικῶταται, ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτῶν δὲν ἐπηρεάζει ποσῶς τὴν διατύπωσιν των. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰς ἔδωκαν τὸν πυρῆνα καὶ εἰς ᾄσματα καὶ εἰς διηγήματα καὶ εἰς δράματα ἀκόμη, ἀλλ' αὐτὰ καθ' ἑαυτὰς δὲν ἀποτελοῦν λογοτεχνικὸν εἶδος, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὰ παραμῦθια εἶναι εὐδιάκριτοι λογοτεχνικαὶ τάσεις, καὶ κατὰ παράδοσιν τηρούμεναι καὶ ἀτομικαὶ τῶν διηγουμένων, ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς δεξιότητος ἐκάστου. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ παραμῦθι ἐκαλλιεργήθη καὶ ὡς λογοτεχνικὸν εἶδος, ἐνῶ ἡ παράδοσις πάντοτε μόνον ὕλικόν εἰς τὰ διάφορα λογοτεχνικὰ εἶδη παρέσχευ.

Ὁ δὲ μῦθος εἶναι διάφορος τοῦ παραμυθιοῦ, διότι ἔχει ὡς σκοπὸν τοῦ τὴν διδασκαλίαν. Ὁ μῦθος εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον λέγουν οἱ Γάλλοι *fable*, καὶ τοῦ ὁποῖου κλασσικὸν παράδειγμα εἶναι οἱ πασίγνωστοι μῦθοι τοῦ Αἰσώπου. Βραχεῖσι δηλ. παρα-

βολικαὶ διδακτικαὶ διηγήσεις. Τὸ παραμῦθι οὐδέποτε ἐπεδίωξε τοιοῦτους σκοπούς. Ἐὰν δὲ πούθεν ἔκπηδῃ αὐθόρμητον ἀπὸ τὸ παραμῦθι τὸ ἠθικὸν δίδαγμα, τοῦτο δὲν εἶναι διότι εἰς αὐτὸ ἀπέβλεπε τὸ παραμῦθι, διότι τὸ ἠθικὸν τοῦτο δίδαγμα εἶχε ὡς σκοπὸν τὸ παραμῦθι, ἀλλὰ διότι ἠθικὴ εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ λαοῦ, ὃ ὅποιος τὸ ἐπλασε, καὶ τὸ ἠθικὸν τοῦ λαοῦ συναίσθημα δὲν θὰ ἐπέτρεπε ἑκδασιν τοῦ παραμυθιοῦ μὴ ἠθικὴν. Ἡ κακία παντοῦ πρέπει νὰ τιμωρῇται, ἡ δὲ ἀγαθότης νὰ ἀμειβεται.

Μόλα ταῦτα, μολονότι σπανίως, ἀπαντοῦν ὅμως καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας καὶ παραδόσεις ἔλαβον μορφήν παραμυθιοῦ, πλατυνομένης τῆς διηγήσεως, καὶ ἀντιστρόφως στοιχεῖα παραμυθίων ἢ καὶ παραμύθια ὀλόκληρα εἰσχωροῦν εἰς παραδόσεις ἢ, ἀναφερόμενα εἰς ὠρισμένα πρόσωπα, καθίστανται αὐτὰ παραδόσεις. Ἐπίσης καὶ μῦθοι πολλάκις ἔλαβον τὴν μορφήν παραμυθιοῦ καὶ ἀντιστρόφως παραμύθια ἀπέκτησαν τὴν ἠθικὴν σημασίαν τῶν μύθων.

Παρὰ πάσας ὅμως τὰς σημερινὰς διαφορὰς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦλάχιστον δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθῇ ὅχι τὴν συγγένειαν ἀλλὰ τὴν ταυτότητα τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τῆς διηγήσεως, τῶν παραδόσεων, τῶν μύθων καὶ τῶν παραμυθίων, τὰ ὅποια, κοινὴν ἔχοντα τὴν ἀρχήν, κατόπιν διεκρίθησαν τραπέντα διαφόρους ὁδοὺς ἐξελίξεως, ὡς προχωροῦντες θέλομεν ἐκθέσει.

*
* *

Καὶ τώρα τοιοῦτον ὅπως σήμερον εἶναι τὸ παραμῦθι, ποῦ καὶ πῶς καὶ πότε ἐγεννήθη; Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα εἶναι πολὺς καιρὸς τώρα, ποῦ ἀπασχολοῦν τοὺς ἐπιστήμονας. Πρῶτοι οἱ ἀδελφοὶ *Grimm*, οἱ πασίγνωστοι συλλογεῖς καὶ ἐκδόται τῶν γερμανικῶν παραμυθίων, καὶ μάλιστα ὁ Ἰάκωβος *Grimm*, ἐπεχείρησαν νὰ δώσουν ἐρμηνείαν τινὰ διὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Κατ' αὐτοὺς τὰ παραμύθια δὲν εἶναι αὐθαίρετα παίγνια τῆς

φαντασίας τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ὑπολείμματα ἐφθαρμένα καὶ ἡλλοιωμένα παναρχαίων Ἰνδοευρωπαϊκῶν μύθων, οἱ δὲ ἥρωες αὐτῶν ἡμαυρωμένοι μορφαὶ θεῶν καὶ ἡρώων τῆς ἀρχεγόνου Ἰνδοευρωπαϊκῆς λατρείας. Ἐπειδὴ δὲ τὰ παραμύθια εἶναι κοινὰ εἰς ὅλους τοὺς Ἰνδοευρωπαϊκοὺς λαοὺς, θὰ ἔπρεπε ἡ ἀρχὴ αὐτῶν νὰ τεθῇ εἰς τοὺς πάλαιότατους ἐκείνους χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶχεν ἀκόμη διασπασθῇ ἡ ἀρία ἐμοφιλία εἰς διάφορα ἔθνη. Ἐκ τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν δὲ φαίνεται ὅτι ἐδανείσθησαν οἱ Σημίται καὶ μάλιστα οἱ Ἀραβες. Τὸ δὲ περίφημον τῶν Ἀράβων μυθολογικὸν βιβλίον, ἡ πασίγνωστος Χαλιμά, ἀνατρέπει εἰς Ἰνδοευρωπαϊκὰς πηγάς.

Ἡ θεωρία αὕτη ἐκράτησεν ἐπὶ ἀρχετὸν χρόνον, ἐκαλλιεργήθη δὲ πολὺ καὶ κατὰ κόρον ἀπὸ τοὺς συγκριτικοὺς καλουμένους μυθολόγους, οἱ ὅποιοι εἰς τοὺς ἥρωας τῶν παραμυθιῶν ἀνεκάλυπτον πότε τὸν ἡλιακὸν θεὸν καὶ πότε τὴν ἀργὴν καὶ πότε ἄλλους. Σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ *Max Müller*, ἐξηκολούθησε δ' αὕτη καὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἀκόμῃ ἐτῶν.

Ἀλλὰ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1816 ὁ *Silvestre de Sacy* μεταφράζων τὸ ἀραβικὸν μυθολογικὸν βιβλίον *Kalila* καὶ *Dimna*, τὸ βιβλίον εἶναι αὐτὴ ἡ περίφημος Ἰνδικὴ Πάντσατάντρα μεταφρασμένη εἰς τὴν Ἀραβικὴν, ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι τὸ βιβλίον εἶχεν Ἰνδικὴν ἀρχήν. Σιγὰ σιγὰ δὲ κατόπιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἔρευνα τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἐπεξετείνετο, ἤρχιζε νὰ σχηματίζεται ἡ γνώμη ὅτι αἱ Ἰνδαὶ εἶναι ἡ πατρὶς ὅλων τῶν μύθων καὶ τῶν παραμυθιῶν. Τὰς γνώμας ταύτας διευτύπωσεν εἰς συστηματικὴν θεωρίαν ὁ Γερμανὸς Ἰνδολόγος *Benfey* εἰς τὰ 1859, εἰς τὸν πρόλογον τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως τῆς Πάντσατάντρα. Εἶναι δὲ ἡ Πάντσατάντρα αὕτη κυρίως βιβλίον διδακτικὸν τοῦ βραχμάνος Βισνουσαρμάν, ὁ ὅποιος διὰ τῶν μύθων τοῦ ἠθελε

γὰ διδάξῃ τοὺς υἱοὺς τοῦ βασιλέως του. Περιέχει δὲ κυρίως μύθους ζῶων, τοῦ εἶδους τῶν αἰσωπείων, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ τόσον μικροὶ καὶ χαριτωμένοι αὐτοὶ μῦθοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν, οἱ ὅποιοι διδάσκουν διὰ τοῦ γέλωτος καὶ μόνου, μεταβάλλονται ὑπὸ τοῦ Ἰνδοῦ ἠθικολόγου εἰς μακρὰς καὶ ἀνιάρχας πολλάκις ἠθικολογικὰς ὁμιλίας, παραγεμισμένας μὲ πλῆθος διδακτικῶν ρητῶν, παραγγελμάτων καὶ παροιμιῶν, καὶ διακοπτομένας πάντοτε διὰ τῆς παρεμβολῆς ἄλλων ἐπίσης ἠθικολόγων μύθων. Τὸ βιβλίον ἦτο περίφημον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ διὰ τοῦτο καὶ μετεφράσθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας, τὴν περσικὴν πρῶτον, κατόπιν τὴν ἀραβικὴν, ἐκ ταύτης εἰς τὴν συριακὴν καὶ ἐκ ταύτης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης. Τῆς ἀπιτομῆς δὲ τούτου, ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομα Χιτοπαῶσα ἔχουμεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ Ἑλλήνος βραχμάνος Γαλανοῦ.

Ὁ Benfey λοιπὸν τότε εἰς τὸν πρόλογόν του ἐξέφερε τὴν γνώμην ὅτι, ἐνῷ οἱ μῦθοι τοῦ εἶδους τῶν αἰσωπείων φαίνονται ἔχοντες πατρίδα τὴν Ἑλλάδα, τὰ παραμύθια δὲν εἶναι, ὅπως ἐνόμιζον οἱ ἀδελφοὶ Grimm, κληρονομία παλαιολόγων χρόνων, ἡμυρωμένα λείψανα ἀρχηγόνων Ἰνδοευρωπαϊκῶν μύθων, ἀλλὰ δάνεια ἐκ τῶν Ἰνδιῶν. Διὰ τὸν Benfey αἱ Ἰνδαὶ εἶναι ἢ πατρὶς τῶν παραμυθίων, ὅπου καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ μάλιστα ὑπὸ τοῦ βουδιστικοῦ κλήρου διὰ λόγους διδακτικούς. Ἐκεῖ δὲ τὸ πρῶτον καὶ λογοτεχνικῶς ἐκαλλιεργήθησαν καὶ κατηρτίσθησαν αἱ παλαιόταται συλλογαί. Ἐκ τῶν Ἰνδιῶν τὰ παραμύθια ἄφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς γραπτῆς ὁδοῦ, διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἰνδικῶν συλλογῶν εἰς ἄλλας γλώσσας, ἄφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς προφορικῆς διεδόθησαν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Ἡκολούθησε. δὲ ἡ διάδοσις αὕτη δύο ὁδοῦς. Ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ

βουδιστικοῦ κόσμου καὶ τῶν Μογγόλων, οἱ ὅποιοι ἐπλημμύρησαν τὴν Ρωσσίαν, ἅφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀράβων. Αἱ συλλογαὶ αὗται, γνωσθεῖσαι ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ, ἐχρησίμευσαν ὥς βάσεις ἰδίᾳ τῶν ἰταλικῶν μυθολογικῶν βιβλίων, τοῦ δεκαημέρου τοῦ Βοκκακίου, τῶν νυκτῶν τοῦ *Straparola* καὶ τοῦ πενταημέρου τοῦ *Basile*, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὁποίων καὶ διεδόθησαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως. Ὁ *Benfey* δέχεται καὶ διάδοσιν διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ διὰ μέσου τῶν αὐτῶν ἔθνων, ἀλλὰ τὴν περισσοτέραν σπουδαιότητα ἀποδίδει εἰς τὴν γραπτὴν. Ἐγένετο δὲ ἡ διάδοσις αὐτὴ εἰς ὅχι παλαιότερους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος χρόνους καὶ ὀφείλεται εἰς τὰς στενωτέρας σχέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἰδίᾳ λόγῳ τῶν σταυροφοριῶν εἶχον ἀναπτυχθῆ μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ *Benfey*, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ ἴδιος ἐστήριξε μὲ μεγάλην πολυμαθείαν, ἀπεδέχθησαν καὶ ἠκολούθησαν μεγάλοι ἐπιστήμονες καὶ λαογράφοι, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πολυμαθέστατος καὶ περιφανὴς *Reinhold Koehler*, περὶ τοῦ ὁποῦ λέγει ὁ *Bédier* ὅτι ἀπὸ κτίσεως κόσμου οὐδεὶς ποτε εἰς οὐδένα τόπον κατώρθωσε νὰ ἀποταμιεύσῃ εἰς τὴν μνήμην του τόσας παραδόσεις, μύθους, ᾄσματα, παροιμίας, παραμύθια καὶ αἰνίγματα.

Παραλλήλως πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην ἀνεφάνη ἡ ἐθνολογικὴ ἢ ἀνθρωπολογικὴ λεγομένη θεωρία. Οἱ Ἀγγλοὶ δηλ. κυρίως ἔθνολόγοι, ὁ πολὺς *Tylor* καὶ πρὸ παντὸς ὁ *Lang*, ἀκολουθοῦντες τὰς γενικὰς αὐτῶν θεωρίας περὶ τῆς ἐξελιξεως τῶν πολιτισμῶν καὶ τὴν θεμελιώδη δι' αὐτοὺς ἀρχήν, ὅτι ὑπάρχουν καταστάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, εἰς τὰς ὁποίας ὅ,τι φαίνεται εἰς ἡμᾶς παράδοξον εἶναι φυσικώτατον, παρετή-

ρησαν ὅτι τὰ στοιχεῖα τῶν παραμυθιῶν εὐρίσκονται εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς καὶ ὄχι μόνον εἰς τοὺς Ἰνδοευρωπαϊκοὺς, καὶ εἰς λαοὺς ἀκόμη τοῦ νέου κόσμου, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἦτο δυσκολωτάτη, ἂν μὴ ἀδύνατος, ἡ γεωγραφικὴ διάδοσις. Εἰς τοὺς λαοὺς μάλιστα τούτους, τοὺς ἐντελῶς κατὰ φύσιν, τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν εἶναι ἀπλῶς στοιχεῖα ἀδιάφορα, στοιχεῖα παραμυθιοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα κανεὶς δὲν πιστεύει, ἀλλὰ στοιχεῖα τοῦ διανοητικοῦ κόσμου τῶν ἀγρίων τούτων λαῶν, στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὅσον καὶ ἂν φαίνονται εἰς ἡμᾶς τερατώδη καὶ ἀπίθανα, εἰς τοὺς λαοὺς τούτους, τοὺς εὐρισκομένους εἰς χαμηλὰς βαθμίδας πολιτισμοῦ, εἶναι πράγματα καὶ ἰδέαι φυσικώταται, πράγματα καὶ ἰδέαι τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινῆς πίστεως. Διὰ τὰ τοιαῦτα δὲ στοιχεῖα οὐδόλως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναζητῶμεν τοῦ τὸ πρῶτον ἢ πότε ἐγεννήθησαν, διότι, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος παντοῦ τὴν αὐτὴν διανοητικὴν φύσιν ἔχει, εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ ἐγεννήθησαν ανεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων εἰς πλεονα μέρη. Ὅθεν ἐπε-
 ται ὅτι τὰ παραμύθια ἐγεννήθησαν εἰς διαφόρους τόπους καὶ χρόνους καὶ λαοὺς, εὐρισκομένους ἀκόμη εἰς ἀγρίαν κατάστα-
 σιν, ὅπου ἡ ἀνθρωποφαγία εἶναι κάτι σὺνηθες καὶ ἡ πίστις εἰς τέρατα καὶ μαγείας καὶ ἄλλα τοιαῦτα θαυμάσια εἶναι πρᾶγμα ἐντελῶς φυσικὸν καὶ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται. Ἐπειδὴ δὲ ἔλοι οἱ λαοὶ κατὰ τὴν πρόοδον αὐτῶν πρὸς τὸν πολιτισμὸν διήλθον καὶ διὰ τῶν βαθμίδων τούτων, τὰ παραμύθια τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων λαῶν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λείψανα, ἐγκταλειμ-
 μετα παλαιοτάτων τοῦ πολιτισμοῦ καταστάσεων. « Ἡ ἀνθρωποφαγία, παρατηρεῖ ὁ Lang, ἡ μαγεία, αἱ πλέον ἀπο-
 τρόπαιοι ἀγριότητες φαίνονται ἐντελῶς φυσικαὶ εἰς τοὺς ἀγρίους, οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ἐπίσης εἰς συγγενικὰς σχέσεις μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ ζώων. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εὐρίσκονται

εἰς κάθε βῆμα εἰς τὰ παραμύθια τοῦ *Grimm*, καὶ μόλα ταῦτα δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ταῦτα εἶναι πράγματα συνήθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἀναγκαίως λοιπὸν ἐνταυθα ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν εἰς τὰ παραμύθια ἐγκυαταλείμματα, τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται εἰς τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ Γερμανοὶ ὠμοῖαζον πρὸς τοὺς Ζουλοῦ.» Τὸ δ' ἔργον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης σήμερον εἶναι νὰ ἀναλύσῃ τὰ παραμύθια καὶ νὰ τὰ ἀναγάγῃ εἰς τὰς ἀντιλήψεις τὰς στοιχειώδεις, ψυχολογικὰς, μυθολογικὰς καὶ θρησκευτικὰς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζονται, καὶ τῶν ὁποίων πολλὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ἀγρίαν κατάστασιν. Οὕτως ἐτέθησαν αἱ βάσεις νέας ἐπιστημονικῆς θεωρίας, τῆς καλουμένης ἀνθρωπολογικῆς.

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἔλειψαν καὶ αἱ παρεξηγήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης θεωρίας, τινες δὲ στηριζόμενοι καὶ εἰς τὰς ἰδέας τοῦ βαθυγνώμονος γερμανοῦ ἐθνολόγου *Bastian* περὶ τῆς αὐθορμῆς καὶ ἀνεξαρτήτου γενέσεως τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ εἰς διαφόρους τόπους καὶ λαοὺς λόγῳ τῆς ταυτότητος τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἐδέχθησαν καὶ διὰ τὰ παραμύθια τῶν αὐτῶν ἀνεξάρτητον γένεσιν τῶν αὐτῶν παραμυθίων εἰς διαφόρους τόπους καὶ λαοὺς. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς θεωρία εἶναι ἐντελῶς ἀστήρικτος. Διότι, ἂν ἡ πολυγενεσία εἶναι πρᾶγμα φυσικὸν διὰ πολλὰ στοιχειώδη εὐρήματα καὶ πλάσματα τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, δὲν εἶναι καθόλου φυσικὴ, ὅταν πρόκειται περὶ δημιουργημάτων πολυπλόκων, ἀποτελούντων μεγαλυτέρας ἐνότητας, ὅπως εἶναι τὰ παραμύθια. Θὰ ἦτο παραδοξότατον πρᾶγμα, τὸ αὐτὸ παραμῦθι, μὲ τὰ ἴδια πρόσωπα καὶ τὰ αὐτὰ ἐπεισόδια καὶ τὴν αὐτὴν πλοκὴν νὰ ξεφύτρωνε εἰς τριάντα ἢ σαράντα τόπους καὶ λαοὺς ἐντελῶς φυσικῶς καὶ αὐθορμήτως, ὅπως φυτρώνουν αἴφνης τὰ κρεμμύδια. Πολὺ δὲ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ γάλλος *Bédier* ὅτι τὰ παραμύθια ἀποτελοῦν ὅργανα-

νικά σύνολα, ἔχοντα τὴν ἐνότητα ἔργου τέχνης καὶ τὴν πλοκὴν μυθιστορήματος καὶ φέρουν τὸν τύπον ἑνὸς πνεύματος δημιουργοῦ, οὐδὲν δὲ σύστημα ἐπιστημονικὸν εἶναι βιώσιμον, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἐδέχετο ὅτι τὰ παραμύθια ἐξαπλοῦνται διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ δανεισμοῦ.

Σταθμὸν σημαντικὸν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν παραμυθιῶν σημειώνει τὸ ἔργον τοῦ μνημονευθέντος γάλλου *Bédier, Les Fabliaux*, καθόσον ἀνέτρεψε τὰς περὶ Ἰνδικῆς τῶν παραμυθιῶν προελεύσεως θεωρίας τοῦ *Benfey*. Ὁ γάλλος ἐρευνητὴς πρόεβαλε μεταξὺ ἄλλων τὸ ἐξῆς θεμελιῶδες ἐρώτημα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πρὸ τῆς διχόσεως τῶν Ἰνδικῶν παραμυθιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην, πρὸ τοῦ ΙΑ' ὁγδ. αἰῶνος καὶ τῶν σταυροφοριῶν, δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν Δύσει λαϊκὰ παραμύθια; Τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο πολὺ παράδοξον καὶ ἂν ἀκόμη οὐδεμίαν μαρτυρίαν εἶχομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων παραμυθιῶν εἰς παλαιότερους χρόνους. Βεβαίως δὲν ἔχομεν ἐκ τῶν παλαιότερων χρόνων συλλογὰς, ἀλλ' ἢ ἑλλειψίς συλλογῶν ἡμπορεῖ βεβαίως νὰ σημαίνει ἑλλειψὶν λογοτεχνικῆς καλλιεργείας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τελείαν ἀπουσίαν τοῦ παραμυθιοῦ ἀπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ λαοῦ. Εὐτυχῶς αἱ μαρτυρίαι εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ δείξουν οὐ μόνον ὅτι εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ πρὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὑπῆρχον παραμύθια, ἀλλὰ καὶ ὅτι πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τοῦ καταρτισμοῦ τῶν Ἰνδικῶν συλλογῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἰνδικῇ ἐφέροντο εἰς τοὺς μεσογειακοὺς λαοὺς παραμύθια, τῶν ὁποίων σημερινὰς παραλλαγὰς γνωρίζομεν ἐκ διαφόρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Καὶ πρῶτον παραμύθια εὐρίσκομεν εἰς τὸν ἀρχαιότατον πεπολιτισμένον λαὸν τῆς Μεσογείου, τοὺς Αἰγυπτίους. Τοιαῦτα μνημονεύει τινὰ ὁ Ἡρόδοτος, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ εἰς αἰγυπτιακοὺς παπύρους ἀρκετὰ καὶ μετεφράσθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν, συνεκέντρωτε δ' αὐτὰ εἰς ἓνα τόμον ὁ περιφανὴς γάλλ-

λος αἰγυπτιολόγος *Maspero* ὑπὸ τὸν τίτλον *Les contes populaires de l'Égypte ancienne*. Παρουσιάζουσι δὲ τὰ αἰγυπτιακὰ πρᾶμύθια οὐ μόνον ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ νεωτέρου παραμυθιοῦ, ἀλλὰ καὶ διήγησιν ἀρτίαν, μαρτυροῦσαν ἱκανῆν τοῦ λαϊκοῦ λογοτεχνικοῦ τούτου εἶδους καλλιέργειαν. Ὅθεν καὶ ὁ *Maspero*, ἀποβλέπων πρὸς τούτοις καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν καὶ τὴν τελείαν προσαρμογὴν τῶν παραμυθιῶν τούτων εἰς τὸν αἰγυπτιακὸν κόσμον ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν, ὅτι ἂν ἡ Αἴγυπτος δὲν πρέπη νὰ θεωρηθῇ ὡς πατρίς τῶν παραμυθιῶν, πάντως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τόπος, ὅπου ταῦτα παλαιότατα ἐνεκλιματίσθησαν καὶ ὅπου ἐνωρίτατα ἔλαβον μορφήν πραγματικῶς λογοτεχνικὴν. Τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἀνευρίσκονται σήμερον διαδεδομένα εἰς ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον. Ὁ *Bédier* ἀναφέρει μερικὰ, σὺν ἀναφέρῳ δὲ καὶ ἐγὼ ἐν χαρακτηριστικώτατον, ὃχι ἐξ ἐκείνων, τὰ ὅποια μνημονεύει ὁ *Bédier*. Εἰς τὸν Ἡρόδοτον ἀναφέρεται μία διήγησις περὶ ἐνὸς ἐπιτηδειοτάτου κλέπτου, ὁ ὅποιος κατώρθωσε νὰ κλέψῃ τὸν θησαυρὸν τοῦ βασιλέως Ραμψινίτου καὶ κατόπιν νὰ διαφύγῃ ὅλα τὰ τεχνάσματα, τὰ ὅποια μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ τὸν συλλάβουν. Τὸ παραμῦθι εὐρίσκεται σήμερον διαδεδομένον εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης καὶ πρῶτα πρῶτα εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας εἰς πολυαριθμοὺς παραλλαγάς. Τὸ εὐρίσκετε εἰς τὴν νεωστὶ ἐκδοθεῖσαν συλλογὴν τοῦ κ. Δροσίνῃ ὑπὸ τὸν τίτλον Ὁ γεννημένος κλέφτης. Ἡ διήγησις ἐπίσης τῆς περιφήμου Ροδόπης, τῆς ὁποίας τὸ ὑπόδημα αἰετὸς ἀρπάσας φέρει εἰς τὸν βασιλέα Ψαμμίτιχον, ὁ ὅποιος τὴν ἀναζητεῖ καὶ τὴν εὐρίσκει, διὰ νὰ τὴν κάμῃ εὐνοουμένην του, εὐρίσκεται συνηθέστατα εἰς τὰ παραμῦθια ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ πρῶτα πρῶτα εἰς τὸ γνωστότατον παραμῦθι τῆς Σιαχτοπούτας.

Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος ἔχομεν ἀρκετὰ παραμύθια. Πρῶτα πρῶτα ἡ Ὀδύσσεια ἔχει τόσα στοιχεῖα παραμυθιοῦ. Ὁ Ὀδυσσεὺς τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἥρωος παραμυθιοῦ, ὁ ὁποῖος περιπλανᾶται εἰς τὸν κόσμον, συναντᾶται μὲ τοὺς Κύπλωπας, καταβαίνει εἰς τὸν κάτω κόσμον, ἐπισκέπτεται τὴν μάγισσάν Κίρκην, ἡ ὁποία μεταβάλλει τοὺς συντρόφους του εἰς ζῶα κτλ. κτλ., ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται σήμερον ὄχι μόνον εἰς τὰ νεοελληνικὰ παραμύθια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ παραμύθια ἄλλων διαφόρων λαῶν. Βγάλετε ἀπὸ τὰς πλάνας τοῦ Ὀδυσσέως τὰ κύρια ὀνόματα καὶ θὰ ἔχετε τέλειον παραμύθι. Ἐπειτα τὸ παραμύθι τῆς Ψυχῆς καὶ τοῦ Ἑρῳτος, τὸ ὁποῖον μᾶς διέσωσεν ὁ Ρωμαῖος Ἀπουλήϊος, εἶναι παραμύθι, τοῦ ὁποῖου ὅλα τὰ στοιχεῖα ἀνευρίσκονται εἰς σημερινὰ παραμύθια. Ἀλλὰ καὶ πλείστα ἕτα στοιχεῖα, ἐπεισόδια παραμυθίων, *motiv*, ὅπως λέγουν οἱ ξένοι, ἀνευρίσκονται εἰς τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας μυθιστορικὰς διηγήσεις. Ἀρκετὰ δὲ εἶναι καὶ αἱ μνεταὶ παραμυθίων, τὰ ὁποῖα αἱ μητέρες ἢ αἱ τροφοὶ διηγοῦνται εἰς τὰ παιδία, παροιμιώδεις δὲ οἱ γραῶδεις μύθοι. Ὁ Πλάτων μάλιστα εἰς τὴν Πολιτείαν του ζητεῖ ἔλεγχον ἐπὶ τῶν τοιούτων. Ὅτι δὲ τὰ παραμύθια ταῦτα εἶχον τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα πρὸς τὰ σημερινὰ φαίνεται ἐξ ὧν λέγει ὁ Στράβων περὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἡδονῆς· «αἷτιον δ' ὅτι καινολογία τίς ἐστίν ὁ μῦθος, οὐ τὰ καθεστηκότα φράζων ἀλλ' ἕτερα παρὰ ταῦτα· ἡδὺ δὲ τὸ καινὸν καὶ ὃ μὴ πρότερον ἔγνω τις... ὅταν δὲ προσῇ καὶ τὸ θαυμαστὸν καὶ τὸ τερατῶδες, ἐπιτείνει τὴν ἡδονήν, ἥπερ ἐστὶ τοῦ μανθάνειν φίλτρον.»

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πίπτει ἡ θεωρία τοῦ *Benfey*, ὅτι μόνον ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἔχομεν παραμύθια εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀφ' ὅτου δηλ. διεδόθησαν τὰ ἰνδικὰ παραμύθια. Ἐξετάζων δ' ὁ *Bédier* περαιτέρω τὰς θεωρίας τοῦ *Benfey* ἀποδεικνύει ὅτι

καὶ ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποῖαν ἤσκησαν αἱ ἀνατολικαὶ συλλογαὶ εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν, εἶναι ἐντελῶς ἀσήμαντος, οὐδὲ εἶναι ἀληθές ὅτι ἀνευρίσκονται ἴχνη ἡθῶν Ἰνδικῶν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ παραμῦθια, τέλος ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἡ ἀντίληψις ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ παραλλαγαὶ παρουσιάζονται ὡς ἐφθαρμένοι καὶ βιαίως προσηρμοσμένοι εἰς ξένον πρὸς αὐτὰς περιβάλλον. Τελειῶνων δ' ὁ *Bédier* τὴν ἔρευνάν του δέχεται τὴν πολυγενεσίαν τοῦ παραμυθιοῦ, θεωρεῖ δὲ ματαίαν πᾶσαν ἔρευναν περὶ τῆς ἀρχικῆς πατρίδος ἐκάστου ἰδιαιτέρως. Μόνον διὰ τὰ παραμῦθια ἐκεῖνα, τὰ ὅποια, ἀναγόμενα εἰς τὴν ὀργανικὴν αὐτῶν μορφήν, περιλαμβάνουν στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐμποδίζουν τὴν τοπικὴν καὶ χρονικὴν αὐτῶν διάδοσιν, δύναται νὰ γίνῃ ἔρευνα περὶ ἀρχῆς καὶ διαδόσεως.

Κοντὰ εἰς τὰς θεωρίας ταύτας, αἱ ὁποῖαι πολλοὺς ὁπαδοὺς ἔσχον καὶ μεγάλους ἀγῶνας διεξήγαγον, ἀνεφάνη κατὰ τὸ 1889 καὶ μίᾳ ἄλλῃ θεωρίᾳ, ἡ θεωρία τῆς προελεύσεως τοῦ παραμυθιοῦ ἀπὸ τῶν ὀνείρων. Ταύτην εἰσήγαγεν ὁ γερμανὸς μυθολόγος *Laisner* εἰς τὸ περὶ αἰνίγματος τῆς Σριγγὸς βιβλίον του. Κατ' αὐτὸν ἐκ τῶν ὀνείρων ἀντλεῖ ὁ ἄνθρωπος τὰς φανταστικὰς ἐκείνας παραστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων πλάττονται τὰ ἐπεισόδια καὶ ἐκ τούτων ἐν τέλει τὰ παρχμῦθια. Τὰ δὲ θεμέλια τοῦ μυθικοῦ κόσμου τοῦ παραμυθιοῦ στηρίζονται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὰς περὶ ψυχῆς παραστάσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ ὀνείρου. Καθ' ὕπνου ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει εἰς τόπους ἀγνώστους καὶ παραδόξους, βλέπει πράγματα θαυμάσια καὶ τερατώδη, τῶν ὁποίων διατηρεῖ κάποιαν σκοτεινὴν ἀνάμνησιν, ὅταν ἐξυπνήσῃ. Ἐάν, ὅ,τι εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του, θελήσῃ νὰ τὸ διηγηθῇ, θὰ ἔχωμεν ἀπλούστατα ἓνα παραμῦθι. Καὶ σημειῶνω ἐδῶ μίαν φράσιν, τὴν ὁποῖαν ἤκουσα συχνά, ὅταν ἤμην μικρὸ παιδί καὶ διηγούμενη κανέν μακρὸν καὶ περι-

πετειῶδες ὄνειρον. «Αὐτὸ δὲν ἦταν ὄνειρο, ἦταν παραμῦθι» μὲν ἔλεγεν ὁ θεὸς μου.

Ὅτι τὸ ὄνειρον ἔσχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μυθικοῦ κόσμου τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων, περὶ τοῦτου εἶναι σύμφωνοι ὅλοι αἱ ἐπιστήμονες. Διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώπον, τὸ ἀφελές τοῦτο τέκνον τῆς φύσεως, ὁ κόσμος τοῦ ὁνείρου εἶναι ἐπίσης πραγματικός, ὅπως εἶναι καὶ ὁ πραγματικὸς κόσμος. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὸν ἕνα αἰσθάνεται ὅταν εἶναι ἔξυπνος, τὸν δὲ ἄλλον ὅταν κοιμᾶται, ὁπότε χωρίζεται εἰς δύο, εἰς τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον μένει, καὶ εἰς τὴν ψυχὴν, ἣ ὁποία κινεῖται. Ὅθεν οὐδόλως εἶναι παράδοξον ὅτι ἐπεισόδια καὶ ὄντα ὁνειρώδη τὰ μεταφέρει ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον. Πραγματικῶς δὲ τὸ παραμῦθι παρουσιάζει πολλὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα ἐκ τοῦ ὁνείρου ἔχουν τὴν ἀρχὴν των. Ὅτι ὅμως τὸ ὄνειρον καὶ μόνον συνετέλεσεν εἰς τὴν φύσιν τοῦ παραμυθίου, τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ, καθὼς ὑπερβολικόν.

Καὶ τώρα ἂς ἐξετάσωμεν ποῖον θετικὸν κέρδος μᾶς ἀπέμεινεν ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν θεωριῶν καὶ τῆς πολυχρονίου ταύτης καὶ κολοσσιαίας ἐργασίας, ποῖα ἀσφαλὴς γνῶσις διὰ τὴν ἐπιστήμην. Τρία μόνον πράγματα! Πρῶτον ὅτι τὰ παραμύθια ἀποτελοῦνται ἐκ στοιχείων, ἀντιπροσωπευόντων καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχηγόνους καὶ τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ γεννηθοῦν ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς τόπους, δεύτερον ὅτι ἱκανὰ ἐκ τῶν στοιχείων τούτων ἔχουν τὴν πηγὴν των εἰς τὰ ὄνειρα καὶ τρίτον ὅτι τὰ παραμύθια, ὅπως παρουσιάζονται σήμερον, ἀποτελοῦν συγκεκροτημένας ἐνότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν δύναται νὰ γεννηθοῦν αὐτομάτως, ἀλλ' ἀπαιτοῦν ἐργασίαν ἐνὸς δημιουργοῦ, ἣ δ' ἀνέυρεσις αὐτῶν εἰς διαφόρους λαοὺς προϋποθέτει ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν διάδοσιν, ἣτις κυρίως ἐγένετο διὰ τῆς προφορι-

κῆς ὁδοῦ καὶ κατὰ δεύτερον λόγον διὰ τῆς γραπτῆς, τὴν ὁποίαν ὁμῶς ἡμεῖς σήμερον πλὴν ἐξαιρετικῶν περιστάσεων δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν. Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα ἄλλη ἔρευνα πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τὰ ἐπεισόδια καὶ ἄλλη διὰ τὰ παραμύθια ὡς λογοτεχνικὰς ἐνότητας. Καὶ ἡ μὲν ἔρευνα τῶν ἐπεισοδίων εἶναι κυρίως ἔρευνα ψυχολογική, ἐπιδιώκουσα νὰ δείξῃ, τοῦτο, πῶς καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐγεννήθη αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ μυθοπλαστικά, ἡ δὲ ἔρευνα τῶν ἐνοτήτων εἶναι ἔρευνα φιλολογική, ἡ ὁποία ὡς σκοπὸν αὐτῆς ἔχει τὴν εὑρεσίν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συνετέθησαν καὶ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ἐξηπλώθησαν τὰ παραμύθια, καθὼς καὶ τὴν μελέτην τοῦ λογοτεχνικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος καὶ ὕφους.

Δὲν ἔχομεν τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον, οὔτε ἄλλως εἶναι δυνατόν ἐντὸς τῶν περιορισμένων ὁρίων ἐνὸς μαθήματος νὰ παρακολουθήσωμεν ἀμφοτέρως ταύτας τὰς ἐρεῖνας καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃτε μόνον ὀλίγα γενικὰ νὰ δώσω. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὰ ἐπεισόδια.

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἀναλύσωμεν τὰ παραμύθια εἰς τὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων συγκροτοῦνται καὶ τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται συχνὰ εἰς διάφορα παραμύθια, θὰ ἴδωμεν πρῶτον ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀντιπροσωπεύουν καταστάσεις καὶ ἀντιλήψεις κοινωνικὰς ἀρχεγόνους, ὅπως εἶναι ἡ ἀνθρωποφαγία, π. χ. εἰς τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, τὰ κορίτσια βάζουν στοίχημα ὅπως κοπῇ τὸ νῆμα νὰ τὴν φάν, καὶ τῶν τῆς μάνας τους, αἱ ἀνθρωποθυσίαι, ὅπως π. χ. εἶναι αἱ προσφοραὶ ἀνθρωπίνων θυμάτων εἰς θηρία, λάμιες, δράκους κ. τ. λ., ποὺ κρατοῦν τὰ νερά, ἡ ἀρπυγὴ τῆς γυναικός, τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τοῦ μικροτέρου, τοῦ κανακάρη, ὁ φόνος ἢ ἡ ἐγκατάλειψις

ἢ καὶ ἡ ἀνθρωποφαγία ἀκόμη γερόντων γονέων κ. τ. λ. καὶ ἡ στενὴ οἰκειότης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ζῷα, τὰ ὅποια παρουσιάζονται πεπρoικισμένα μὲ ἐξαιρετικὰς δυνάμεις, δυνάμενα νὰ σκέπτωνται καὶ νὰ ὁμιλοῦν καὶ νὰ ἐνεργοῦν ὅπως οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους παντοιοτρόπως βοηθοῦν καὶ τῶν ὁποίων τὴν μορφήν λαμβάνουν καὶ εἰς τὰ ὅποια οἱ ἄνθρωποι συχνάκις μεταμορφώνονται. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐκάλεσαν οἱ ἐπιστήμονες στοιχεῖα ἐθνολογικά.

Δεύτερον θὰ εὕρωμεν πολλὰ, τὰ ὅποια ἀντιπροσωπεύουν παλαιὰς μυθολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ δοξασίας περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς γῆς, περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ μετὰ θάνατον βίου, ὡς καὶ περὶ διαφόρων δαιμονίων κ.τ.λ. Τοιαῦτα π.χ. εἶναι τὰ περὶ τῆς κατοικίας τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ φεγγαριοῦ εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ὡς καὶ τὰ περὶ ἀδηφαγίας αὐτῶν, τὰ περὶ τῆς ἄκρας τῆς γῆς καὶ τῶν βαθῶν αὐτῆς, τὰ περὶ τοῦ κάτω κόσμου, τοῦ ἀθανάτου νεροῦ, τῶν νεκρῶν ὡς βοηθῶν τῶν ζώντων κ.τ.λ. κ.τ.λ. Ἐπειτα οἱ διάφοροι δαίμονες, δράκοι, νεράϊδες, λάμιες, θηρία, τέρατα, τὰ ὅποια τρώγουν ἀνθρώπους, ἄρπάζουν γυναῖκας κ.τ.λ. κ.τ.λ. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐκλήθησαν μυθολογικὰ στοιχεῖα, εἰς αὐτὰ δὲ ὑπάγονται καὶ τὰ συχνότατα εἰς τὰ παραμύθια μαγικὰ στοιχεῖα, οἷον μαγικὰ καρφιά, βελόνες, μῆλα κ.τ.λ., διὰ τῶν ὁποίων μαγεύονται οἱ ἄνθρωποι καὶ περιπίπτουν εἰς ὕπνον ὅμοιον πρὸς θάνατον, θαυμαστὰ σκεύη καὶ ὄργανα, ὡς τάσι, χτένι κ.τ.λ., τὰ ὅποια ριπτόμενα ἐπὶ τῆς γῆς μεταβάλλονται εἰς δάση, λίμνας κ.τ.λ., μαγικαὶ μεταμορφώσεις εἰς δένδρα, πράγματα κ.τ.λ.

Τρίτον θὰ εὕρωμεν στοιχεῖα, τὰ ὅποια πιθανώτατα προέρχονται ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ὀνείρων, ὡς εἶναι π. χ. τὰ ἀτελεύτητα ταξίδια εἰς τόπους μακρινοὺς καὶ παραδόξους, ἢ ἐπιτέλειες ἐργασιῶν καθ' ὃν χρόνον ὁ ἄνθρωπος κοιμᾶται κ.τ.λ.

Τέταρτον καὶ τελευταῖον θὰ εὕρωμεν στοιχεῖα χαρακτηρῶν, ἀντιπροσωπεύοντα τὰς μάλιστα ἐκτιμωμένας ἢ καταγελωμένας ψυχικὰς ἰδιότητας, ὡς εἶναι ἡ ἐξυπνάδα καὶ ἡ χοντροκεφαλιά, ἡ ἐργατικότητα καὶ ἡ νωθρότης, ἡ φλυαρία καὶ ἡ περιέργεια, ἡ ὑπερηφάνεια κ.τ.λ.

Αὗται εἶναι αἱ τέσσαρες κατηγορίαι τῶν ἐπεισοδίων, εἰς τὰς ὁποίας ἐν ἐπιστήσωμεν ὀλίγον τὴν προσοχὴν μας, θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ μὲν τρεῖς πρῶται εἶναι αὐτὸ τοῦτο κατηγορίαι παραδόσεων, ἡ δὲ τετάρτη κατηγορία ἀποτελεῖ καὶ τὸν πυρῆνα τῶν διδακτικῶν μύθων. Οὕτω, καθὼς εἶπομεν, εἰς τὰς ἀρχὰς αἱ παραδόσεις καὶ οἱ μῦθοι καὶ τὰ παραμύθια συμπέπτουν, ἐχώρισε δὲ αὐτὰ μόνον ἡ περαιτέρω κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἐξέλιξις.

Παῖται εἶναι αἱ γραμμαὶ τῆς ἐξελίξεως ταύτης σήμερον ἀκόμη ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται μετ' ἀσφαλείας νὰ μᾶς διδάξῃ. Θὰ σᾶς εἶπω δι' ὀλίγων πῶς καθόρισε τὰς γραμμὰς ταύτας ὁ πολὺς γερμανὸς φιλόσοφος *Wundt*. Κατ' αὐτὸν αἱ πρῶται διηγήσεις ἦσαν βραχεῖαι τινες φανταστικαὶ ἀφηγήσεις περὶ ζώων, φυτῶν, οὐρανίων σωμάτων κ.τ.λ. πιστευόμεναι ὡς ἀληθεῖς, παρόμοιαι ἐν πολλοῖς πρὸς τὰς σημερινὰς παραδόσεις, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ σύνδεσμος αὐτῶν πρὸς τόπους καὶ πρόσωπα ἢ ἐντελῶς ἔλειπε ἢ ἦτο λίαν χαλαρὸς. Τοιαῦται διηγήσεις εὐρίσκονται σήμερον εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς καὶ εἶναι κάτι τι μεταξὺ παραμυθιοῦ καὶ παραδόσεως, καθ' ὅσον ἔχουν μὲν τὴν ἀοριστίαν τοῦ παραμυθιοῦ, ἔχουν ὅμως καὶ τὴν πλίστιν τῆς παραδόσεως. Σᾶς ἀναφέρω ἐν παράδειγμα. «Μία φορὰ κ' ἦναι καιρὸ ἡ ρετσίνα ἦταν ἄνθρωπος. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν μποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴ ζέστη τοῦ ἡλίου καὶ γι' αὐτὸ πήγαινε τὴ νύχτα νὰ ψαρέψῃ καὶ τὴ μέρα ἔμενε κρυμμένος μέσα ᾧ ἓνα

σκοτεινὸ δάσος. Μιά μέρα ἄργιασε, καὶ ἔλειψε ἀπὸ τῆς ἀχτίνος τοῦ ἡλίου. Τότε ἀποφάσισαν τὰ δυὸ παιδιὰ του νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν τὸν ἡλιο. Πῆραν τὰ δοξάρια τοὺς καὶ τῆς σαγίττες κι ἄρχισαν νὰ ρήχνουν ἔς τὸν οὐρανὸ τόσο, ποὺ ἡ σαγίτες μπηχνώτανε ἡ μιὰ ἔς τὴν ἄλλη καὶ κάμανε μιὰ σκάλα καὶ μ' αὐτὴ ἀνέβηκαν ἔς τὸν οὐρανό. Ἐκεῖ σκότωσαν τὸν ἡλιο καὶ συμφώνησαν αὐτοὶ νὰ παρουν τὸν τόπο του, νὰ γίνουν ἡλιοι. Ἔτσι ἔκαμαν. Καὶ ὁ ἕνας ἀδελφὸς ὁ μεγαλύτερος γύριζε τὴν ἡμέραν, ὁ νεώτερος τὴ νύχτα, καὶ ἔτσι ἔγινε ἀπ' αὐτοῦς ὁ ἡλιος καὶ τὸ φεγγάρι.»

Αἱ διηγήσεις αὗται σὺν τῷ χρόνῳ, ἐφόσον ἀνεπτύσσετο κάποια ἱστορικὴ συνειδήσις εἰς τοὺς λαοὺς καὶ ἔπαυε πλέον ὁ πλάνης βίος, συνεδέθησαν στενώτερον πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ πρόσωπα καὶ ἀπετέλεσαν τὰς παραδόσεις. Ἀφ' ἑτέρου ὅσαι ἀπ' αὐτὰς ἀνεφέροντο εἰς ζῶα ἀνεπτύχθησαν εἰς σκωπτικοὺς καὶ κατόπιν εἰς ἠθικοὺς διδακτικοὺς μύθους. Τελευταῖον πολλὰ ἐξ αὐτῶν σχετισθεῖσαι πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς τύχας καὶ τὰ κατορθώματα αὐτοῦ καὶ ἰδίως πρὸς τὸν μάγον καὶ διαρκῶς ἔπαυξανόμεναι διὰ συμφορμῶν καὶ συνείσεως πλειόνων ἀπετέλεσαν τὰ παραμύθια.

Εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν παραμυθιῶν μεγάλως συνετέλεσαν αἱ μυθοπλαστικαὶ διαθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἡ φυσικὴ ἡδονή, τὴν ὅποian αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἀφῆνων ἑαυτὸν νὰ πλέῃ ὡς ἐν ὀνείρῳ εἰς τὸ πέλαγος τῶν παραστάσεων, ὅσας ἡ φαντασία του πλάττει. Τὰ ψυχολογικὰ ταῦτα ἐλατήρια ταχέως συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἰδιαιτέρας τάξεως διηγητῶν, περαμυθῶν, οἱ ὅποιοι ἐκαλλιέργησαν καὶ διεμόρφωσαν καὶ διέδωκαν τὰ εὐχάριστα ταῦτα τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας πλάσματα· εἰς τοὺς παραμυθῶδες δὲ αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ διαμόρφωσις τοῦ παραμυθιοῦ εἰς λαϊκὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἄνευ τῶν ἀνθρώπων τούτων, τῶν εἰδικῶς ἀσχολουμένων εἰς τὴν διήγησιν, τῶν ἐχόντων ὡς

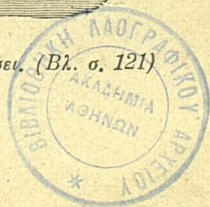
ἔργον καὶ οὐχὶ πάρεργον αὐτήν, δὲν φαντάζομαι ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελεσθοῦν τὰ παραμύθια, καθ' ὃν τρόπον ἄνευ τῶν ἀοιδῶν δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποτελεσθοῦν τὰ ἔπη. Ὁ λαὸς καθ' ἑαυτὸν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ πλάττῃ μεμονωμένα ἐπεισόδια, καὶ μέχρι τινὸς δύναται νὰ προχωρήσῃ καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτῶν πρὸς ἀπαρτισμὸν πολυπλοκωτέρων ἐνοτήτων, ἀλλὰ ἔργα συνθετώτερα, ὅπως εἶναι τὰ παραμύθια, εἶναι ἀνίκανος νὰ δημιουργήσῃ. Εἶναι δὲ αὐτοὶ οἱ παραμυθάδες, οἱ πρόγονοι τῶν ἐπικῶν ἀοιδῶν, οἱ ὅποιοι ἀκριδῶς ἐκ τοῦ παραμυθιοῦ ὀρμηθέντες ἐπλάσαν τὸ ἔπος. Παρέμειναν δὲ οἱ παραμυθάδες καὶ μετὰ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀνάπτυξιν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀοιδῶν ὥς οἱ λαϊκοὶ διηγῆται, καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τὴν λαογραφίαν, ὅπου καὶ τὰ παλαιότερα ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν κοντὰ εἰς τὰ νεώτερα.

Ἀλλὰ θὰ μοῦ εἴπητε ἔχομεν καὶ ἅπτα δείγματα ὑπάρξεως τοιούτων παραμυθῶν ἢ ἐπενοήσαμεν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ διευκολύνωμεν τὴν ἐξήγησιν τῶν πραγμάτων ;

Ἐν πρώτοις εἶναι σύμφωνοι ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες ὅτι αὐτὰ τὰ ἀρχαιότατα εὑρεθέντα παραμύθια, τὰ αἰγυπτιακά, παρουσιάζουν σύνθεσιν καὶ διατύπωσιν, ἢ ὅποια δὲν εἶναι διόλου πρωτόγονος, ἀλλὰ προϋποθέτει ἀσκήσιν μακρὰν εἰς τὴν διήγησιν καὶ λογοτεχνικὴν παράδοσιν. Πλὴν ὅμως τούτου εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου καὶ κατηρτίσθησαν αἱ ἀρχαιότεραι συλλογαί, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουν παραμυθάδες, ἐκαλλιέργησαν δὲ παρὰ πολὺ τὴν τέχνην τῆς διηγήσεως καὶ οἱ βουδισταὶ μοναχοί. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφήνω κατὰ μέρος τοὺς ἀπογόνους τῶν παραμυθῶν, τοὺς ἀοιδούς, ἀλλ' ἤδη εἰς τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους ἔχομεν ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἰωνίαν τοὺς λογοποιούς, οἱ ὅποιοι εἰς τὰς λέσχας καὶ εἰς τὰς ἀγοράς ἔργον



Εἰκὼν 5. Ἰνδοαμερικανὸς ἱατρὸς ἐν πλήρει ἐξαγρύσει. (Βλ. σ. 121)





Εἰκὼν 6. Μάγοι τῆς παραλίας Loango τῆς Ἀφρικῆς. (Βλ. σ. 121)

εἶχον νὰ τέρπουν διὰ τῆς διηγήσεως τοὺς πολίτας καὶ ἐκ τούτου ἀπέζων. Εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ διαμόρφωσις τοῦ πεζοῦ λόγου, εἰς αὐτοὺς δὲ καὶ αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία εἰς τοὺς πρῶτους αὐτῆς ἀντιπροσώπους καὶ δὴ καὶ εἰς τὸν Ἡρόδοτον διατηρεῖ σαφέστατα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς δημῶδους τέχνης τῆς διηγήσεως, ὥς εἶχον διαμορφώσει αὐτὴν οἱ λαϊκοὶ διηγηταί. Ὁ Ἡρόδοτος εἰς πολλὰ μέρη διηγεῖται παραμύθια καὶ ἡ διήγησις αὐτοῦ εἶναι καθ' ὅλοκληρίαν ἡ λαϊκὴ διήγησις, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὰ παραμύθια. Δείψανον δὲ καὶ συνέχεια τῆς συνηθείας αὐτῶν, νὰ διηγῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ πανηγύρεις, ὅπου εὕρισκον καὶ τοὺς περισσοτέρους ἀκροατάς, εἶναι αἱ ὑστερώτεραι ἐπιδείξεις τῶν συγγραφέων εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς ἄλλας πανηγυρικὰς συγκεντρώσεις. Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Πλάτων γνωρίζουν τοὺς μυθοποιούς καὶ μάλιστα ὁ τελευταῖος εἰς τὴν Πολιτείαν του θέλει νὰ θέσῃ ὑπὸ τὸν ἐλεγχὸν τῆς πολιτείας τὴν παραγωγὴν αὐτῶν, διὰ νὰ παραμυθῶνται αἱ γυναῖκες ἀκινδύνως τοὺς μύθους, τοὺς ὁποίους διηγοῦνται συνήθως εἰς τὰ παιδιὰ. Ἀπὸ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους εἶναι ἀφθονώτερα τὰ δείγματα τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ἐπαγγελματιῶν διηγητῶν, τοιούτων παραμυθᾶδων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρεταλόγου περιήρχοντο τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὰ συμπόσια ἔργον εἶχον νὰ διηγῶνται πρὸς τέρψιν μύθους ἢ ἄστεϊα. Ἦτο δὲ φαίνεται εἶδος ἀγαπητὸν τὸ παραμῦθι μὲ τὰ θαυμάσιά του, ὅθεν καὶ ἔργα λογοτεχνικὰ φαίνεται ὅτι ἐγράφησαν ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον. Δυστυχῶς τοιαῦτα ὀλόκληρὰ δὲν μᾶς ἐσώθησαν, ἔχομεν ὅμως σαφῆ περὶ αὐτῶν ἰδέαν ἐκ τῆς ἀμιμήτου παρωδίας τοῦ σκώπτου Λουκιανοῦ τῆς ἐπιγραφομένης Ἀληθοῦς ἱστορίας. Νεώτερα παραδείγματα τοιούτων ἐπαγγελματιῶν παραμυθᾶδων ἔχομεν ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, οἱ ὁποῖοι συγκεντρώνουν περὶ αὐτοὺς τὸν κόσμον καὶ διηγοῦνται, ἔχομεν ἐπίσης εἰς τοὺς γείτονάς μας

Τούρκους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς δερβίσηδες, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς μακρὰς ἰδίᾳ νύκτας τοῦ Ραμαζανίου διασκεδάζουν εἰς τὰ καφενεῖα καὶ εἰς ἄλλας συγκεντρώσεις μὲ τὰ μακρὰ των παραμύθια τοὺς φίλους τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς διηγήσεως ἀγάδες.

Οἱ παραμυθᾶδες λοιπὸν αὐτοὶ θέλοντες νὰ παρατείνουν ὅσον τὸ δυνατόν ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὴν ἡδονὴν τῆς διηγήσεως εἰς τοὺς ἀκροατάς των, πρᾶγμα ἄλλως τὸ ὅποτον ἐπιζητοῦν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀκροαταί, καὶ προσπαθοῦντες νὰ δώσουν μῆκος εἰς τὴν διήγησιν διὰ τῆς πλοχῆς εἰς ἓν ὅλον διαφόρων καὶ ποικίλων ἐπεισοδίων, ἀνέπτυξαν τὸ παραμῦθι εἰς ἔργον πεπλεγμένον καὶ λογοτεχνικόν. Μικρὸν καὶ σύντομον παραμῦθι δὲν εὐχαριστεῖ, μέγαλο παραμῦθι ζητοῦν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τῆς γιαιγίης των, μεγάλα παραμύθια ζητοῦν καὶ τὰ μεγάλα παιδιὰ τοῦ λαοῦ. Τὴν μεγαλυτέραν φήμην ἔχει ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ τὸ μεγαλύτερον παραμῦθι, ποὺ νὰ κρατήσῃ μὴ καὶ δύο βραχεῖες. Εἶναι δὲ ἡ διήγησις τοῦ παραμυθᾶ ζωντανή, συνοδευομένη ὑπὸ ἐκφραστικῶν χειρονομιῶν, μέχρι τινὸς βαθμοῦ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ μιμική, ἣ ὅποια μὲ κάθε τρόπον προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ ἀμείωτον τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν. Ὁ παραμυθᾶς τὸ ζῇ τὸ παραμῦθι του καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀκροατάς του. Ἡ διήγησις του εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς γραπτῆς, τὴν δὲ διαφορὰν τὴν διακρίνει κανεὶς καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναγινώσκῃ τὸ παραμῦθι καταγεγραμμένον. Διαφέρει δὲ εἰς πλεῖστα ὅσα σημεῖα ἀπὸ τὴν νεωτέραν τεχνικὴν διήγησιν. Ὁ παραμυθᾶς παρακολουθεῖ καὶ ἐπιδιώκει τὴν πρᾶξιν, δὲν χρονοτριβεῖ εἰς περιγραφάς, δὲν χάνεται εἰς λεπτομερείας καὶ αὐτὰς τὰς ἀντιφάσεις πολλάκις τὰς περνᾷ χωρὶς νὰ τὰς παρατηρήσῃ. Ἐν τῇ δύο ἐπίθετα καὶ μερικαὶ βραχεῖαι χαρακτηριστικαὶ φράσεις τοῦ εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους καὶ τὰ πράγματα. Τὴν δὲ

ἐπέκτασιν τοῦ παραμυθιοῦ καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀκροατῶν ἐπιτυγχάνει οὐχὶ διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀσκόπων περιγραφῶν καὶ ἀνιαρᾶς πλατυλογίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πλοκῆς πάντοτε νέων ἐπεισοδίων. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι καὶ ὁ τρόπος ἰδίως τῶν Ἰνδῶν παραμυθιάδων, τῆς ἐμπλοκῆς εἰς ἓν παραμῦθι περισσοτέρων ἄλλων μικροτέρων παραμυθιῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν ἔχουν μορφώσει οἱ παραμυθάδες ὠρισμένον λεκτικόν. Ἐχουν δι' ὠρισμένας περιστάσεις ὠρισμένας ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπανέρχονται ὁμοιομόρφως, καθὼς ἐπαναλαμβάνονται οἱ τυπικοὶ στίχοι εἰς τὸ ἔπος. Ἰδίως τυπικαὶ εἶναι αἱ ἐνάρξεις καὶ αἱ κατακλειίδες τῶν παραμυθιῶν, αἱ ὁποῖαι οὐχὶ σπανίως εἶναι καὶ ἑμμετροί. Τυπικοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ διάφοροι τρόποι, δι' ὧν προσπαθεῖ ὁ παραμυθὰς νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν, ἐρωτήσεις, διακοπαὶ καὶ ἀπαστροφαὶ πρὸς τοὺς ἀκροατάς, πολλάκις ἑμμετροὶ καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐχὶ δὲ σπανίως ἡ διήγησις, συχνότερον δὲ οἱ διάλογοι ἐντείνονται καὶ εἰς στίχους, πολλάκις δὲ παρεμβάλλονται στίχοι ἐξ ἁσμάτων, ἐπωδῶν κτλ. Εἰς τὴν Πομερανίαν οἱ παλαιότεροι συλλογεῖς θεωροῦν ὅτι τὴν πεζὴν τοῦ παραμυθιοῦ διήγησιν παρηκολούθει ἡ ἑμμετρος αὐτοῦ διασκευή, πρᾶγμα χαρακτηριστικώτατον διὰ τὴν γνῶμην τῆς ἐκ τοῦ παραμυθίου προελεύσεως τοῦ ἔπους.

Οἱ διάλογοι εἰσάγονται συνήθως εἰς πρῶτον πρόσωπον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρέχει ζωὴν καὶ δραματικότητα εἰς τὴν διήγησιν, συχνόταται δὲ εἶναι αἱ ἐπαναλήψεις ὁλοκλήρων τεμαχίων, αἱ ὁποῖαι κατὰ περίεργον τρόπον ὅχι μόνον δὲν κουράζουν τοὺς ἀκροατάς, ἀλλ' εὐχαρίστως ἀκούονται, ἴσως διότι τοὺς ξεκουράζουν, ἐπιτρέπουν νὰ χαλαρώσουν τὴν διαρκῶς ἐντεταμένην προσοχὴν των. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσι μεθόδους γνωστὰς καὶ εἰς τὸ ἔπος. Ἐν γένει δὲ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ

ὅτι ἡ διήγησις τοῦ παραμυθιοῦ ὡς πρὸς τὴν τέχνην ὀλίγον, ἂν μὴ οὐδόλως, διαφέρει τῆς ἐπικῆς διηγήσεως.

* * *

Ἀπὸ τοὺς παραμυθάδες αὐτοὺς παρέλαβον τὸ παραμῦθι αἱ γυναῖκες. Εἷς τινὰς λαοὺς φαίνεται ὅτι καὶ αὐταὶ ἄρκετὰ καλὰ ἐκαλλιέργησαν τὸ παραμῦθι. Τὰ παραμῦθια τῆς Χαλιμαῆς τοῦλάχιστον παρουσιάζονται ὡς διηγήσεις γυναικός. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως εἰς τὰς γυναῖκας τὸ παραμῦθι ἔχασε. Ἀπὸ εἰδους λογοτεχνικοῦ, προωρισμένου νὰ τέρπῃ τοὺς μεγάλους, κατήντησε εἶδος παιδικόν. Αἱ γυναῖκες δὲν διηγοῦνται διὰ τοὺς μεγάλους εἰμὴ σπανίως, διηγοῦνται κυρίως διὰ τὰ πικιδιά. Ὁ ἀφελὴς καὶ θορυβώδης μικρόκοσμος ἀποτελεῖ τὸ σύνθημα καὶ πολλάκις ἐκβιαστικὸν ἀκροατήριόν των. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ στόμα αὐτῶν τὸ παραμῦθι χάνει ἀπὸ τὸν τεχνικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον εἶχε εἰς τὸ στόμα τῶν παραμυθῶν. Γίνεται συνταμώτερον, παιδικώτερον καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ εἰς τὴν φράσιν, ἀλλ' ἴσως καὶ διὰ τοῦτο χαριέστερον. Εἰς τὴν προσαρμογὴν δὲ ταύτην εἰς τὸν παιδικὸν κόσμον, πιθανῶς ὀφείλεται καὶ ἡ ἀποπαίδωσις, ἃν ἐπιτρέπεται ἡ λέξις, τῶν ἡρώων πλείστων παραμυθίων, ἡ μεταβολὴ τοῦτ' ἔστι τῶν ἡρώων εἰς παιδία, τὰ ὅποια συχνότατα παρουσιάζονται ὡς τὰ κύρια πρόσωπα εἰς τὰ παραμῦθια.

Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι καταφανὴς εἰς ὅποιον μελετᾷ τὰ παραμῦθια λαῶν, ὅπου σώζονται ἀκόμη οἱ παραμυθάδες καὶ τὸ παραμῦθι καλλιεργεῖται ἀκόμη μεταξὺ τῶν μεγάλων, καὶ λαῶν, ὅπου τὸ παραμῦθι περιήλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς γαιαγιάς καὶ τοῦ παιδιοῦ. Τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ γερμανικὰ παραμῦθια διαφέρουν ἀπὸ τὰ Ἰταλικὰ, πολὺ δὲ περισσότερο ἀπὸ τὰ Τουρκικὰ καὶ Ἀραβικὰ. Ἐκεῖ δὲ μάλιστα ὅπου, ὡς παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ παραμυθάδες εὐρίσκονται ἐν ἀκμῇ, παρατηρεῖ κανεὶς καὶ κά-

ποιας τάσεις αὐτῶν νὰ τὸ καταβιδάσουν ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ θαύματος εἰς τὸν κόσμον τὸν πραγματικόν, νὰ τὸ μεταβάλουν εἰς μυθιστόρημα.

*
**

Παρ' ἡμῖν ποῖα εἶναι ἡ κατάστασις τοῦ παραμυθιοῦ;

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα παραλλήλως πρὸς τοὺς παραμυθάδες ὑπῆρχε καὶ τὸ παραμῦθι τῆς γιαιγιάς, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πλάτων. Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων δὲν γνωρίζομεν πρὸς τὸ παρὸν τίποτε. Σήμερον οἱ ἐπαγγελματίαι παραμυθάδες πρὸ πολλοῦ ἔχουν ἐκλείψει καὶ τὸ παραμῦθι εὐρίσκεται ἐν διαρκεῖ ὑποχωρήσει. Ὀλίγα εἶναι τὰ μέρη, ὅπου ἀκόμη καλλιεργεῖται μεταξὺ τῶν μεγάλων ὅχι βέβαια ἀπὸ ἐπαγγελματίας παραμυθάδες, ἀλλ' ὅπως δῆποτε ἀπὸ ἀνθρώπους ἡσυχμένους εἰς τὸ παραμῦθι, ἔχοντας πρὸς τὴν διήγησιν ἰδιαιτέραν ἰδιοφυῖαν. Δυστυχῶς πολλὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου πληροφορίας δὲν ἔχομεν, διότι συνήθως οἱ συλλογεῖς προσέχουν εἰς τὰ κείμενα μόνον καὶ ὅχι εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παραμυθιοῦ ἐντὸς τοῦ λαοῦ.

Εὐτυχῶς ὅμως ἀπὸ ἐν τοῦλάχιστον μέρος, ἀπὸ τὴν Τήνον, σάφεις, μεθοδικωτάτας καὶ ἀξιολογωτάτας παρατηρήσεις καὶ πληροφορίας παρέσχεν ὁ καθηγητὴς κ. Ἀδαμαντίου μὲ τὰ Τηνιακά του παραμύθια, τὰ ὅποια κατήρτισεν, ὅτε εἰργάζετο ἐν Τήνῳ ὡς σχολάρχης.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις λοιπὸν αὐτοῦ τὰ παραμύθια ἐν Τήνῳ ἔχουν ἀκόμη πραγματικὴν ζωὴν μεταξὺ τοῦ λαοῦ, λέγονται καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων. Παραμύθια ξέρουν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, καὶ τὰ παιδιὰ μιὰ φορὰ νὰ τ' ἀκούσουν ἓνα παραμῦθι τ' ἀρπάζουν. Ἀλλὰ μερικοὶ εἰς τὰ χωριὰ ἔχουν τὸ χάρισμα νὰ τὰ λέν καλὰ, ξέρουν νὰ τὰ κάνουν μεγάλα, νὰ δάζουν ἀπὸ ἄλλα, ξέρουν νὰ τὰ κολλοῦν, νὰ βάζουν καὶ ὀξεῖες. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι εἶναι

γνωστοί ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ χωρίου των, ἀλλὰ καὶ ἔξω, καὶ ὀνομάζονται παραμυθάδες οἱ ἄνδρες καὶ παραμυθοῦδες αἱ γυναῖκες. Ὅχι δὲ μόνον γνωστοί εἶναι οἱ παραμυθάδες ἀλλὰ καὶ ἐν τιμῇ. Μὲ ὑπερφηάνειαν δὲ διηγεῖτο εἰς εἰς τὸν κ. Ἀδαμαντίου πὼς ὁ προύχοντας ἂν κ' ἦτανε γραμματισμένος ἔστειλε, μὲ φώναζε καὶ τῶλεγα παραμύθια· κι' ὅξω λέγαν τὸν αἰ Βασίλη, μὰ οὔτε γι' αἰ Βασίλη, οὔτε γιὰ τίποτας τὸν ἡμελλεῖ ἔθελε παραμύθια. Ξέρουν δὲ τὰ καλύτερα παραμύθια καὶ τὰ περισσότερα οἱ ναῦται, οἱ παπουτσήδες, οἱ φουρνάρηδες καὶ οἱ φουρνάρισσες.

Ὁ καιρὸς, κατὰ τὸν ὅποιον λέγονται τὰ παραμύθια, εἶναι ὁ χειμὼν καὶ ἰδίως τὸ Σαρανταήμερο μὲ τις μεγάλες νύχτες. Εἰπήκαμε τοῦ σαραντάμερου τὰ παραμύθια εἶναι φράσις παροιμιώδης, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται διὰ νὰ δείξουν τὸ πλῆθος τῶν λεχθέντων παραμυθίων. Κατὰ τὰς νύκτας ταύτας ἀφ' ἑνὸς διὰ νὰ περάσουν τὴν ὥρα καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ ξεσταθοῦν, συνέρχονται καθ' ὁμίλους, ὅπου ἕκαστος λέγει τὸ παραμύθι τοῦ ἢ ὅλοι μαζί ἀκούουν ἕνα. Λέγονται δὲ αἱ ἐσπερίδες αὗται σπεροκαθίσματα. Ἐκεῖ μαζεμένοι ὁ ἕνας κοντὰ ᾧ τὸν ἄλλον καὶ αἱ μητέρες μὲ τὰ παιδιὰ ᾧ τὴν ἀγκαλιά, ἀκούοντας μὲ θρησκευτικὴν προσοχὴν τὸ παραμύθι, λησμονοῦν τὴ φτώχεια των, λησμονοῦν τὸ κρῦο καὶ τὴ γύμνια των. Ὁ παραμυθὰς ἀρχίζει, τὸ ἀκροατήριον θερμαίνεται καὶ τὴν διήγησιν διακόπτουν κρίσεις ἀτομικαί. Μωρὲ τὴν εἶδγες τὴν ἄπιστ'!— ἂ! μὰ στάσου νὰ δγῆς τί θ' ἀπογένῃ. Αἱ συναθροίσεις αὗται εἶναι αἱ δημοσιώτεραι, οὕτως εἰπεῖν, ὅπου ὁ παραμυθὰς ἐν μόνον παραμύθι καθ' ὅλον τὸ σπεροκαθίσμα διηγεῖται. Ἐνίοτε ὅμως τὸ παραμύθι δὲν τελειώνει τὴν μίαν βραδεῖαν καὶ ἀποχωρίζονται, διὰ νὰ συναθροισθοῦν τὴν ἐπομένην καὶ ἀκούσουν τὸ τέλος.

Συναθροίζονται δὲ καὶ εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, συνηθέστερον ὅμως εἰς τὸν φούρνον τοῦ χωριοῦ, ὅπου εἶναι καὶ ζέστη. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ φουρνάρηδες ξέρουν πολλὰ παραμύθια. Συνήθεις δὲ εἶναι αἱ συγκεντρώσεις καὶ μόνον γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι περνοῦν τὴν ὥραν τοὺς μὲ τὰ παραμύθια. Ἄλλος τόπος σπουδαῖος διὰ τὰ πρραμύθια εἶναι ἡ θάλασσα. Οἱ τρατάρηδες μέσα εἰς τὴς τράτες ἢ εἰς τὴν ἀκρογιαλιὰ ὑπὸ τὸ τρεμοσθῆνον φῶς τοῦ ναυτικοῦ των φαναριοῦ λέγουν τὰ παραμύθια των καὶ οἱ ναῦται, ὅταν τὸ καρδίι των εἶναι εἰς τὸ πέλαγος, εἰς τὴν πλῶρη μαζεύονται καὶ διηγοῦνται. Ὅπως δὲ συνήθως συμβαίνει μεταξύ μόνον ἀνδρῶν, τὰ πρραμύθια αὐτὰ δὲν εἶναι πάντοτε σεμνά. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ καφενεῖα, ὅταν πρωῒ, προτοῦ φέξη, πηγαίνουν οἱ ψυχράδες καὶ οἱ ἄλλοι ἐργατικοὶ διὰ νὰ πίνουν τὸ φασκόμηλο. Ἐκεῖ ἀναθέτουν εἰς ἕνα τὴν διήγησιν παραμυθιοῦ, ἕως ὅτου ἐξημερώσῃ καὶ πάῃ ὁ καθένας εἰς τὴν δουλειά του. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ τοαγκαράδικα, ὅπου εἰς τὰ νυχτεῖρα οἱ ἐργαζόμενοι ἔχουν ὡς ἀνακούφισιν τῆς ἐργασίας των τὰ παραμύθια.

Ὁ κ. Ἀδαμαντίου μᾶς λέγει καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον διηγοῦνται οἱ παραμυθάδες. Ὅταν ἀρχίζῃ τὴν διήγησιν ὁ παραμυθάς, πρῶτα πρῶτα θὰ εἴπῃ τὸν τίτλον τοῦ παραμυθιοῦ ὑπὸ τὸν ἐξῆς τύπον: Ἀπόψε θὰ ποῦμε τὴν Ἀλογοφαῖσσα, ἢ, θὰ σᾶς πῶ τὸ Γιαννάκη, ἢ, ἀπόψε θὰ ποῦμε τῆς Μαριγῶς τὸ παραμύθι κτλ. Ἐνίοτε ὅμως δὲν λέγουν κανένα τίτλον καὶ ἀρχίζουν τὴν διήγησιν ἀμέσως. Ἐν γένει δὲ ὁ τίτλος δὲν εἶναι τι ὠρισμένον. Συνήθως εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, πολλάκις ἄλλου δευτερεύοντος προσώπου, ἐνίοτε δὲ λαμβάνεται τίτλος καὶ ἐκ δευτερεύοντος συμβάντος. Ἐν τῇ διηγήσει ὁ παραμυθάς θερμαίνεται πολλάκις καὶ χειρονομεῖ καὶ διὰ τε τοῦ σχήματος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς ἐκφράζει τὸν θαυμασμὸν ἢ τὴν ἀπαρέσκεϊαν. Πολλάκις δὲ καὶ διακόπτων τὴν διήγησιν στρέ-

φεται πρὸς παρακαθήμενόν τινα καὶ ἐκφράζει τὴν ἀτομικὴν τοῦ γνώμην περὶ τινος συμβάντος ἐν τῷ παραμυθίῳ. Ὡς πρὸς τὸ λεκτικὸν φυλάττει τὴν παράδοσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν λέξεων παλαιότερων ἢ σημασία δὲν εἶναι πλέον γνωστὴ εἰς τοὺς ἀκροατάς, διότι ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ νέων, ὁ παραμυθάς λέγει μὲν τὴν παραδοθεῖσαν, ἐπάγεται ὅμως ἀμέσως τὴν ἐξήγησιν, π. χ. ἐπὴν ὁ σιῖζης, σιῖζης θὰ πῇ ἀχουριέρης. Ἐνίστε, μὴ εὐρίσκων τὴν κατάλληλον λέξιν διὰ νὰ ἐκφρασθῇ, ἢ πλάττει νέας ἢ λέγει οἰανδῆποτε ἄλλην περιστατικὴν, δεικνύει ὅμως ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τοῦ. Τέλος καὶ διὰ μορφασμῶν καὶ χειρονομιῶν ἐκφράζει ὅτι δὲν ἤμπορεῖ διὰ λέξεων. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, εἰς τοὺς παραμυθάδες μάλιστα, οἱ ὅποιοι ὑπέστησαν κάπως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, παρατηρεῖται κάποια τάσις ἐξαρχαϊσμοῦ τῶν δημοτικῶν τύπων, πέραν ὅμως μεμονωμένων ἀποπείρων δὲν δύνανται νὰ προχωρήσουν* περιφράσει, περιγραφὰς καὶ ἄλλα δημώδη στοιχεῖα δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀλλάξουν. Ἐνίστε τὴν ἀρχαίαν φράσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουσαν, δὲν ἐννοοῦν, καὶ κακῶς ἀκούοντες κακῶς ξαναλέγουν καὶ οὕτω κάμνει τὸν κύκλον τῆς ἡ λέξις εἰς τὸ χωριό. Τώρα τὸ πῆραν καὶ τὸ λένε οὔλοι, κι ὅταν τὸ λένε, λένε καὶ τ' ὄνομα τ' κεινοῦ ποὺ τό πε, λέν, καθὼς τὸ λέει ὁ τάδες, κι ὅτι ἄλλο λόγο ποῦν, ποὺ τὸν εἶχε πεῖ κι ἄλλος, λέν καὶ τ' ὄνομά τ'.

Μεταβολαὶ εἰς τὴν διήγησιν τοῦ παραμυθιοῦ μόνον εἰς ἐπουσιώδη τινὰ δύνανται νὰ γίνουν, ὡς π. χ. εἰς τὰ ὀνόματα, εἰς μικράς τινὰς περιπετείας καὶ ἐκφράσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μεταβολὴ εἶναι ἀδιάφορος. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ στερεότυποι χαρκτηριστικαὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι διατηροῦνται, οἰανδῆποτε περικοπὴν ἢ προσθήκην καὶ ἂν ὑποστῇ τὸ παραμῦθι, καὶ ἐπα- νέρχονται ἀναλλοίωτοι εἰς πᾶσαν ἀνάλογον περιπέτειαν καὶ περίστασιν. Ἀναλλοίωτοι δὲ καὶ στερεότυποι εἶναι καὶ οἱ διά-

φοροι τύποι, οί χρησιμεύοντες ὡς εἰσαγωγαί τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ὡς κατακλείδες. Ὁ κ. Ἀδαμαντίου δὲν μᾶς ἀναφέρει τοιαύτας, εἶναι ὅμως ἀρκεταὶ γνωσταὶ ἀλλαχόθεν. Σᾶς ἀναφέρω τὸ γνωστότατον

Κόκκινη κλωστή βαμμένη
 ὅς τὴν ἀνέμη τυλιγμένη
 δῶς της κλωτσο τὰ γυρίση,
 παραμύθι ν' ἀρχινίσῃ

Ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ, καλησπέρα τῆς ἀφεντιᾶς σας.

Ἰδοὺ καὶ μία κατακλείς, ἔμμετρος καὶ αὐτὴ·

Κ' ἐτροῶν κ' ἐπείνα
 κ' ἐποφοῦσαν κι ἀπὸ τὴν πείνα
 κ' ἔκαμαν τέκνα καὶ παιδιά
 κ' ἔζημωσεν ἡ γειτονιά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Τυπικαὶ εἶναι ἐπίσης καὶ πολλὰι διακρίσεις, ἰδίως ὅταν εἶναι τὸ παραμύθι μακρὸν καὶ ἡ νύξ πρόχωρήσῃ. Τὸ συνηθέστερον εἶναι Νὰ μὴ τὰ πολυλογοῦμε καὶ πληρέστερον Νὰ μὴ τὰ πολυλογοῦμι κι τὰ πιδιὰ νυστάζνι κι τοῦ παραμύθ' ὁμιγάλον. Ἔχομεν ὅμως καὶ ἑμμέτρους. Σᾶς ἀναφέρω μίαν γραφικωτάτην

Νὰ τὸ κοιτολοοῦμεν
 κ' ἡ νύχτα ναι μακρὸν καὶ τὰ παιδιά νυστάζουν,
 ἄλλοι σοῦνται κι ἄλλοι ξοῦνται
 κι ἄλλοι κοῦππ' ἀνάσκελα κοιμοῦνται.

Ἐν γένει δὲ παρατηρεῖ ὁ κ. Ἀδαμαντίου ὅτι αἱ μεταφορικαὶ ἐκφράσεις, αἱ παρομοιώσεις, αἱ συγκεκριμέναι παραστάσεις καὶ ἡ ἑλλειψὶς ἀφηρημένων ἐννοιῶν, αἱ πραγματικαὶ πε-

ριγραφαί, ὅπου ἔχουν τὰ ὄριά των σαφῶς περιγεγραμμένα καὶ ὠρισμένα, ἀπηλλαγμένοι ὅλως ἀπὸ εἰκόνας ἀορίστους καὶ νεφελώδεις, ταῦτα ἀποτελοῦν τὸ ρητορικὸν στοιχεῖον τῶν παραμυθιῶν καὶ ἀξίζουσιν νὰ μελετηθοῦν ἰδιαιτέρως.

Ἀξιοσημεῖωτοι ἐν τοῖς παραμυθίοις εἶναι καὶ αἱ ἐπαναλήψεις καὶ ἀξιοθαύμαστος ἡ πίστις τῆς μνήμης τῶν διηγουμένων. Ἐχουν δὲ τὴν ἐλευθερίαν οὗτοι νὰ διαπλάσσουν τὸ παραμῦθι κατὰ βούλησιν, βραχύνοντες ἢ ἐπεκτείνοντες αὐτὸ διὰ προσθήκης ἐπεισοδίων. Μόλις τ' ἀκούσω, δάσκαλε, τὸ παίρνω τὸ παραμῦθ'. Ἐ! σὰν εἶναι μικρὸ κατ' ὀφθαλμὸν καὶ ἐγὼ, κατ' παρακλάδια, γιὰ νὰ γίνῃ μεγάλο, ἔλεγε ἓνας παραμυθάς. Πολύλακίς δὲ μακρότατα παραμῦθια τὰ περιορίζουν εἰς δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρας τὸ πολὺ περιπετείας, τὰς ἀπαραιτήτους ὅπως πλασθῇ τὸ παραμῦθι. Ἐντέθεν δὲ δημιουργεῖται φαινομενικῆς παικτικῆς παραμυθιῶν, ἐνῶ κυρίως πρόκειται περὶ τῶν αὐτῶν πυρήνων, οἱ ὅποιοι ἐκάστοτε διαφοροτρόπως περιβάλλονται.

Αὐτὰ εἰς Τήνον. Ἀλλ' εἰς τὰ πλείστα μέρη τῆς Ἑλλάδος τὸ παραμῦθι ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα χάνεται. Οἱ μεγάλοι εὗρηκαν ἄλλας σπουδαιότερας διασκεδάσεις. Δὲν εὐχαριστοῦνται πλέον νὰ διηγοῦνται καὶ νὰ ἀκούουν παραμῦθια. Τὸ μυθιστόρημα, τὸ θέατρον καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ κινηματογράφος εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ τὰ ἀντικαταστήσουν. Εἰς δὲ τὰς κατ' ἰδίαν συγκεντρώσεις τὸ χαρτὶ εἶναι περισσότερον διασκεδαστικὸν ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς διηγήσεις τοῦ παλαιοῦ καιροῦ. Ἐπειτα καὶ δὲν συμβιδάζεται πλέον μὲ τὴν διανοητικότητα τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Ἀνῆκει εἰς ἄλλον κόσμον, παλαιόν, ὁ ὅποιος παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτί. Τόπος δι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει εἰς ἓνα διαρκῶς προχωροῦντα πολιτισμόν. Σήμερον κατὰ τὸ πλείστον τὸ ἑλληνικὸν παραμῦθι ἠνῆκει πλέον εἰς τὰς γυναῖκας μόνον καὶ εἰς τὰ παῖδια καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπέστη ὅλας τὰς ἀνάποφύκτους

ἀλλοιώσεις, ὅσας εἵπομεν πρωτότερα διὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ παραμύθια.

Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου ζῇ εἰσέτι τὸ παραμύθι μεταξὺ τῶν μεγάλων, παρατηρεῖται διαφορὰ μεταξὺ τῆς διηγήσεως τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἡ διήγησις τοῦ γέροντος, παρατηρεῖ ὁ Ἀδαμαντίου, εἶναι σπουδαιότερα, μικροτέρα καὶ ψυχολογικωτέρα, ἀλλὰ περισσότερον ἐμφαίνουσα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιέχοντος τῶν ἐγγραμμάτων, ἢ διήγησις τῆς γραίας, μάλιστα ἐν τοῖς χωρίοις, εἶναι ἀρχαϊκωτέρα καὶ ὑπὸ ἔποψιν γλώσσης σπουδαιότερα, ἀλλὰ ἀπλουστέρα καὶ βραχυτέρα. Ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη γίνεται πολὺ μεγαλυτέρα, ὅταν τὸ παραμύθι περιέλθῃ ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς γυναῖκας. Ἡ γυνὴ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ τὸ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ τὸ προαγάγῃ ὡς εἶδος, προσαρμόσασα ἑμὲν αὐτὸ εἰς τὸν παιδικὸν κόσμον τὸ ἀνετήρησεν καὶ τὸ περιέσωσε. Καὶ ἀληθῶς, ὅπως εἰς ὅλας τὰς λαογραφικὰς ἐκδόσεις, οὕτω καὶ ἐδῶ ἀπέβη τὸ ταμεῖον, ὅπου ἀπεθησαυρίσθησαν τὰ ἀφελῆ ταῦτα προϊόντα τῆς λαϊκῆς φαντασίας. Πολλοὶ γραῖται εἶναι ἠθσαυροὶ ἀληθεῖς παραμυθίων. Οἱ ἀδελφοὶ Grimm εἰς δύο γραίας ὀφείλουν τὰ παραμύθια των.

Δυστυχῶς τὸ παραμύθι ἐκδιώκεται καὶ ἀπὸ τὸ τελευταῖον αὐτὸ κταφύγιον. Οἱ πολιτισμένες γιαιές τῶν πόλεων δὲν ξέρουν πλέον παραμύθια, καὶ ἂν ἔμαθον ᾽ς τὰ νιάτα των, βαρύνονται τώρα εἰς τὰ γεράματα νὰ τὰ ποῦν ᾽ς τὰ ἐγγονάκια των. Ὁ στενὸς ἐκεῖνος δεσμός, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε συνέδεε τόσον πολὺ τὰ ἀσπρισμένα γηρατειὰ μὲ τὴν ροδαλὴν νεότητα, ἤρχισε νὰ χαλαρῶνεται. Εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦλάχιστον ζήτημα εἶναι ἂν ἀκούωνται σήμερον παραμύθια εἰς τὰς ὅπωςδῆποτε καλὰς τάξεις. Εἰς τὸν λαὸν τῶν πόλεων κάπως διατηροῦνται, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἐκεῖ θὰ ἐκδιωχθοῦν καὶ μόνον τὸν ἀφελῆ θύλον τῶν χωρικῶν

θὰ συνοδεύουν, ἕως οὗτου νὰ ἐκτοπισθοῦν καὶ ἀπ' ἐκεῖ, ὅπως ἐκτοπίζεται καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Καὶ ἔτσι καὶ ὁ λαὸς καὶ τὰ παιδάκια ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα χάνουν μίαν ἀπὸ τὰς ἀθροτέρας καὶ ποιητικωτέρας ἀπολαύσεις των, χωρὶς δυστυχῶς ὁ νεώτερος πολιτισμὸς νὰ ἔχη πῶς νὰ συμπληρώσῃ τὸ δημιουργούμενον κενὸν μὲ ἄλλο ἰσάξιον πνευματικὸν προϊόν. Ἄλλοι ἀντελήφθησαν τὴν σπουδαιότητά των καὶ εὗρηκαν τὸν τρόπον νὰ τὰ διατηρήσουν, ἔστω καὶ μὲ τεχνητὴν ζωὴν. Καὶ ἀφ' οὗ οἱ φυσικοὶ διδάσκαλοι των, οἱ γυαγίες, τὰ ἐγκατέλειψαν, τὰ ἐχρησιμοποίησαν ἢ ἐκπαίδευσιν καὶ τὸ σχολεῖον. Εἰς ἡμᾶς ἕως τῶρα ἐπισήμως δὲν ἔχει γίνεи τίποτε. Τελευταῖον ἐνεφανίσθησαν ἐξ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας μερικὰ εὐδαιμόνημα. Μερικαὶ ἐκδόσεις σκόπιμοι ἐσημειώθησαν. Ὡς ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θὰ σταματήσουν καί, ἂν δὲν ἔκαμε τίποτε τὸ παρελθόν, ὅτι κάτι θὰ κάμῃ τοῦλάχιστον τὸ μέλλον.

Μαγεία, μάγοι καὶ μαγίστρες.

Ἡ μαγεία, οἱ μάγοι καὶ οἱ μαγίστρες, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ θέμα τοῦ σημερινοῦ τετάρτου καὶ τελευταίου ἡμῶν μαθήματος, εἶναι ζήτημα εὐρύτατον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ πραγματευθῇ κανεὶς εἰς ἓν μάθημα. Διὰ νὰ ἐξαντληθῇ, θὰ ἐχρειάζετο ἴσως σειρὰν μαθημάτων καὶ πάλιν δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι μὲ ὅλα ὅσα θὰ ἔλεγε θὰ ἐξήντλει τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον τόσας ἐρεῦνας καὶ ζητήσεις προκάλεσε καὶ προκαλεῖ. Διὰ τοῦτο ἀναγκαστικῶς θὰ περιορισθῶ εἰς γενικὰς μόνον γραμμάς καὶ εἰς τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα σημεῖα.

Καὶ πρῶτα πρῶτα προβάλλεται τὸ ἐρώτημα, τί εἶναι μαγεία ; Ὅπως σήμερον ἐννοοῦμεν αὐτήν, εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἐνε-

γειῶν ἐκεῖνων καὶ λόγων, διὰ τῶν ὁποίων πιστεύει ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἡμπορεῖ κατὰ τινα τρόπον ὑπερφυσικὸν καὶ μυστηριώδη νὰ ἀποτρέψῃ ἢ νὰ προκαλέσῃ εἴτε τὰ κακὰ εἴτε τὰ ἀγαθὰ. Ἡ τοιαύτη ἀνθρωπίνη πίστις βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τοὺς σημερινοὺς χρόνους, διότι εὐρίσκεται εἰς πλήρη ἀντίφασιν πρὸς τὰς ἐπικρατοῦσας σήμερον ἀντιλήψεις.

Σήμερον μετὰ τὴν πρόοδον, τὴν ὁποῖαν ἔκαμαν αἱ ἐπιστῆμαι καὶ μετὰ τὰς μεγάλας φυσικὰς ἀνακαλύψεις, αἱ ὁποῖαι ἐστερέωσαν τὴν πίστιν εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὴν φυσικὴν αἰτιότητα, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν ἀναγκαίως καὶ ἀπαραδάτως γίνονται ὅλα τὰ φαινόμενα, ἡ πίστις εἰς πράξεις καὶ λόγους, ἔχοντας ἐνέργειαν ὑπερφυσικὴν, μὴ ὑπαγομένην εἰς τοὺς γνωστοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀποτελεῖ τέλειον ἀναχρονισμόν, φαίνεται ὡς κάτι ἀπερχομένον, ὡς ὑπόλειμμα παλαιотάτων, πρωτογάνων χρόνων, ἀνήκον εἰς τὰς κατωτέρας βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ τοιοῦτα εἶναι αἰσθητὰ ὅχι μόνον εἰς τὰς σημερινὰς ἀνωτάτας κοινωνικὰς τάξεις τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν ὄγκον αὐτῶν, ὁ ὁποῖος τὴν μαγείαν ἀποδίδει εἰς τοὺς γείτονας λαοὺς, τοὺς ὀλιγώτερον προηγμένους. Π. χ. εἰς τὰς Ἰνδίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ περισσότερον πολιτισμένοι Ἄριοι θεώρουν ὡς μάγους τὰς ὑποταχθεῖσας αὐτοχθόνους φυλάς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πολὺ κατώτεραι εἰς τὸν πολιτισμόν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἀπέδιδον φοβεράς μαγικὰς δυνάμεις εἰς τὰς παλαιότερας πιθανῶς φυλάς, αἱ ὁποῖαι κατήντησαν ἐντελῶς μυθικαί, τοὺς Τελχίνας, τοὺς Δακτύλους, τοὺς Κουρήτας κτλ. Εἰς τὸν ἐλληνορρωμαϊκὸν κόσμον ἡ μαγεία ἀπεδίδετο εἰς τοὺς διαφόρους ἀνατολικοὺς λαοὺς καὶ κυρίως εἰς τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Χαλδαίους, οἱ ὁποῖοι καὶ πραγματικῶς ἤσκουν τοιαύτας μαγικὰς τέχνας. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπίσης εἰς διαφόρους κατωτέρους λαοὺς ἀπε-

δίδετο. Εἰς μίαν ἐποφθὴν βυζαντινῶν χρόνων ἀναφέρονται : ἡ μάγος ἡ μάγισσα, ἡ Γάλλος ἡ Γάλλαινα, ἡ Πέρσης ἡ Πέρσισσα, ἡ Αἰγύπτιος ἡ Αἰγύπτισσα, ἡ Βαβυλώνιος ἡ Βαβυλώνισσα, ἡ Σύρος ἡ Σύρισσα, ἡ Ἑβραῖος ἡ Ἑβραῖσα, ἡ Ἀτζίγγανος ἡ Ἀτζιγγάνισσα, ἡ Παυλιανὸς ἡ Παυλιάνισσα, ἡ Ἀρμένιος ἡ Ἀρμένισσα, ἡ Κύπριος ἡ Κύπρισσα. Ἐπίσης οἱ Ἀραβες ἐθεωροῦντο ὡς φοβεροὶ μάγοι. Σήμερον δὲ Ἑλληνικὸς λαὸς εἰς τοὺς Ἀθιγγάνους καὶ τοὺς Τούρκους ἀποδίδει ἀνωτέρας μαγικὰς ιδιότητας. Ἐπίσης οἱ Σκανδιναβοὶ ἀποδίδουν μαγικὰς τέχνας εἰς τοὺς ὀλιγώτερον πεπολιτισμένους Φινλανδοὺς καὶ τοὺς Λάπωνας, ὅλοι δὲ γενικῶς οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ πιστεύουν εἰς τὰς μαγικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθιγγάνων. Τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ λαοὶ πολὺ ὀλιγώτερον πεπολιτισμένοι τὴν μαγείαν ἀποδίδουν εἰς ἔτι κατωτέρους ἑαυτῶν λαοὺς. Οὕτω π. χ. οἱ Ἀβυσσηνοὶ θεωροῦν ὡς δυνατοὺς μάγους μίαν κατωτέραν παρ' αὐτοῖς φυλὴν τοῦς *Boullas*, οἱ ὅποιοι ὡς καὶ οἱ ἴδιοι μας Εὐρωπαῖοι εἶναι οἱ σιδηρουργοὶ τῶν, εἰς τὴν Βιομανίαν τῆς Ἀσίας τοὺς *Lavas*. Οἱ μωαμεθανοὶ Μαλαῖτοι, οἱ ὅποιοι καὶ οἱ ἴδιοι ἔχουν μάγους καὶ ἐξορκιστάς, θεωροῦν πολὺ ἀνωτέρους τοὺς μάγους διαφόρων βαρβαρωτάτων μὴ μωαμεθανικῶν φυλῶν τῆς Χερσονήσου τῶν *Mintiras* καὶ τῶν *Iakoun*. Κάθε *Iakoun* θεωρεῖται ὡς ὃν ὑπερφυσικόν, τὸ ὅποion ἡμπορεῖ καὶ νὰ ὤφελήσῃ καὶ νὰ βλάψῃ, καὶ εἰς αὐτοὺς προστρέχουν, ὅταν ἔχουν κάποιαν ἀνάγκην. Ἐντὸς δ' ἐκάστου λαοῦ τὰ ἀνώτερα στρώματα πάντοτε εἰς τὰ κατώτερα ἀποδίδουν τὴν μαγείαν. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἀποδεικνύει ἐκεῖνο, τὸ ὅποion καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶπομεν, πόσον δηλ. ἀσυμβίβαστος εἶναι ἡ μαγεία πρὸς τὰ κάπως προηγμένα στάδια τοῦ πολιτισμοῦ καὶ πόσον ἐντελῶς πρωτόγονον χαρακτηριστὴρα φέρει. Διὰ τοῦτο, ἂν θέλωμεν νὰ εὕρωμεν τὴν ἐξηγήσιν αὐτῆς, πρέπει νὰ προστρέξωμεν εἰς τὰς ἐντελῶς πρωτογόνους

ἀντιλήψεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐταὶ παρουσιάζονται εἰς τοὺς ἀγριωτάτους λαούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀκριδῶς ἡ μαγεία πληροῖ ὅλον τὸν πνευματικὸν βίον.

*
* *

Εἰς αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λαούς ἰδέαι περὶ θεοῦ ἢ θεῶν ἀνωτέρων, ὅπως τοὺς ἀντιλαμβανόμεθα ἡμεῖς καὶ ὅπως τοὺς ἀντελαμβάνοντο καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, δὲν ὑπάρχουν. Τὸ μόνον, εἰς τὸ ὁποῖον πιστεύουν, εἶναι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν καὶ διάφοροι δαίμονες, εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ὁποίων ἀποδίδεται κάθε ἑκτακτον γεγονὸς εἴτε καλὸν εἴτε συνηθέστερον κακόν. Ὅλαι π. χ. αἱ καταιγίδες, ἡ αἱ ξηρασίαι, καὶ πρὸ πάντων ὅλαι αἱ ἀσθένειαι καὶ οἱ θάνατοι θεωροῦνται ἔργον τῶν δαιμόνων τούτων.

Ἀνεπτύχθησαν δὲ αἱ ἰδέαι αὗται περὶ ὑπάρξεως ψυχῶν καὶ πνευμάτων καὶ δαιμόνων, ἐντελὲς συμφωνοῦν μετὰ τὴν ἀρετὴν καὶ πρωτόγονον ἀντίληψιν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων. Τὰ δὲ ἐλατήρια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔδωκαν τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν εἶναι ὁ θάνατος ἀφ' ἐνὸς καὶ τὰ ὄνειρα ἀφ' ἑτέρου. Ὅταν ὁ ἄγριος βλέπῃ ἓνα ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἔβλεπε νὰ ζῇ καὶ νὰ κινῆται καὶ νὰ ἐνεργῇ, νεκρὸν καὶ ἀκίνητον, δὲν ἡμπορεῖ νὰ φαντασθῇ ὅτι εἶναι πλέον σῶμα ἄψυχον, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι κάτι τοῦ συνέβη ἑκτακτον καὶ ἔπαυσε νὰ κινῆται, ὅπως ἀκριδῶς παύομεν νὰ κινούμεθα καὶ εἰς τὸν ὕπνον, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, μετὰ τὰς ἰδίας ἀνάγκας καὶ τὰς ἰδίας δυνάμεις. Δι' αὐτὸ ἀκριδῶς καὶ τὸν περιποιῶνται, φροντίζουσιν διὰ τὸ σῶμά του, τοποθετοῦν γύρω του τροφάς, ζητοῦν τὴν συμβουλὴν του καὶ τὸν ἐρωτοῦν διὰ διάφορα πράγματα. Σηκώνουν π. χ. τὰς χεῖράς του ἢ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος καὶ τὰ ἀφήνουν κατόπιν νὰ πέσουν καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν θὰ πάρουν, συμπεραίνουν τὴν ἀπάντησιν.

Φοβοῦνται δὲ νὰ παραλείβουν τίποτε, διότι φοβοῦνται τὴν δύναμιν του. Πιστεύουν ὅτι ἡμπορεῖ νὰ βλάψῃ, ἔπως ἡμπορεῖ νὰ βλάψῃ καὶ ὁ ζωντανὸς καὶ μάλιστα κάτι περισσότερον.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τοὺς ἀγρίους αὐτοὺς ἡ προσωπικὴ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, ἃς τὴν εἰπώμεν μὲ τὸ σημερινόν της ὄνομα, ἡ ψυχὴ, εἶναι συνδεδεμένη μὲ ὅλον τὸ σῶμα καὶ ὑπάρχει ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τὸ σῶμα καὶ μόνον ἂν καταστραφῇ ὁλόκληρον τὸ σῶμα, καταστρέφεται καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτή. Δεῖψανον τῶν ἰδεῶν αὐτῶν σημερινόν εἶναι αἱ δοξασίαι τοῦ λαοῦ περὶ τῶν βρυκολάκων. Ὁ βρυκολάκας εἶναι νεκρὸς ἄλειωτος, τοῦ ὁποῦ ἡ ψυχὴ δὲν ἐπῆγεν εἰς τὸν ἄδην, ἀλλὰ μένει προσκεκολλημένη εἰς τὸ ἄλειωτο σῶμα. Εἶναι δὲ ἐνοχλητικώτατος διὰ τοὺς ζῶντας, διότι κάθε νύκτα ἀφήνει τὸν τάφον του καὶ βγαίνει ἔξω καὶ καταστρέφει τὰ ποίμνια, πνίγει τὰ πρόβατα, ρίπτει λίθους κατὰ τῶν διαδρατῶν καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ μόνον τὸ Σάββατον παραμένει εἰς τὸν τάφον του. Δὲν ἡμποροῦν δὲ οἱ ζῶντες νὰ ἀπαλλαγθοῦν ἀπὸ αὐτὸν παρὰ μόνον ἂν τὸν σφίσουν, τοῦ βγάλουν τὴν καρδίαν καὶ κατόπιν τὸν καύσουν. Ἡ ἐλληνικὴ λαογραφία ἔχει πλεῖστα τοιαῦτα παραδείγματα, τὰ ὅποια ὑπενθυμίζουσιν βαρβαρωτάτους χρόνους. Ἀναφέρονται δὲ καὶ χωρὶς ὁλόκληρα, ἐρημωθέντα ἀπὸ τὸν φόβον τῶν βρυκολάκων. Ἰδίως εἰς τὴν Κρήτην ὁ φόβος αὐτὸς εἶναι ἐξαιρετικὸς, ὀνομάζονται δὲ ἐκεῖ καταχονάδες.

Ἡ ψυχὴ λοιπόν, ὡς εἵπομεν, διὰ τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον εἶναι τελείως συνδεδεμένη μὲ τὸ σῶμα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικὰ μέρη τοῦ σώματος, τὰ ὅποια πιστεύονται ὡς τὰ κατ' ἐξοχὴν κέντρα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ὡς αἱ ἔδραι τῆς ψυχῆς. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι οἱ νεφροί, τὸ ἥπαρ, βραδυτέρον ἡ καρδίαν, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὸ βλέμμα, εἰς τὸ ὅποιον διὰ τοῦτο ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς ἐδόθη τοιαύτη σημασία, ἡ ὅποια καὶ

σήμερον σφίζεται εἰς τὰς περὶ βασκανίας δοξασίας. Πιστεύουν δὲ οἱ ἄγριοι ὅτι, ἀφ' οὗ αὐτὰ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν τόπος τῆς ψυχῆς, ἔχουν καὶ ἐξαιρετικὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀνθρωποφάγοι, ὅταν συλλαμβάνουν αἰχμαλώτους καὶ τοὺς τρώγουν, ἐκλέγουν κατὰ προτίμησιν αὐτὰ τὰ μέρη, ὅχι διότι εἶναι τὰ νοστιμώτερα ἀλλὰ διότι νομίζουν ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνσωματώνονται, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ψυχὴν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ φονευθέντος. Ἐπίσης καὶ τὸ αἷμα θεωρεῖται ὡς ἔδρα τῆς ψυχῆς, ὅθεν καὶ πίνουν ἀπὸ τοῦ αἵματος τῶν θυμάτων, ἔπειτα δὲ καὶ αἱ ἐκκρίσεις, ὁ στέλεος καὶ ἰδίως τὰ οὖρα, τὰ ὁποῖα καὶ συνδέονται πρὸς τοὺς νεφρούς. Ἀλλὰ καὶ κάθε μέρος τοῦ σώματος, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς, οἱ ὀδόντες, οἱ ὄνυχες, τὰ ὀστά, ἔχει καὶ μέρος ἀπ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν καὶ ἐπομένως ἡμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ, ὅπως ἐνεργεῖ καὶ ὁ τοῖος ἄνθρωπος. Ἀκόμη δὲ καὶ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος, παίρνουν κατὰ τιμὴν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ εἶναι τοῦ, ἀπὸ τῆς δυνάμει τοῦ. Ἄν δὲ εἰς αὐτὰς τὰς ἰδέας προστεθῇ καὶ ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον τοῦ νεκροῦ, ἐξηγεῖται πολὺ καλὰ διατὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ λαοὶ καὶ μάλιστα οἱ ὀλιγώτερον προηγμένοι φοβοῦνται νὰ μεταχειρισθοῦν πράγματα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθῃ ὁ νεκρός. Εἰς μερικοὺς δὲ μάλιστα τόσος εἶναι ὁ φόβος, ὥστε ἐγκαταλείπουν ἀμέσως τὴν καλύδην, ὅπου ἔζων μετὰ τοῦ νεκροῦ καὶ ὅλα τὰ πράγματά των καὶ φεύγουν μακράν, διὰ νὰ ἰδρῦσουν ἄλλοῦ κατοικίαν.

Εἰς τὰς πρωτογόνους ταύτας ἰδέας προσετέθησαν βαθμηδὸν καὶ ἄλλαι ἐπίσης πρωτόγονοι. Σιγὰ σιγὰ δηλ. ὁ ἄνθρωπος παρετήρησεν ὅτι τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀναπνοή καὶ ὅτι, ὅταν φύγῃ ἡ τελευταία πνοή, φεύγει καὶ κάθε κίνησις καὶ ἐνέργεια ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Τί φυσικώτερον λοιπὸν νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ ψυχὴ εἰς τὴν ἀναπνοὴν ἔχει τὴν

ἔδραν τῆς καὶ ὅτι μαζὶ μὲ τὴν τελευταίαν πνοὴν φεύγει καὶ ἡ ψυχὴ, ἡ ὁποία φυσικὰ θὰ εἶναι κάτι ὡσὰν αὐτὴν τὴν πνοήν. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ τὸ ἐλληνικὸν *ψυχὴ* καὶ τὸ λατινικὸν *anima* δεικνύουν ἀκριβῶς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν τῆς ψυχῆς ὡς πνοῆς. Καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἰς τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν εὐρίσκεται, ὅταν λέγῃ περὶ τῶν πρωτοπλάστων ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς αὐτοὺς πνοὴν ζωῆς.

Ἐκ τῆς ιδέας αὐτῆς ἐξηγεῖται διατί εἰς μερικοὺς λαοὺς ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀποθνήσκοντα βάζουν τὸν υἱὸν τοῦ διὰ τὴν πᾶρῃ τὴν τελευταίαν τοῦ πνοῆν, νὰ ἐνσωματωθῇ δηλ. τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποθανόντος, καὶ διατί οἱ ἀρχαῖοι Μεξικανοί, ὅπως φαίνεται ἀπὸ πολλὰ μνημεῖα, ἐπίστευον εἰς τὴν διὰ τῆς ἀναπνοῆς ἀνταλλαγὴν τῶν ψυχῶν. Ἐπίσης ἀπ' ἐδῶ ἐξηγεῖται καὶ ἡ μαγικὴ δύναμις, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὸ φύσημα, καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐξερκισμούς καὶ τὰς μαγείας. Αἱ γυναῖκες ὅπως πεύκουν, ἔτσι καὶ φύσονται συγχωρῶς ἀπὸ τὰς ἐρκεσίας τους.



Ἡ ἀντίληψις αὕτη τῆς ψυχῆς ὡς πνοῆς διηυκόλυνε πολὺ τὴν ιδέαν τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, ὡς ὄντος ἰδιαιτέρου, τὸ ὁποῖον εἶναι μὲν συνδεδεμένον μὲ τὸ σῶμα, ἡμπορεῖ ὅμως νὰ ἐξέρχεται ἀπ' αὐτὸ καὶ νὰ ζῇ ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ. Ἀλλὰ εἰς τὴν ιδέαν αὐτὴν ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος κυρίως ἀπὸ τὰ ὄνειρα.

Τὰ ὄνειρα διὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου ἔχουν τόσην σημασίαν, ὅσῃν καὶ ὁ ἐξυπνος βίος. Δι' αὐτὸν καὶ αὐτὰ εἶναι τόσον ἀληθῆ καὶ πραγματικά, ὅσον καὶ ὅσα αἰσθάνεται μὲ ἀνοικτοὺς ὀφθαλμούς. Εἰς τὰ ὄνειρα λοιπὸν αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος βλέπει ὅτι τρέχει, κινεῖται, ἐνεργεῖ, μεταδίδει εἰς

ἄλλους τόπους, πράγματι τὰ ὅποια δὲν ἔχει κανένα λόγον νὰ μὴ τὰ θεωρῇ πραγματικά. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐνῶ τὸ σῶμα τοῦ οὐδόλως μετακινεῖται ἐκ τῆς θέσεως του, αὐτὸς κινεῖται καὶ ἐνεργεῖ, πρᾶγμα τὸ ὅποιον φυσικώτατα ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἰδέαν περὶ χωρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν εἶναι τὸ σῶμα, τὸ δὲ ἄλλο ἢ ψυχὴ, ἢ ὅποια εἶναι καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ δύναται νὰ εἰσέρχεται καὶ νὰ ἐξέρχεται ἀπ' αὐτὸ καὶ νὰ κινῆται ἐλευθέρως καὶ νὰ ζῇ βίον ἀνεξάρτητον αὐτοῦ. Τὴν ἰδέαν δὲ αὐτὴν ἐνισχύει ἀκόμη περισσότερον ἢ εἰς τὰ ὄνειρα ἐμφάνισις καὶ τῶν μορφῶν τῶν νεωστὶ ἀποθανόντων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον διὰ τὸν ἀφελῆ πρωτόγονον ἄνθρωπον σημαίνει ὅτι αὐτοὶ δὲν ἐχάθησαν, ἀλλ' ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὅποιαν παρουσιάζονται εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν ψυχῶν, ὡς σκιῶν ἀορίστων καὶ ἀσυλλήπτων, ὅπως ἀκριβῶς παρουσιάζονται καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ εἰς τὰς δοξαστάς τοῦ σημερινοῦ λαοῦ εἰς τὰ λεγόμενα φαντάσματα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίσθη ἡ πίστις περὶ ἐξακολουθήσεως τοῦ βίου τῶν νεκρῶν καὶ μετὰ θάνατον καὶ περὶ τοῦ εἶδους τῆς μορφῆς τῶν ψυχῶν.

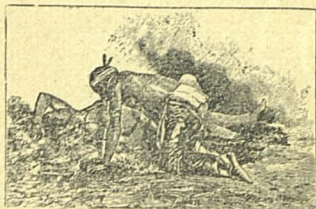
Ἄλλ' οἱ εἰς τὸν ὕπνον ἐμφανιζόμενοι νεκροὶ καὶ ἄλλαι διάφοροι μορφαὶ δὲν εἶναι πάντοτε εὐχάριστοι. Εἰς τοὺς ἐφίαιλτας, εἰς τὰ παραληρήματα, εἰς τοὺς ἀγωνιώδεις ὕπνους τῶν ἀσθενῶν αἱ μορφαὶ αὗται τῶν ὀνείρων εἶναι φοβεραὶ. Οὕτω κοντὰ εἰς τὰς ἀδελφεὶς ψυχάς, τὰς ὁποίας εὐχαρίστως βλέπει κανεὶς, ἐμορφώθη καὶ ἡ πίστις εἰς τὰς κακὰς ψυχάς καὶ τὰ διάφορα τέρατα τῶν νοσηρῶν ὀνείρων, τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς πίστεως εἰς τοὺς κακοὺς δαίμονας, τοὺς προξένους παντὸς κακοῦ καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀσθενειῶν. Διότι βέβαια τίποτε δὲν ἠμπόδιζε τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον νὰ πι-

στεύσῃ ὅτι αὐτοὶ οἱ φοβεροὶ νεκροὶ καὶ αἱ ἄλλαι φοβεραὶ τῶν ὀνείρων μορφαί, αἱ ὁποῖαι ἀκριδῶς εἰς ὥρας ἀσθενείας ἐμφανίζονται, εἶναι καὶ οἱ πρόξενοι τῶν ἀσθενειῶν. Καὶ πραγματικῶς εἰς ὅλους τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ὑπάρχει ἀκράδαντος ἢ πεποίθησις ὅτι αἱ ἀσθενεῖαι καὶ οἱ θάνατοι καὶ πᾶν ἄλλο ἀτύχημα εἰς τὴν ἐνέργειαν τοιούτων κακοποιῶν δαιμόνων ὀφείλονται. Δεῖψανον τῶν τοιούτων δοξασιῶν εἶναι ἢ πίστις τοῦ λαοῦ καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτι διάφοροι ἀσθενεῖαι προέρχονται ἀπὸ διάφορα ἀερικά, νεράιδες κτλ., ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον φαντάζεται ὁ ἐλληνικὸς λαὸς καὶ σήμερον ἀκόμη τὰς ἀσθενείας, τὴν χολέραν, τὴν πανοῦκλαν, τὴν εὐλογίαν κ.τ.λ.

*
* *

Ἄφ' οὗ λοιπὸν οἱ κακοὶ οὗτοι δαίμονες ἦσαν οἱ πρόξενοι τῶν ἀσθενειῶν καὶ τῶν κακῶν ἐν γένει εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἔπρεπε νὰ εὐρεθῶν καὶ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων αὐτοὶ νὰ κατανικηθῶν, νὰ καταδιωχθῶν, διὰ νὰ εἴνῃ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Καὶ ποῖα μέσα φαντάζεσθε ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν κακοποιῶν δαιμόνων; Πρωτίστως αὐτὰ τὰ ἴδια μέσα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται καὶ κατὰ τῶν ἀνθρώπων, δηλ. ἀπειλὰς μὲ λόγους καὶ μὲ χειρονομίας, ἀπειλὰς μὲ ὕπλα, κρότους ἐκφοβιστικούς, προσπαθείας βιαίας πρὸς ἀπόσπασιν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ δαίμονος, ξυλοκοπήματα κ.τ.λ., ἔπειτα δυσώδη σώματα, καπνοὺς κ.τ.τ. Καὶ πραγματικῶς ὅλα αὐτὰ τὰ μέσα τὰ εὐρίσκομεν χρησιμοποιούμενα. Αἱ ἀπειλαὶ μὲ λόγους καὶ μὲ χειρονομίας εἶναι ἀπαραίτητοι. Μὲ τὸ ξίφος καὶ τὸ δόρυ ἀπειλοῦν τὸν δαίμονα ὅτι θὰ τὸν διατρυπήσουν καὶ κινοῦν αὐτὰ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀρρώστου, μὲ τὸ τύμπανον καὶ ἄλλα θορυβοποιὰ ὄργανα ἐγείρουσιν θόρυβον ἐκκω-

φαντικόν, μὲ τοὺς χεῖρας πιέζουν φοδερὰ τὸ πάσχον μέρος διὰ νὰ βγάλουν τὸν δαίμονα, ὁ ὁποῖος ἔχει εἰσχωρήσει ἐκεῖ, καὶ ἔχομεν εἰς τοῦτο τὴν ἀρχὴν τῶν ἱατρικῶν ἐντρίβων, ἀπομυζοῦν ἔπειτα ἰσχυρότατα τὸ μέρος ἢ καὶ φλεβοτομοῦν, διὰ νὰ διευκολύνουν τὴν ἐξοδὸν τοῦ δαίμονος, καὶ ἔχομεν ἐδῶ τὴν ἀρχὴν τῶν φλεβοτομιῶν καὶ τῆς βεντούζας, συχνότατα δὲ καὶ ξυλοκοποῦν τὸν ἀσθενῆ, μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ξυλοκοποῦν μαζὶ καὶ τὸ δαιμόνιον καὶ τὸ ἀναγκάζουν νὰ φύγῃ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑπομιμνήσκει τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον θεραπεύουν τὴν τρέλλαν αἱ αἰχνοὶ μας καλόγηροι, ἢ καπνίζουσιν τέλος ἰσχυρότατα τὸν ἀσθενῆ.



Ἰατρὸς ἐρυθροδέρμος ἀπομυζῶν τὴν ἀσθενέϊαν.



Ἀτμόλουτρον ἐρυθροδέρμου λεχοῦς.

τὰ ὁποῖα, καθὼς εἵπομεν, πιστεύεται ὅτι ἐδρεύει ἰδιαιτέρως ἡ ψυχὴ ἢ ὅπωςδὴποτε ὑπάρχει ἡ ψυχικὴ δύναμις ἐνὸς νεκροῦ.

Ἄλλὰ πολλάκις δὲν ἀρκοῦν αὐτά. Τὸ δαιμόνιον εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὸν καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται καὶ ἄλλα ἰσχυρότερα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως μέσα. Τοιαῦτα πρωτίστως εἶναι ἐκεῖνα τὰ μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἰς

Αὐτὰ λοιπὸν μετεχειρίσθησαν ὡς ἀποτρόπαια καὶ αὐτὰ ἀκόμῃ ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ σήμερον εἰς τὰ λείψανα τῶν διαφόρων μαγικῶν συνηθειῶν. Δι' αὐτὸ κρεμοῦν εἰς τὸν λαιμὸν τοὺς οἱ ἄγριοι νεφροῦς, ὀδόντας, ὅστ' αἰ καὶ ἄλλα ἀνθρώπινα μέλη, τὰ ὅποια εἶναι οἱ προπάτορες τῶν σημερινῶν φυλακτῶν, τὰ ὅποια κρεμοῦν αἱ μητέρες εἰς τὰ παιδιὰ, δι' αὐτὸ καὶ τὸ φτύσιμο ἀκόμῃ καὶ σήμερον συνηθίζεται, διὰ νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὸ κακὸ μάτι καὶ ἀπὸ κάθε κακὸ, δι' αὐτὸ φτύνουν εἰς τὸν κόρφο τοὺς καὶ δι' αὐτὸ οἱ γριεὲς ξορκίστρες, ἀφ' οὗ διαδάσουν τὸ ξόρκι τοὺς, φτύνουν καὶ τρεῖς φορές γιὰ νὰ φύγῃ τὸ κακὸ. Εἰς αὐτὰ δὲ τὰ μέσα σιγὰ σιγὰ προστίθενται καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια ἀπὸ παρομοίας τοῦσδε ἔχουν τὴν ἀρχὴν τοὺς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποτελεῖται κακλὸς ἐνεργειῶν, αἱ ὅποιαι ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα καὶ κύρια μαγικὰ μέσα, τὰ ὅποια ἐξηκολούθησαν πάντοτε νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν μαγείαν, σφῆζονται δὲ καὶ μέχρι σήμερον εἰς τὰς δεισιδαιμονίας τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

*
* *

Χρησιμοποιεῖ δὲ αὐτὰ κατ' ἀρχὰς οἷοςδὴποτε. Σιγὰ σιγὰ ὅμως εἰς τοὺς λαοὺς, ὅπως εἴπομεν καὶ εἰς τὸ πρῶτον μάθημα, ἐμορφώθη ἰδιαιτέρα τάξις ἀνθρώπων, οἱ μάγοι ἢ ἱατροί, οἱ ὅποιοι ἰδιαιτέρως ἐκαλλιέργησαν τὰ μαγικὰ ταῦτα μέσα. Συνετέλεσε δὲ πιθανῶς εἰς τὴν μόρφωσιν τοιαύτης ἐπαγγελματικῆς τάξεως ἡ φυσικὴ ἰδιοφυΐα μερικῶν ἀτόμων νευρικῆς φύσεως, ἐπιρρεπῶν εἰς νευρικὰς καταστάσεις, ἐκστάσεις, ἐνθουσιασμούς, δράματα κ.τ.τ., πρᾶγμα τὸ ὅποion διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώπον εἶναι ἀπόδειξις ἰδιαιτέρας σχέσεως τῶν ἀνθρώπων τούτων πρὸς τὰ πνεύματα καὶ τοὺς δαίμονας. Σήμερον οἱ μάγοι αὐτοὶ

ἢ ἱατροὶ εὐρίσκονται εἰς ὅλους τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, καί, καθὼς λέγουν οἱ ἱεραπόστολοι, εἶναι τὰ σπουδαιότερα κωλύματα εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς κάμω μίαν σύντομον περιγραφὴν αὐτῶν.

Μάγοι γίνονται συνήθως ὅσοι δύνανται νὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὰ πνεύματα, πρῶτον τὸ ὅποιον φυσικά, καθὼς εἵπομεν, συμβαίνει συνήθως εἰς τὰς νευρικὰς καὶ ὑστερικὰς φύσεις. Οὕτω π. χ. εἰς τοὺς Αὐστραλοὺς, ἐὰν ἓνα παιδί ἴδῃ εἰς τὸν ὕπνον του ἢ εἰς ἐφιάλτας τὸν δαίμονα τῶν ἀσθενειῶν, προσρίζεται ὡς μάγος. Ἐπίσης οἱ περισσότεροι μάγοι γίνονται κατόπιν σοβαρᾶς ἀσθενείας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας κατὰ τοὺς ἐφιάλτας καὶ τὰ πρκαληρήματά των πιστεύεται ὅτι ἐπεκονώνησαν πρὸς τὰ πνεύματα καὶ ἀπέκτησαν τὰς μαγικὰς δυνάμεις. Πλὴν τούτου τὸ ἐπάγγελμα εἶναι καὶ κληρονομικόν.

Διὰ τὴν ἁπλοῦς καὶ τέλειος μάγος, ἐκτὸς τῶν ἑξαιρητικῶν περιστάσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ δύναμις τῆς μαγείας ἔρχεται ἐξαφνικὰ ὡς ἐνθουσιασμός καὶ προφητικὴ ἀποκάλυψις, πρέπει νὰ προπαρασκευασθῇ κατὰ μαθητεύσῃ.

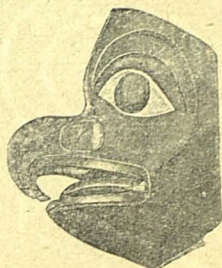
Ἡ προπαρασκευὴ γίνεται συνήθως μὲ τὴν νηστείαν καὶ τὴν ἀποχώρησιν καὶ ἀπομόνωσιν εἰς τὸ δάσος. Ἐκεῖ ἡ ἀπομόνωσις καὶ ἡ νηστεία καθιστοῦν δυνατὴν τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ ὑποψήφιου μὲ τὰ πνεύματα κυρίως παλαιῶν ἀποθανόντων ἱατρῶν. Γίνεται δὲ ἡ ἐπικοινωνία αὕτῃ φυσικὰ μὲ ὄνειρα, παραισθήσεις καὶ ὁράματα, ἀνάλογα τῶν ὁποίων ἄφθονα εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀσκητισμοῦ καὶ τοῦ μοναχισμοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ παρασκευαζόμενος ἀποκτᾷ τὰς μαγικὰς δυνάμεις. Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν αὐτῆς ἀρχίζει ἡ μαθητεία. Ὁ ὑποψήπιος προσκολλᾶται εἰς ἓνα μάγον, παρὰ τοῦ ὁποίου μαρθάνει τὰ διάφορα μυστικὰ τῆς τέχνης. Πληρώνει δὲ καὶ διδάκτρα, π. χ. μίαν ἀγελάδα, μίαν αἶγα κ.τ.τ. Ἀκολουθοῦν αἱ ἐξετά-

σεις καὶ ἡ δοκιμασία. Αἱ ἐξετάσεις γίνονται συνήθως ἐνώπιον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἱατροσυνεδρίου τῶν μάγων τῆς φυλῆς. Ἐκεῖ ὁ ὑποψήφιος θὰ δείξῃ τὴν θεραπευτικὴν του ἰκανότητα. Ἐὰν ἐπιτύχῃ, γίνεται δεκτὸς εἰς τὴν χορείαν τῶν ἐπιστημόνων. Εἰς μερικοὺς λαοὺς εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν, ὅπου οἱ μαγοῖατροι ἀποτελοῦν ἐπαγγελματικὸν σύνδεσμον ἱερόν, σύλλογον θιασωτῶν, ἐὰν ἐπιτρέπεται ἡ παρομοίωσις, ὁ ὑποψήφιος διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ ὑποβληθῇ εἰς διαφόρους διατυπώσεις, ἡ πρώτη τῶν ὁποίων εἶναι τὰ πλούσια δῶρα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ προσφέρῃ. Αἱ ἄλλαι φέρουν καθαρῶς τελετουργικὸν χαρακτήρα. Ἡ εἰκὼν σᾶς δεικνύει τὸ πρᾶγμα (Εἰκὼν 1).

Ἀφ' οὗ ἅπαξ ἀναγνωρισθὼν ἐπισήμως αἱ μαγικαὶ καὶ θεραπευτικαὶ ιδιότητες τοῦ ὑποψήφιου καὶ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὸν σύλλογον, εἶναι πλέον μάγος ἢ ἱατρός. Ὡς τοιοῦτος ἔχει διακεκριμένην θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν. Συνήθως ἔχει χωριστὴν καλύδην, κάπως ἀπομεμονωμένην καὶ ἀπομεμακρυσμένην τῶν ἄλλων οἰκήσεων, εἰς τὴν ὁποίαν δέχεται τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην τῆς συμβουλῆς του (Εἰκὼν 2). Πᾶσα συμβουλὴ καὶ θεραπεία πληρύνεται κατὰ τοὺς διαφόρους λαοὺς διαφοροτρόπως καὶ συνήθως μὲ τροφὰς καὶ μὲ ζῶα. Πολλαχοῦ ὅμως, ἐὰν ἀποτύχῃ ἡ θεραπεία, τοῦ τὰ παίρνουν ὀπίσω, ἐὰν δὲ ὁ ἀσθενὴς ἀποθάνῃ, τότε διατρέχει τὸν κίνδυνον ὁ μάγος νὰ φονευθῇ, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον πολλάκις συμβαίνει, ἐὰν δὲν κατορθώσῃ νὰ εὕρῃ κάποιαν εὐλογοφανῆ δικαιολογίαν.

Γίνεται δὲ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας συνήθως μὲ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν, ἀνάλογος δηλ. πρὸς τὰς κρατούσας δοξασίας περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἀσθενειῶν ἐκ διαφόρων δαιμόνων. Αἱ ἐξωφρενικαὶ χειρονομίαι καὶ ὁ χορὸς καὶ ὁ θόρυβος, εἰς τὸν ὁποῖον λαμβάνουν μέρος ὅλοι οἱ παριστάμενοι, οἱ ὅστε-

ρισμοί, εἶναι τὰ συνηθέστερα μέσα. Ἐννοεῖται ὅτι, διὰ τὴν ἐπι-
 τευχθῆναι ἢ κατανίκησιν τοῦ δαίμονος, πρέπει ὁ μάγος νὰ εἶναι
 ὅσον τὸ δυνατόν φοβερώτερος, πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος, εἰ
 δυνατόν, δαίμων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρά-
 δοξος περιβολὴ τῶν μάγων κατὰ τὴν ἐκτέ-
 λειν τοῦ ἔργου των (Εἰκὼν 4) καὶ τὰ
 συνηθέστατα τερατώδη προσωπεῖα, τὰ
 ὁποῖα παριστάνουν καὶ αὐτὰ δαίμονας,
 τοὺς βοηθοὺς δαίμονας τοῦ μάγου, τοὺς
 ὁποῖους ἐνσωματώνει, οὕτως εἰπεῖν, διὰ
 τῆς ἐνδυμασίας (Εἰκὼν 5 καὶ 6).



Προσωπεῖον ἱατροῦ
 ἐρυθροδέρμου.

Πλὴν τούτων ἔχουν οἱ μάγοι μεθ' ἑαυ-
 τῶν καὶ διάφορα ἄλλα ἐργαλεῖα τῆς τέ-
 χνης των, καὶ κυρίως περίεπτα, φυλακτὰ
 ἐξ ὀστέων, λίθων κ.τ.λ. Ἀπαραίτητον δὲ εἶναι τὸ τῶμανον
 ἢ τὰ κράτα. Εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν

ΔΑΔΑΔΗΜΙΑ

ὅλα αὐτὰ περιλαμβάνονται εἰς ἓνα μα-
 γικὸν σάκκον, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ Α
 καὶ τὸ Ω τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, ἔχει
 δὲ κατ' ἐξοχὴν μαγικὴν δύναμιν, καὶ
 εἰς αὐτὸν ὀρκίζονται οἱ μάγοι, ὅπως
 οἱ θεοὶ ὀρκίζοντο εἰς τὸ ὑπόγειον
 ὕδωρ τῆς Στυγός.



Προσωπεῖον ἱατροῦ
 ἐρυθροδέρμου.

Οἱ ἱατροὶ συνήθως εἶναι ἄνδρες,
 ἔχομεν ὅμως εἰς πολλοὺς λαοὺς καὶ
 γυναῖκας. Πλεῖσται δὲ γυναῖκες ἀναφέ-
 ρονται βοηθοὶ ἱατρῶν. Εἰς τοὺς λαοὺς
 τῆς Σιθηρίας ὁ μάγος κληροδοτεῖ τὴν
 μαγικὴν τέχνην εἰς τὴν κόρην του καὶ

ὄχι εἰς τὸν υἱόν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑπενθυμίζει τὴν

παρ' ἡμῖν κρατοῦσαν συνήθειαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ξόρκια, διὰ νὰ διατηροῦν τὴν δύναμίν τους, πρέπει νὰ πᾶν ἀπὸ ἄνδρα εἰς γυναῖκα καὶ ἀπὸ γυναῖκα πάλιν εἰς ἄνδρα.

Ἄλλὰ κοντὰ εἰς τὴν ἐπίσημον, τὴν ἀνεγνωρισμένην καὶ ἐπαγγελματικὴν αὐτὴν μαγείαν, δὲν ἔπαυσαν φυσικὰ νὰ ἀσκοῦνται

διάφοροι μαγικαὶ συνήθειαι ὑπὸ διαφόρων ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν γραίων, αἱ ὁποῖαι εἰς αὐτὰ ὑπῆρξαν εἰς πλεονέκτημα φύλακες τῆς παραδόσεως.

Διὰ τοῦτο εἰς πολλοὺς λα-

οὺς, προτοῦ νὰ καταφύγουν εἰς τοὺς ἐπισήμους ἰατρομάγους, καταφεύγουν εἰς τὰς γραίας τῆς φυλῆς.

*
* *

Ἔως ἐδῶ, καθὼς θὰ παρατηρήσατε, ἡ μαγεία δὲν ἔχει τίποτε τὸ κακόν. Τοῦναντίον μάλιστα χρησιμοποιεῖται διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὁ μάγος, ἀφ' οὗ ἔχει αὐτὰς τὰς ἐξαιρετικὰς δυνάμεις, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀφελῶν ἀγρίων, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, ὅπως ἡμπορεῖ νὰ ὠφελήσῃ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡμπορεῖ καὶ νὰ βλάψῃ. Μία δὲ ἀσθένεια ἢ ἕνας θάνατος εἶναι



Περὶ χάρτι μάγικου Ζουλού.

δυνατὸν νὰ προσέρχωνται καὶ ἀπὸ ἑνα δαίμονα, ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προσέρχωνται καὶ ἀπὸ ἑνα μάγον. Δύναται δὲ εὐκολὰ νὰ βλάψῃ ὁ μάγος καὶ ἀπὸ μακράν. Πρῶτον πιστεύουν ὅτι, ἐνῶ τὸ σῶμα μένει εἰς ἕνα τόπον ὠρισμένον, ἡ ψυχὴ τοῦ ἡμπορεῖ νὰ φύγῃ καὶ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ὡς δαίμων πλέον νὰ βλάψῃ. Ἐπειτα γνωρίζει νὰ κατασκευάζῃ ὁμοιώματα τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἀπὸ διαφόρους ὕλας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμπήγει καρφιά, ἢ τὰ δένει, ἢ τὰ ἀποκεφαλίζει καὶ ἐν γένει τὰ κακοποιεῖ κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ τότε πάσχει ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον παριστᾷ τὸ εἶδωλον, ὅτι πάσχει καὶ τὸ εἶδωλον αὐτὸ καὶ εἰς τὸ τέλος, ἂν δὲν εὗρεθῇ τὸ εἶδωλον καὶ ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τὰ καρφιά καὶ τοὺς κόμβους, ἀποθνήσκει. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ φόβος τῶν ἀνθρώπων ἐκ μέρους τῶν μάγων, ἀλλὰ καὶ αἱ κίνδυνοι αὐτῶν τούτων τῶν μάγων. Διότι ἐὰν ἐπέλθῃ εἰς ἕνα κάποιον κακὸ καὶ ἀποδοθῇ αὐτὸ εἰς μάγον, αὐτὸς διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ φανευθῇ. Εἶναι δὲ πολυάριθμοι αἱ τριτογενεῖς φόνοι ἰδίως εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ μάλιστα γυναικῶν, χαρακτηριζομένων ὡς κακῶν μαγισσῶν. Ἡ εἰκὼν (Ἐρ. 8) σᾶς δεικνύει μίαν τοιαύτην σκηνήν. Συνήθως δὲ κατόπιν καίονται, διὰ νὰ ἐξαλειφθῇ πᾶν ἔχνος τοῦ κακοποιοῦ μάγου, τὸν ὁποῖον καὶ μετὰ θάνατον φοβοῦνται.

*
* *

Καὶ αὐτὰ μὲν ὅσον ἀφορᾷ τὴν μαγείαν εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, εἰς τοὺς ἀγρίους. Ἄς ἔλθωμεν εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς καὶ πρῶτα πρῶτα εἰς τοὺς ἀρχαίους.

Εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ἡ μαγεία ἀπετέλει μυστικὴν σοφίαν, τὴν ὁποίαν οἱ σοφοὶ ἤντλουν ἀπὸ παλαιὰ καὶ ἀπόκρυφα βιβλία. Οἱ κατέχοντες τὴν σοφίαν ταύτην ἦσαν περίφημοι, κατὰ δὲ τὰς αἰγυπτιακὰς διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι περιεσώθησαν μέχρις ἡ-

μῶν, ἐξετέλουν πράγματα καταπληκτικά. Ἡδύναντο νὰ μαγεύσουν οὐρανὸν καὶ γῆν, τὸν νυκτερινὸν κόσμον, τὰ βουνὰ καὶ τὰ νερά. Ἐγνώριζον τὰς γλώσσας τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἔρπετων, ἔδλεπον τοὺς ἰχθῦς εἰς τὸ βάθος τοῦ ποταμοῦ καὶ ἡδύναντο νὰ τοὺς ἀναδιβάσουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἄγρια θηρία, λέοντας, ἡδύναντο νὰ τοὺς ὑποτάξουν, κεφαλὰς ἀποκεκομμένας νὰ τοποθετήσουν εἰς τὴν θέσιν των καὶ νὰ δώσουν ζωὴν ἐκ νέου, τοὺς νεκροὺς νὰ ἀνακαλοῦν εἰς τὴν ζωὴν καὶ νὰ τοὺς συμβουλευώνται, νὰ κατασκευάζουν ἀπὸ κηρὸν εἰδώλια, κροκοδείλους, πλοῖα μὲ κωπηλάτας κ.τ.τ. καὶ διὰ μιᾶς φοβερᾶς ἐπιδόξης νὰ τὰ ζωντανεύουν διὰ νὰ τοὺς ὑπηρετοῦν εἰς τὰς θελήσεις των καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς θεοὺς νὰ ἐξαναγκάζουν νὰ παρουσιάζωνται ἐνώπιόν των καὶ νὰ τοὺς ὑπηρετοῦν. Φαίνεται δὲ ὅτι οὐχὶ σπανίως εἰς τοιοῦτους μάγους ἀπεδίδοντο καὶ πολλὰ δυστυχήματα καὶ ἐτιμωροῦντο τότε μὲ τὸν διὰ πύρας θάνατον, ἀκριβῶς ὅπως εἶδομεν καὶ εἰς τοὺς μαγύρους τῆς Ἀφρικῆς. Καὶ εἰς τοὺς ὑστερωτέρους δὲ χρόνους, ὅτε ἡ Αἴγυπτος ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπέβη κέντρον ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ μαγεία ἐκαλλιεργεῖτο ἐν Αἰγύπτῳ, περίφημοι δὲ ἦσαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον οἱ αἰγύπτιοι μάγοι καὶ πολλοὶ μαγικοὶ πάπυροι ἐξ Αἰγύπτου μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν. Ὑπῆρχε δὲ καὶ τότε ἡ διάκρισις μεταξὺ τῆς ἐπισήμου, τῆς ἀγαθῆς μαγείας, τὴν ὁποίαν ἤσκουν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ προφῆται καὶ τῆς κακῆς μαγείας, τῆς δημώδους, ἡ ὁποία κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἡλιοδώρου ἐσύρετο κατὰ γῆς καὶ περιεποιεῖτο εἰδῶλα καὶ τριγύριζε γύρω εἰς τοὺς νεκροὺς καὶ εἶχε τὸν νοῦν τῆς διαρκῶς εἰς τὰ βότανα καὶ τὰ ξόρκια καὶ κανὲν καλὸν δὲν εἶχε, πράξεων ἀθεμίτων εὐρετὶς καὶ ἡδονῶν ἀκολάστων ὑπηρετῆς· ἐνῷ ἡ ἀληθὴς σοφία τῶν ἱερέων καὶ προφητῶν, ἀποβλέπουσα εἰς τὰ ἄστρα καὶ τὰ οὐράνια, πάντα πρὸς τὸ καλὸν καὶ ὠφέ-

λιμον τοῦ ἀνθρώπου ἔπραττε. Ἦσαν δὲ οἱ ἐργάται τῆς κατωτέρας αὐτῆς μαγείας καὶ γυναῖκες καὶ ὁ ἴδιος μᾶς δίδει μίαν περιγραφὴν.

Ὁ Αἰγύπτιος ἱερεὺς Καλάσιρις μετὰ τῆς ἡρωίδος τοῦ μυθιστορήματος Χαρίκλειας συναντοῦν τὴν νύκτα εἰς ἓν πεδῖον μάχης μεταξὺ τῶν νεκρῶν μίαν γραῖαν, παρὰ τῆς ὁποίας ζητοῦν πληροφορίας περὶ τοῦ δρόμου των. Ἡ γραῖα ὑπόσχεται νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ τὴν ἐπαύριον, ἀφ' οὗ τὴν νύκτα ἐκτελέσῃ μερικοὺς ἐναγισμοὺς εἰς τὸν φονευθέντα υἱόν της. Οἱ δύο ξένοι ἀπεχώρησαν εἰς ἓνα τόπον καθαρὸν ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ ἐκεῖ ὁ μὲν Καλάσιρις ἀπεκοιμήθη, ἡ δὲ Χαρίκλεια, μὴ ἔχουσα ὕπνον, ἐκάθητο συλλογισμένη. Μόλις ὅμως εἶχεν ἀνατελεῖ ἡ σελήνη καὶ ἐφωτίσθη ὁ τόπος, βλέπει τὴν γραῖαν νὰ ἐκτελῇ παράδοξα πράγματα. Ἦνοιξε πρῶτον βόθρον, ἔπειτα ἤναψε πυρὰν ἀπὸ τὸ ἄλλα μέρος καὶ ἔβαλε εἰς τὸ μέσον τὸν νεκρὸν. Ἐλαβε κατόπιν ἀπὸ ἑνὸς τρίπόδα ἓνα κρατῆρα πηλινὸν καὶ ἔχυσε μέλι εἰς τὸν βόθρον καὶ ἀπὸ ἄλλον κρατῆρα γάλα καὶ ἀπὸ ἄλλον οἶνον. Ἐπειτα ἔκαμε ἓν εἰδωλίον ἀνδρὸς ἀπὸ λίπος καὶ, ἀφ' οὗ τὸ ἐστεφάνωσε μὲ δάφνην καὶ μὲ μάραθον, τὸ ἔρριψεν εἰς τὸν βόθρον. Ἐπειτα ἤρπασε ξίφος καὶ καταληφθεῖσα ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν καὶ εὐχηθεῖσα εἰς τὴν σελήνην μὲ πολλὰ βαρβαρικά ὀνόματα, ἔκοψε τὸν βραχίονά της καὶ ἐσπόγγισε τὸ αἷμα μὲ φύλλα δάφνης καὶ ἔρράντισε τὴν πυράν. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ἄλλα τέρατα ἔκαμε, ἔκυψε πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ τοῦ ἐψιθύρισε διάφορα ξόρκια καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ σηκωθῇ ὄρθιος. Ἡ Χαρίκλεια ἐτρόμαξε καὶ ἐξύπνησε τὸν Καλάσιριν καὶ οἱ δύο πλέον μαζὶ παρηκολούθουν τὸ θέαμα. Ἡ γραῖα ἡρώτα τὸν νεκρὸν ἂν ὁ ἀδελφός του θά ξαναγυρίσῃ. Ὁ δὲ νεκρὸς δὲν ἔδωκεν ἀπόκρισιν, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἔκαμε ἓν νεῦμα μόνον ἀμφίβολον κατέπεσε κατὰ γῆς. Ἀλλ' ἡ γραῖα δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένη.

Ἐκυψε πάλιν πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ τοῦ ἐπιθύρισε δυνατώτερα ξόρκια καὶ μὲ τὸ ξίφος ἐπήδα ἄλλοτε πρὸς τὴν πυρὰν καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸν βόθρον, ἕως οὗ ἠνάγκασε τὸν νεκρὸν ἐκ νέου νὰ σηκωθῇ. Καὶ ὁ νεκρὸς μὲ φωνὴν βαρεῖαν καὶ ὑπόκωφον, ὡς ἐκ σπηλαίου, ὑποτονθορίζων, τὴν ἐπέπληξε διὰ τὴν ἀνομίαν καὶ τὴν ἀσέδειάν της καὶ τῆς προεφήτευσεν ὅτι ὁ μὲν υἱὸς της δὲν θὰ ἐπιστρέψῃ, αὐτὴ δὲ ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἀποθάνῃ. Ταυτοχρόνως δὲ δι' αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι ἦσαν μάρτυρες τῆς σκηνῆς, τὸν Καλάσιριν δηλ. καὶ τὴν Χορίκλειαν, προεφήτευσεν ὅτι μετὰ μακροῦς ἀγῶνας καὶ κόπους θὰ φθάσουν εἰς τὸ τέλος τοῦ ποθομένου των. Εἶπε καὶ ἐσωριάσθη κατὰ γῆς. Ἡ δὲ γραῖα μανιώδης, διότι τὴν εἶδον ξένα μάτια, ὥρμησε μὲ τὸ ξίφος καὶ ἡρεύνα ὡς τρελλὴ μεταξὺ τῶν νεκρῶν διὰ νὰ τοὺς εὕρῃ. Ἀλλ' ἐνῶ ἡρεύνα, ἔπεσεν ἐπάνω εἰς δόρυ τεθραυσμένον καὶ ἐπανεύθη.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὸν ἕτερον τῶν ἀρχαιοτάτων πεπολιτισμένων λαῶν, εἰς τοὺς Χαλδαίους, ἡ μαγεία κατεῖχε μεγάλην θέσιν. Ὅπως οἱ κατὰ φύσιν λαοὶ οὕτω καὶ οἱ Χαλδαῖοι ἐπίστευον ὅτι ἐκάστη ἀσθένεια ἀποτελεῖ ἰδιαιτέρον δαίμονα, εὐρέθησαν δὲ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἀνακτόρων τῆς Νινευί πληθὸς πηλίνων πινακίδων, αἱ ὁποῖαι περιέχουν ἰδιαιτέρας δι' ἐκάστην ἀσθένειαν ἐπωδάς, ἰδιαίτερα ξόρκια, τὰ ὅποια ἐγνώριζον ἰδιαιτέρως ἱερεῖς. Αὐτὴ ἦτο ἡ ἐπίσημος, ἡ ἀγαθὴ μαγεία. Ὑπῆρχεν ἕμως καὶ ἡ κακὴ, ἡ βλαβερά. Ἡ δευτέρα αὕτη, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπωδάς, ἤσκειτο καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ γυναίκας. Τὰ δὲ μέσα, τὰ ὅποια μετεχειρίζοντο, κατὰ τὰ Ἀσσυριακὰ κείμενα ἦσαν ἡ κατάρα, τὸ βάσκαμα, αἱ μαγικαὶ ἀλοιφαὶ καὶ τὰ φίλτρα καὶ ἰδίως ἡ κατασκευὴ ὁμοιωμάτων καὶ ἡ κατὰ διάφορον τρόπον κακοποιήσις αὐτῶν. Ἡ μαγεία αὕτη τῶν Χαλδαίων ἐπέδρασε καὶ εἰς τοὺς διαδεχθέντας αὐτοὺς λαοὺς, τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Πέρσας. Ἐξηκολούθουν ἕμως οἱ

Χαλδαῖοι καὶ εἰς τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους καὶ μάλιστα τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ ῥωμαίκοις νὰ εἶναι περίφημοι μάγοι. Ὁ Μένιππος τοῦ Λουκιανοῦ εἰς ἕνα τοιοῦτον κτταφεύγει, διὰ νὰ τὸν καταδιδάσῃ εἰς τὸν Ἄδην.

Εἰς τοὺς Ἑβραίους παρ' ὅλας τὰς ἀπαγορεύσεις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς μαγικὰς τέχνας, οἱ γινώσκται καὶ οἱ ἐγγαστρίμυθοι, ὅπως τοὺς ὀνομάζει ἡ μετάφρασις τῶν ἐβδομήκοντα, ἦσαν συνηθέστατοι. Ὁ Σαοὺλ ἐκίνησε διωγμὸν κατ' αὐτῶν. Καὶ Σαοὺλ περιεῖλε τοὺς ἐγγαστρίμυθους καὶ τοὺς γνώστας ἀπὸ τῆς γῆς λέγει ἡ Γραφή. Μόλα ταῦτα τόσον ἐρριζωμένη ἦτο ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν, ὥστε μετ' ὀλίγον αὐτὸς αὐτός ὁ διώκτης καταφεύγει εἰς γραῖαν ἐγγαστρίμυθον, διὰ νὰ πληροφορηθῇ περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἀξίζει νὰ ἀκούσετε τὴν περιγραφὴν.

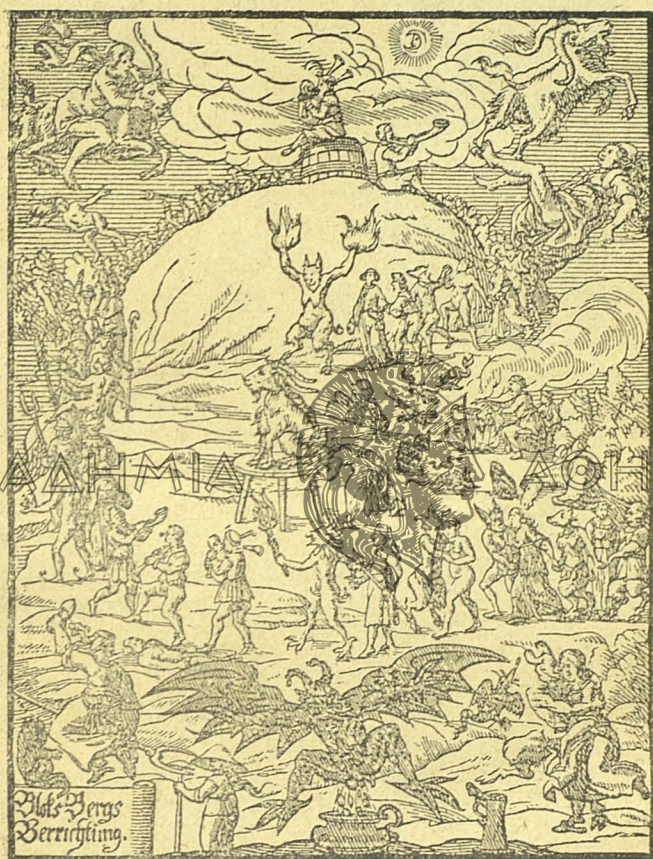
Καὶ συνεκαλύφθη Σαοὺλ καὶ περιέβαλετο ἱμάτια ἕτερα, καὶ πορεύε-
ται αὐτός καὶ οὗτος ἄλλος μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐρχονται πρὸς τὴν γυναῖκα
νυκτός, καὶ εἶπεν αὐτῇ Μάντευσαι ὅτι μοι ἐν τῷ ἐγγαστρίμυθῳ, καὶ ἀνα-
γαγέ μοι ὅν ἂν εἴπω σοι. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ἡ γυνὴ. Ἰδοὺ δὴ σὺ οἶδας ὅσα
ἐποίησε Σαοὺλ, ὡς ἐξωλόθρευσε τοὺς ἐγγαστρίμυθους καὶ τοὺς γνώστας
ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ἵνα τί σὺ παγιδεύεις τὴν ψυχὴν μου θανατῶσαι αὐτήν;
Καὶ ὤμοσεν αὐτῇ Σαοὺλ, λέγων. Ζῇ Κύριος, εἰ ἀπαντήσεται σοι ἀδικία
ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ. Τίνα ἀναγάγω σοι; Καὶ εἶπε. Τὸν
Σαμουὴλ ἀναγάγέ μοι. Καὶ εἶδαν ἡ γυνὴ τὸν Σαμουὴλ καὶ ἀνεβόησε φωνῇ
μεγάλῃ καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ πρὸς Σαοὺλ. Ἵνα τί παρελογίσω με, καὶ σὺ εἰ
Σαοὺλ. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ βασιλεὺς. Μὴ φοβοῦ, εἰπον τίνα ἐώρακας. Καὶ
εἶπεν αὐτῇ ἡ γυνὴ. Θεοὺς ἐώρακα ἀναβαλίνοντας ἐκ τῆς γῆς. Καὶ εἶπεν
αὐτῇ. Τί ἔγνως; Καὶ εἶπεν αὐτῇ. Ἄνδρα ὄρθιον ἀναβαλίνοντα ἐκ τῆς γῆς
καὶ οὗτος διπλοῖδα ἀναβεβλημένος. Καὶ ἔγνω Σαοὺλ, ὅτι οὗτος Σαμουὴλ,
καὶ ἔκυψεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. Καὶ
εἶπε Σαμουὴλ. Ἵνα τί παρηνώχλησάς μοι ἀναβῆναι με; Καὶ εἶπε Σαοὺλ.
Θλίβομαι σφόδρα, καὶ οἱ ἀλλόφυλοι πολεμοῦσιν ἐν ἐμοί, καὶ ὁ θεὸς ἀφέ-
στηκεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἐπακήκοέ μοι ἔτι καὶ ἐν χειρὶ τῶν προφητῶν
καὶ ἐν τοῖς ἐνυπνίοις· καὶ νῦν κέκληκά σε γνωρίζαι μοι τί ποιήσω. Καὶ

εἶπε Σαμουήλ. Ἵνα τί ἐπερωτᾷς με, καὶ Κύριος ἀφέστηκεν ἀπὸ σοῦ, καὶ γέγονε μετὰ τοῦ πλησίον σου ; κτλ.

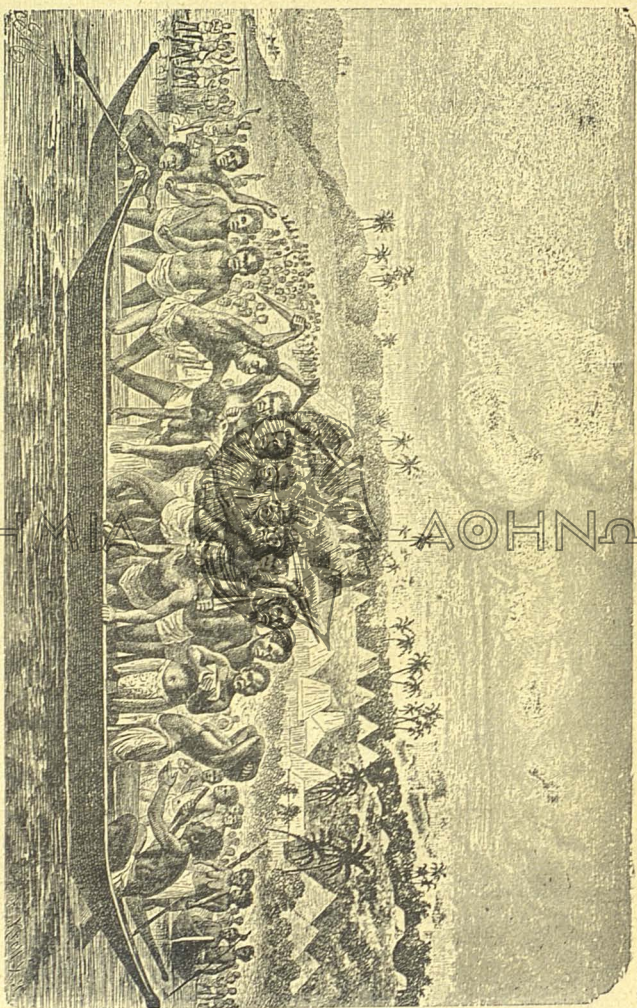
Βραδύτερον εἰς τοὺς ἀλεξανδρινοὺς καὶ ῥωμαίκοὺς χρόνους οἱ Ἑβραῖοι, ὡς Ἀνατολῖται, κατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἐπιτηδείων μάγων, κατὰ δὲ τοὺς μέσους χρόνους καὶ κατόπιν πολλὰ μαγικὰ ἰδιότητες εἰς αὐτοὺς ἀπεδίδοντο, εἰς αὐτοὺς δ' ἀνήκει καὶ ἡ δημιουργία τῆς Καθόλας.

Εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπίσης ἡ μαγεία εἶχε τὸν τόπον τῆς. Μάγοι ἦσαν οἱ λαϊκοὶ ἱατροί, μάγισσαι δέ, αἱ ἀσχοῦσαι τὴν κακὴν μαγείαν. Εἰς τοὺς μύθους ἔχομεν τοὺς Τελχῖνας, τοὺς Κορύδαντας καὶ τοὺς Κούρητας, γυναῖκας δὲ περιφήμους μαγίσσας τὴν Κίρκην, τὴν Μήδειαν, τὴν Ἀγαμήδην ἢ Περιμήδην, τὴν Πασιφάνην καὶ τὴν Οἰνόνην. Καὶ αὕτη ἡ Ἑλένη γνωρίζει μαγικὰ φάρμακα, τὰ ὅποια ρίπτει εἰς τὸν κρατῆρα διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴν θλίψιν τῶν συνδαιτημόνων. Ἡ μαγεία ἀσκεῖται κατὰ ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, αἱ δὲ γόητες καὶ οἱ φαρμακοὶ εἶναι πολὺ γνωστοὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἰς τὸν ὑποκράτην ἀποδιδομένου βιβλίου «περὶ Ἱερῆς νόσου» ὁμιλῶν περὶ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πρῶτοι ἱερὰν τὴν νόσον ταύτην ὠνόμασαν, λέγει ὅτι θὰ ἦσαν τοιοῦτοι οἱοὶ καὶ νῦν εἰσι μάγοι τε καὶ καθάρται καὶ ἀγύρται καὶ ἀλαζόνες, ὅκοσοι δὴ προσποιέονται σφόδρα θεοσεβέες εἶναι καὶ πλεον τι εἰδέναι. Περὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτῶν λέγει τὰ ἑξῆς· Σελήνην τε καταιρέειν καὶ ἥλιον ἀφανίζειν, χειμῶνά τε καὶ εὐδίην ποιεῖν καὶ ὄμβρους καὶ αὖχμους καὶ θάλασσαν ἄφορον καὶ γῆν καὶ τᾶλλα τὰ τοιουτότροπα πάντα ἐπιδέχονται ἐπίστασθαι.

Ἦσκειτο δὲ ἡ μαγεία καὶ ἀπὸ ἀνδρᾶς καὶ ἀπὸ γυναικᾶς. Ὁ Δημοσθένης μᾶς ἀναφέρει μίαν τοιαύτην, ἡ ὅποια καὶ αὕτη καὶ τὸ γένος τῆς ὑπέστη τὴν ποινὴν τοῦ θα-



Εἰκὼν 7. Βαίπουργία νύξ. (Βλ. σ. 138)



Εἰκὼν 8. Θανατικὴ ἐκτέλεσις πυγμοδῶν ἐν Δουρικῇ Ἀφρικῇ. (Βλ. σ. 123)

νάτου. Ὅμιλῶν δηλ. κατὰ τοῦ Ἀριστογείτονος, τοῦ ὁποίου ὁ ἄδελφός φαίνεται ὅτι ἤσχολετο εἰς τὰ τοιαῦτα, παρίστατο δὲ καὶ εἰς τὴν δίκην λέγει. Οὗτοσι (καὶ τὰ μὲν ἄλλα σιωπῶ) ἄλλ' ἔφ' οἷς ὑμεῖς τὴν μιὰν Θεωρίδα, τὴν Ἀημιάν, τὴν φαρμακίδα, καὶ αὐτὴν καὶ τὸ γένος ἅπαν ἀπεκτείνετε, ταῦτα λαβὼν τὰ φάρμακα παρὰ τῆς θεραπαίνης αὐτῆς, ἢ κατ' ἐκείνης τότε ἐμήνυσεν, ἔξ ἧσπερ ὁ βάσκανος οὗτος πεπαιδοποιήται, μαγγανεύει καὶ φενακίζει καὶ τοὺς ἐπιλήπτους φησὶν ἰᾶσθαι αὐτὸς ὢν ἐπιλήπτos πάση πονηρίᾳ. Οὗτος οὖν αὐτὸν ἐξαιτήσεται ὁ φαρμακός, ὁ λοιμός; ὃν οἰωνίσαιτ' ἂν τις μᾶλλον ἰδὼν, ἢ προσεῖπειν βούλοιο, ὃς αὐτὸς αὐτῷ θανάτου τετίμηκεν, ὅτε τοιαύτην δίκην ἔλαχεν.»

Ἰδίως ὅμως κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνους, τοὺς ἑλληνιστικοὺς λεγομένους καὶ ρωμαϊκοὺς, εἶχεν ἡ μαγεία μεγάλην διάδοσιν. Οἱ μάγοι ὑπὸ πλείστα ὀνόματα περιήρχοντο τῆς πόλεως, ὡς φαρμακομάνται, ἰατρομάνται, ἀπαιμακταί, καὶ θάρταί, βομολόχοι, ἀγύρται κτλ. κτλ., ἔχοντες ὡς συνοδοὺς ἐγκυλικιστρίας, περιμακτρίας, γράσας, βομολόχους, καθαρτρίας, ἐγχυτριστρίας, περιαγνιστρίας, τελεστρίας, τυμπανιστρίας κτλ. κτλ. Ἰδίως δὲ αἱ γυναῖκες ἔχουν κατ' ἐξοχὴν τὰς κακὰς μαγικάς ἰδιότητας. Περύφημος δὲ τόπος διὰ τὰς μαγίσσας τοῦ ἦτο ἡ Θεσσαλία. Εἶχον δὲ αἱ μάγισσαι ὅλας τὰς ἰδιότητας, τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς τοὺς μάγους ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ τῆς ἱερῆς νούσου βιβλίου, δηλ. νὰ ἀφανίζουσιν τὸν ἥλιον, νὰ προκαλοῦν χειμῶνας καὶ εὐδίας κτλ., τὸ συνηθέστατον δὲ πάντων νὰ κατεβάσουσιν τὸ φεγγάρι, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ σελήνη συνεδυσάσθη πάντοτε πρὸς τὰ νυκτερινὰ ὄργανα καὶ τὰς σκοτίους τέχνας τῆς μαγείας. Ἐπὶ πλέον ἠδύνατο νὰ κάμουν τὰ ζῶα νὰ ὁμιλοῦν, ἀνδριάντας νὰ περιπατοῦν, νὰ μεταμορφῶνουν ἀνθρώπους εἰς ζῶα καὶ νὰ μεταμορφῶνονται καὶ αἱ ἴδιαι. Μέσα δὲ μετεχει-

ρίζοντο τὰ συνήθη μαγικά μέσα, τοὺς κόμβους, τὰ καρφώματα, τὰ ἐκ κηροῦ ὁμοιώματα, τὰς ἀλοιφάς, τὰ μαγικά ποτά, τὰ φίλτρα λεγόμενα, τὰς μυσαρὰς θυσίας ζώων, χοίρων, κυνῶν ἑρπετῶν κτλ., μὲ τὸ αἷμα τῶν ὀποίων καὶ τὴν στάκτιν κατεσκευάζον διάφορα μαγικά. Ἀπεδίδοντο δ' εἰς αὐτὰς καὶ φόνοι μικρῶν παιδίων, τῶν ὀποίων τὸ αἷμα μετεχειρίζοντο εἰς τὰς μαγείας των. Τὴν εἰκόνα μαγικῆς σκηνῆς μᾶς παρέχει ὁ Θεόκριτος εἰς τὰς φαρμακευτρίας του, ὅπου μία μάγισσα μὲ τὰ μαγικά της προσπαθεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰς ἀγκάλας της τὸν ἄπιστον ἐρωμένον της. Τοῦ εἰδυλλίου τούτου ἔχομεν εὐτυχῶς ποιητικὴν μετάφρασιν τοῦ ποιητοῦ κ. Πολέμη.

Θέστυλι, ποῦ ν' οἱ δάφνες σου καὶ ποῦ τὰ μαγικά σου ;

Μὲ πρόβειο κόκκινο μαλλὶ στόλισε τὴν λεκάνην,

αὐτὸν ποῦ μὲ βαρέθηκε νὰ τὸν μαγέψῃ πάλι.

Δώδεκα μέρες πέρασαν, οὐτ' ἔθετο καὶ οὐτ' ἐφάνη,

οὐτὰ καὶ ἔβριε ὁ ἄκαρδος ἀνζούμεν ἢ αὐτὸν ζούμεν,

οὐτ' ἐπύρουσε τὴν πόρτα μου δώδεκα μέρες τώρα.

"Ω ! δίχως ἄλλο ὁ Ἔρωτας κ' ἡ πανηγυρὶς Ἀφροδίτης

θὰ τοῦ σηκῶσαν τὸ μυαλὸ κ' ἐπύρουν ἄλλη ἀγάπη.

Ταχιά θὰ πάω νὰ τόνε βρῶ μονάχη εἰς τὴν παλαιστρα

καὶ θὰ τοῦ παραπονεθῶ γιὰ ὅσα κακὰ μοῦ κάνει.

Τώρα μ' εὐωδιαστοὺς κἀπνούς θὲ νὰ τοῦ κάνω μάγια.

Σελήνη, ἀθόρυβη θεά, φέγγε γλυκὰ καὶ λάμπε·

ᾧ τὰ μάγια πρὶν καταπιαστῶ θὰ τραγουδήσω ἐσένα

καὶ τὴν Ἑκάτην ποῦ ρχεται μεσ' ἀπ' τῆς γῆς τὰ σπλάχνα

καὶ τριγυρνᾷ ᾧ τὰ μνήματα καὶ τὴν φοβοῦνται οἱ σκύλλοι.

"Ω ! Χαῖρε, Ἑκάτη τρομερή. Παρακαλῶ σε, Ἑκάτη,

συντρόφεψε καὶ βόηθα μας ἀπ' τὴν ἀρχὴν ὥς τὸ τέλος

καὶ κάνε καὶ τὰ μάγια μας ὅμοια μ' αὐτὰ τῆς Κίρκης,

κατώτερα νὰ μὴ γενοῦν ἀπ' τῆς Μηδείας τὰ μάγια

μὲν ἀπ' τὰ μάγια τῆς Ξανθῆς ἐκείνης Περιμήδεος.

Α'

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου ἔς τὸ σπίτι.

Γιὰ σένα ἀλεύρι ἔς τὴ φωτιά θὰ ρήξω πρῶτα πρῶτα.
Θέστυλι, σκόρπα το λοιπόν. Ἄμοιρη, ποῦ ἔν' ὁ νοῦς σου;
Σιχαμερή εἶμαι τάχα ἐγὼ καὶ περιγέλιο μ' ἔχεις;
Σκόρπα καὶ λέγε αὐτά· σκορπῶ τὰ κόκκαλα τοῦ Δέλφι.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου ἔς τὸ σπίτι.

Ὁ Δέλφις μου μὲ πίκρανε· δάφνη γι' αὐτὸν θὰ κάψω·
κι ὅπως ἡ δάφνη ἔς τὴ φωτιά κροταλιστὰ θὰ σκάση
καὶ θὲ ν' ἀνάψῃ ἔς τὴ στιγμή καὶ στάχτη δὲ θ' ἀφήσῃ,
ἔτσι κι ὁ Δέλφις νὰ καῇ ἔς τοῦ πόθου μου τὴ φλόγα.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου ἔς τὸ σπίτι.

Τώρα θὰ κάψω πίτουρα κ' ἡ Ἀρτεμις μετὰ τῇ
καὶ τὸ διαμάντι τὸ σκληρὸ καὶ κάθε στέρεα ἄλλο.
Θέστυλι, ἄκου τὰ σπυρίδια ἔς τὴν πόλιν πῶς γαυγίζουν·
θὰ νὰ ἔς τοὺς δρόμους ἡ Θεὰ καὶ θὰ περιδιαβῇ.
Κροῦσε μὴν ὦρ' ἀρχύτερα τὴ χαλκίτῃ τὴ λάμα.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου ἔς τὸ σπίτι.

Οἱ ἀνέμοι καταλάγιασαν, ἡσύχασε κι ὁ πόντος,
ὁ πόθος μεσ' ἔς τὰ στήθια μου ποτὲ δὲν ἡσυχάζει,
μὰ καίω καὶ φλέγομαι γι' αὐτόν, ποῦ μ' ἔκανε τὴ μαύρη
ἀντὶ γυναῖκα του σωστή, γυναῖκα ντροπιασμένη.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου ἔς τὸ σπίτι.

Ὅπως ἐτοῦτο τὸ κερί μέσ' ἔς τὴ φωτιά τὸ λειώνω,
ἔτσι κι ἀπὸ τὸν ἔρωτα νὰ λειώσῃ εὐθὺς κι ὁ Δέλφις·
κι ὅπως αὐτὴ τὴ ρόδα μου γυρίζει ἡ Ἀφροδίτη,
ἔτσι κι αὐτὸς νὰ τριγυρνᾷ ἔς τὴν πόρτα τὴ δική μου.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου ἔς τὸ σπίτι.

Στάζοντας τρεις φορές σπονδές, τρεις φορές τέτοια κράζω :
 Μ' ὅποια γυναῖκα τῶρ' αὐτὸς ἐρωτικά πλαγιάζει,
 τόσο νὰ τὴν ἀπαρνηθῇ, ὅσο ὁ Θησεύς 'ς τὴ Νάξο
 τὴν Ἀριάδνη ἀρνήθηκε τὴν ὁμορφομαλλοῦσα.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου 'ς τὸ σπίτι.

Ὡς τὴν Ἀρκαδίᾳ τὴ δασωτὴ φυτρῶνει ἓνα χορτάρι,
 τὸ τρῶνε καὶ τρελλαίνονται κι ἄλογα καὶ φοράδες
 κι ὁρμοῦν καὶ παίρνουν τὰ βουναὶ καὶ τρέχουνε μὲ λύσσα.
 Ἔτσι τὸ Δέλφι νὰ τὸν δῶ ν' ἀφήσῃ τὴν παλαιάστρα
 κ' ἔτσι μὲ λύσσα σὰν τρελλὸς 'ς τὸ σπίτι μου νὰ δράμῃ.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου εἰς τὸ σπίτι.

Τοῦτο τὸ κουρελόπανο τοῦ Δέλφι τὸ γινὼ πάρει,
 κ' εἶν' ἀπ' τὸ γῦρο χαμηλὰ τῆς χαλάρας τοῦ κομμένο'
 τὸ ξαίγω καὶ τὰ νήματα μὲς 'ς τὴ φωτιά τὰ ρήχνω.

Ἄχ! Ἐρωτα σκληρόκαρδε γιατί μου χεῖς ρουφήξει

ὅλο τὸ αἷμα τῆς καρδιάς σὰν ἀπ' τὴ λήνῃ ἀδελλῆ;

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου 'ς τὸ σπίτι.

Σαύρα θὰ κάψω 'ς τὴ φωτιά καὶ θὰ τὴν κάνω σκόνι
 κ' ἓνα πιστό, κακὸ πιστὸ ταχιά θὲ νὰ σοῦ φέρω.

Πάρε τὰ μάγια, Θέστυλι, πάρε τὰ μάγια τώρα
 καὶ τὴν κορφὴ τῆς πόρτας τοῦ οὔρε μ' αὐτὰ ν' ἀλείψῃς
 καὶ λέγε ψιθυρίζοντας τὰ κόκκαλά του ἀλείφω.

Φέρε τον, σουσουράδα μου, τὸν ἄντρα μου 'ς τὸ σπίτι.

Ἡ μάγισσα τοῦ Θεοκρίτου εἶναι ἀληθὲς ὅτι μὲ ὅλα τὰ μα-
 γικά της εἶναι συμπαθὲς μορφή καὶ διότι φαίνεται νέα καὶ
 διότι ἀγαπᾷ. Στυγνόταται ὅμως εἶναι αἱ μορφαι τῶν μαγισσῶν,
 τὰς ὁποίας περιγράφει ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Ὁράτιος, τῆς
 Κανιδίας καὶ τῆς Σαγάνης, εἰς τὴν πέμπτην ἐπωδὸν καὶ εἰς
 τὴν VIII σάτιραν τοῦ I βιβλίου. Εἰς τὴν πρώτην μᾶς παρου-

σιάζει μίαν φοδερὰν καὶ ἀποτρόπαιον σκηνήν, κατὰ τὴν ὁποίαν τέσσαρες μάγισσαι ἔχουν πάρει ἓνα παιδάκι, διὰ νὰ τὸ μεταχειρισθῶν εἰς τὰ μάγια των. Τὸ παιδάκι προσπαθεῖ νὰ προσελκύσῃ τὸν οἶκτον, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ ἐκδύουν καὶ τὸ ἀφήνουν γυμνόν.

Ἡ Κανιδία, μὲ τὰ μαλλιά μπλεγμένα μὲ ὀχίης, διατάζει νὰ ρήξουν ἔς τὴ μαγικὴ φωτιά τὰ ἀγριόσυκα, τὰ μαζεμένα ἀπὸ τοὺς τάφους, πένθιμο κυπαρίσσι καὶ αὐγὰ νυχτερινῆς στρίγλας, βαμμένα ἔς τὸ αἷμα βρωμεροῦ βατράχου, καὶ τὰ πτερὰ καὶ βότανα τῆς Ἰωλκοῦ καὶ τῆς Ἰβηρίας καὶ κόκκαλα, ἀρπαγμένα ἀπὸ τὸ στόμα πεινασμένου σκύλλου. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριὰ ἡ Σαγάνα, γυμνὴ μὲ ὀρθωμένα τὰ μαλλιά, ραντίζει ὅλο τὸ σπίτι μὲ νερὸ τῆς Ἀβρόνης. Ἡ Βηῖτα σκάπτει βογγῶντας μὲ ἓνα βασύ τοσπὶ ἓνα λάκκο. Ἐκεῖ θὰ πᾶν τὸ παιδάκι ἕως τὸ λαμό, γὰρ νὰ πεθάνῃ στυγνὰ μὲ τὸ μάτι καρφωμένο ἐπάνω ἔς τὸ φαγητό, πὺν δυὸ καὶ τρεῖς φορὲς θὰ τοῦ βᾶλλουν μπροστὰ του. Ἔτσι, ὅταν πιά θὰ σβύσουν τὰ ματάκια του στυλωμένα ἅπαντα ἔς τὸ ἀνέγγιχτο φαγητό, τὸ μυαλό του καὶ τὸ ξηρὸ σνκώτι θὰ εἶναι καλὰ γιὰ ἓνα μαγικὸ πιστό. Ἦταν ἐκεῖ καὶ ἡ Φολία ἀπὸ τὸ Ἀρίμινον, πὺν μὲ τὰ θεσσαλικά της ξόρκια κατεβάζει τὰ ἄστρα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ φεγγάρι. Τότε τρώγοντας τὰ νύχια μὲ τὰ δόντια της τί εἶπε καὶ τί δὲν εἶπε ἡ Κανιδία. «Νύχτα καὶ σὺ Ἀρτεμι, πὺν παρακολουθεῖτε τὰ καμώματα μου, πὺν ἐπιβάλλετε τὴ σιωπὴ τριγῦρο, ὅταν γίνωνται τὰ μυστικὰ ἱερά μας, ἐλάτε. Τὸ θυμό σας γυρίσετε ἔς τὰ σπίτια τῶν ἐχθρῶν μας...

Καὶ ἐξακολουθεῖ τὰ μάγια καὶ τοὺς λόγους της, μὲ τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰς ἀγκάλας της τὸν ἄπιστον ἑραστήν της.

Εἰς τὴν σάτιραν ἑνας Πρίαπος ξύλινος, ὁ ὁποῖος ἐχρησί-

μευεν ὡς σκιάχτρο εἰς ἓνα χωράφι γεμάτο κόκκαλα ἀπὸ νεκρούς, διότι ἄλλοτε ἦτο νεκροταφεῖον τῶν πτωχῶν, παραπονεῖται ὅτι μόνον ἀπὸ τῆς μάγισσας δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀπαλλαχθῇ.

Ποὺ μόλις ἡ σελήνη δείξῃ τὸ πρόσωπό της ἔρχονται καὶ ζητοῦν κόκκαλα καὶ βλαβερά βοτάνια, γιὰ νὰ γυρίσουν μὲ τὰ μάγια καὶ τὰ ξόρκια τοὺς τὰ μυαλὰ τῶν ἀνθρώπων. «Τὲς εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, λέγει ὁ Πρίαπος, τὴν Κανιδίαν μὲ μαζεμένο τὸ μαῦρο της ροῦχο, γυμνὰ τὰ πόδια, καὶ μὲ ξέπλεκα μαλλιά νὰ πάῃ οὐρλιάζοντας, μαζί μὲ τὴ Σαγάνα τὴ μεγαλύτερη. Ἡ κυριβάδα τοὺς ἔκαμνε φοβερὴ τὴν ὄψιν τοὺς. Ἄρχισαν νὰ σκάφτουν μὲ τὰ γόγια τοὺς τὴ γῆ καὶ μὲ τὰ δόντια τοὺς νὰ σκίζουν ἓνα μαῦρο πρόβατο. Τὸ αἷμα χυνόταν ἔς τὸ λάκκο, γιὰ νὰ ἔρθουν οἱ ψυχές νὰ πιοῦν, νὰ δώσουν τὴν ἀπάτησιν. Εἶχαν καὶ μιὰ κούκλα ἀπὸ μαλλὶ καὶ μιὰ ἀλλὴ κέρινη. Πιὸ μεγάλη ἦταν ἡ μαλλίνη καὶ φαινόταν ὅσῳ νὰ θελε νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀκατόντη, ποὺ στέκονταν συμμαζεμένη, σὰν νὰ περίμενε πᾶν νὰ γαθῇ. Ἡ μιὰ ἡ μάγισσα φωνάζει τὴν Ἑκάτη καὶ ἡ δεύτερη τὴν ἄγρια Τίσιφόνη. Τότε νὰ βλέπες τὰ φεῖδια καὶ τὰ σκυλλιά τοῦ Ἄδην νὰ γυρίζουν καὶ τὸ φεγγάρι κατακόκκινο, γιὰ νὰ μὴ βλέπῃ, κρούφθηκε πίσω ἀπὸ τὰ μεγάλα μνήματα. . . Τί νὰ πῶ ! Πῶς ἀκούονταν οἱ σκιές νὰ μιλοῦν μὲ τὴ Σαγάνα μὲ μιὰ φωνὴ πένθιμη καὶ ὀξεῖα ; Καὶ πῶς οἱ νεκρομάντισσες ἔκρουσαν κρουφὰ ἔς τὴ γῆ μιὰ σιαγόνα λύκου μὲ τὰ δόντια δροσκαίνας παρδαλῆς καὶ πῶς κήκε ἔς τὴ φωτιά ἡ κούκλα ἡ κέρινη ; . . .

Αὗται εἶναι αἱ μάγισσαι τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου. Ἀλλὰ εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ παλαιόθεν ὑπῆρχον μάγοι καὶ μάγισσαι. Ἦδη ἡ δωδεκάδελτος τιμωρεῖ μὲ θάνατον τὴν μαγείαν. Κοινοτάτη δὲ ἦτο ἡ πίστις εἰς τὰς *Strigas*. Ἐπιστεῦοντο δὲ αἱ *Strigae* αὗται ὡς εἶδος νυκτοβίων πτηγῶν, γνωστῶν καὶ

εἰς τοὺς Ἑλληνας ὑπὸ τὸ ὄνομα Στρίγγες, τὰ ὅποια ἤρχοντο καὶ ἤρπαζον τὰ βρέφη καὶ κατέτρωγαν τὰ σπλάγχνα των. Ἀπεδόθη δέ, φαίνεται, εἰς αὐτὰ ἡ ἰδιότης αὕτη, διότι ἐσχέτισθησαν μὲ τὰς μαγίσσας. Ὑπῆρχε δηλονότι ἡ δοξασία, ὅτι αἱ γραῖαι μάγισσαι, δι' ἐπωδῶν καὶ μαρσικῶν μαγγανευμάτων μετεμορφοῦντο εἰς τὰ πτηνὰ ταῦτα διὰ νὰ καταφάγουν τὰ νήπια. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αἱ *Strigae*, ἀλλὰ καὶ αἱ μάγισσαι ἔγιναν ὄντα μυθικά, ἐχαρκτηρίσθησαν ὡς δαίμονες νυκτερινοί, αἱ ὅποιοι καταδιώκουν καὶ βλάπτουν κυρίως τὰ μικρὰ παιδιὰ. Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους, τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας, ἡ Ρώμη ἀπέβη τὸ ἐντευκτήριον παντοεθνῶν σοφῶν καὶ μάνων καὶ τὸ χωνευτήριον παντὸς εἶδους μαγείας. Ὅσα περὶ τῶν μαγισσῶν τῆς Ρώμης λέγει ὁ Ὁράτιος τὰ εἰδόμεν ἤδη ὥστε νὰ μὴ χρονοτριβῶμεν περισσύτερον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

Ἐρχόμεθα εἰς τοὺς Εὐρωπαίους λαοὺς καὶ μάλιστα εἰς τοὺς Γερμανικοὺς. Καὶ εἰς αὐτοὺς ἡσκέετο ἡ μαγεία καὶ μάλιστα ὑπὸ γυναικῶν. Οἱ ἄνδρες, φαίνεται, ἐθεώρουν ἀναξίαν ἑαυτῶν τὴν τέχνην ταύτην. Ἀπεδίδοντο δὲ εἰς τὰς μαγίσσας αἱ αὐταὶ δυνάμεις, αἱ ὅποια ἀπεδίδοντο καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς. Ἡδύναντο δηλ. νὰ μεταβάλλουν τὸν καιρὸν, ἡδύναντο καὶ νὰ βλάπτουν καὶ νὰ φονεύουν ἀνθρώπους εἰς μακρυνὰς ἀποστάσεις. Εἶχον τὴν ἰδιότητα νὰ χωρίζωνται εἰς δύο καί, ἐνῶ τὸ σῶμά των ἔμεινεν ἐπὶ τόπου, ἡ ψυχὴ των ὑπὸ τὴν μορφὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζῶον μετέβαινε μακρὰν καὶ ἔδραπτεν, ὅποιον ἤθελε νὰ βλάψῃ. Ἄν συνέβαινε κάποτε νὰ πάθῃ τίποτε ἡ ψυχὴ αὐτή, τότε καὶ τὸ σῶμα τῆς μαγίσσης ἐσωριάζετο ἄψυχον κατὰ γῆς.

Ἐννοεῖται ὅτι αἱ περὶ μαγισσῶν δοξασταὶ αὗται δὲν ἐξέλι-

πον μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ πίστις εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὴν κακοποιὸν δύναμιν τῶν μαγισσῶν ὑφίστατο εἰς τὸν λαόν. Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία κατ' ἀρχὰς εἶχε κηρυχθῆ κατὰ τῆς πίστεως ταύτης καὶ ἐτιμωροῦντο δι' ἀφορισμοῦ καὶ διὰ σωματικῶν ἀκόμῃ ποινῶν ὅχι αἱ μάγισσαι, ἀλλ' οἱ πιστεύοντες εἰς τὰς θαυμασίας κακοποιοὺς αὐτῶν ἐνεργείας. Αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις τῆς Ἐκκλησίας διετηρήθησαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 13ου αἰῶνος, ὅτε ἤρχισαν νὰ μεταβάλλωνται. Ἡ μαγεία καὶ τὰ ἔργα τῆς ἐθεωρήθησαν πιστευτὰ ὡς ἔργα τοῦ διαδόλου, εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὁποίου πιστεύει ἡ ἐκκλησία, αἱ δὲ μάγισσαι ἐθεωρήθησαν ὡς ἄπιστοι καὶ αἰρετικοί, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀπαρνηθῆ τὸν Χριστὸν καὶ εἶχον ὑπαγράψει συμβόλαιον μετὰ τοῦ διαδόλου, εἰς τὸν ὁποῖον παρέδωκαν τὴν ψυχὴν των. Πέριξ αὐτῶν ἐσχηματίσθη ὁλόκληρος μυθολογία.

Κατὰ τὰς μυθολογίας τούτους αἱ μάγισσαι ἀποτελοῦν ξεχωριστὴν αἵρεσιν. Μάγισσαι γίνονται αἱ φύσει διεστραμμέναι γυναῖκες. Διὰ νὰ γίνουν ὅμως, πρῶτα πρέπει νὰ τρέφουν ἄσπονδον κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλων τῶν πλάσμάτων αὐτοῦ μῖτος. Ἐπειτα ὡς μόνον Θεὸν νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν διάβολον καὶ νὰ τὸν ὑπακούουν εἰς ὅλα. Ἐπειτα νὰ βαπτισθοῦν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ καὶ νὰ ἀλλάξουν ὄνομα καὶ τελευταῖον νὰ ὑπανδρευθοῦν ἓνα ὠρισμένον διάβολον καὶ νὰ τὸν ἔχουν ἄνδρα τους καὶ νὰ τοῦ κάμνουν τὰ θελήματα καὶ τὰς διαταγὰς. Ἀφ' οὗ δὲ εἰσέλθουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸν σύνδεσμον τῶν μαγισσῶν, αποκτοῦν δύναμιν νὰ μαγεύουν διάφορα πράγματα πρὸς βλάβην τῶν ἀνθρώπων, τρίχας, ποτήρια, βελόνας, μαχαίρας, ξύλα, σκώληκας, σκορπίους κτλ. Μὲ κόμπους καὶ μὲ βότανα δένουν τὰ ἀνθρώγινα, διὰ νὰ μὴ ἀποκτήσουν πιιδιά. Κάθε κόμπος εἶναι καὶ ἓνα παιδί, ποῦ θὰ ἔκαμνε τὸ ἀνθρώγινο. Ἡμποροῦν τὸν ἄνδρα νὰ κάμουν γυναῖκα

καὶ τὴν γυναῖκα ἄνδρα καὶ τὸν καιρὸν ὅπως θέλουν νὰ τὸν μεταβάλουν. Καθάλλα εἰς τὸν διάβολόν των ἡμποροῦν νὰ πετοῦν εἰς τὸν ἄέρα καὶ εἰς μίαν στιγμὴν νὰ μεταφέρωνται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Αὐτὸ ὅμως ἡμποροῦν νὰ τὸ κάμουν καὶ μὲ μίαν ἀλοιφήν, καμωμένην ἀπὸ λίπος μωροῦ παιδιοῦ καὶ διάφορα βοτάνια.

Ὅπως δὲ ἔχουν οἱ Χριστιανοὶ τὰς ἐορτάς των, τὸ Πάσχα των, ἔχουν καὶ αἱ μάγισσαι τὸ Σάββατόν των. Ἡ ἐορτὴ των γίνεται τὴν νύκτα τῆς 1ης Μαΐου, ἡ ὁποία εἶναι ἡ περὶφημος Βαλπουργία νύξ, ἡ τὴν νύκτα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Εἰς τὴν ἐορτὴν αὐτήν, ἡ ὁποία γίνεται εἰς κάποιο ὑψηλὸ βουνό, πρέπει ὅλαι αἱ μάγισσαι νὰ λάβουν μέρος. Ἀλλέως τιμωροῦνται ἀπὸ τὸν διάβολον. Ὅταν ἔλθῃ λοιπὸν ἐκεῖνη ἡ νύκτα ἀλείφονται μὲ τὴν ἀλοιφήν των, καθάλλιθεύουν ἓνα καλὰ μὲ ἢ ἄλλο ὀτιδήποτε, λέγουν τὸ ξόρκι τοῦς καὶ φεύγουν ἀπὸ τὴν καπνοδόχον. Ἀλλὰ καθάλλιθεύουν τὸν διάβολόν των, πρὸ τῶν τράγους περιμένει εἰς τὴν πόρτα τοῦς. Αἱ περισσότεραι εἶναι γυναι-
 Ὅταν φθάσουν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐορτῆς, κάθονται εἰς τὸ τραπέζι, τὸ ὁποῖον εἶναι πλουσιώτατον, ἀλλὰ τὰ φαγητὰ δὲν ἔχουν ἄλλας, ὁ δὲ διάβολος τὰ βρωμίζει μὲ φοβίμια καὶ ἄλλα ἀκάθαρτα πράγματα. Μετὰ τὸ φαγητὸ ὁ διάβολος μοιράζει νέο φάρμακο διὰ τὰ μαγικά τοῦς. Γίνεται δὲ τὸ φάρμακο αὐτὸ ὡς ἐξῆς. Ὁ διάβολος ὁ ἴδιος γίνεται τράγος, τὸν καίουν καὶ μαζεῦουν ἔπειτα τὴ στάχτη του, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνη καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ διὰ τὰ ζῷα. Ἐπειτα ἀπὸ λίγο ξαναφαίνεται ὁ διάβολος καὶ φωνάζει «Ἐκδικηθῆτε, ἢ θὰ ἀποθάνετε.» Ἐπειτα γίνεται τὸ προσκύνημα τοῦ διαδόλου ὑπὸ μορφήν τράγου καὶ κατόπιν ἀρχίζει ὁ χορὸς καὶ τὸ τραγούδι. Αἱ μάγισσαι κάμνουν ἓνα κύκλο μὲ γυρισμένες πλάτες, διὰ νὰ μὴ βλέπουν τὸ πρόσωπο ἢ μία τῆς ἄλλης, καὶ ἀρχίζουν τὸν χορόν. Τραγουδοῦν δὲ τὸ ἐξῆς τραγούδι. «Ἀφέντη, ἀφέντη διάβολε, πῆδα ἐδῶ, πῆδα

ἐκεῖ, χόρευ' ἐδῶ χόρευ' ἐκεῖ, παῖξε ἐδῶ παῖξ' ἐκεῖ». Εἰς τὸ τέλος πηγαίνει κάθε μάγισσα μετὰ τὸ διάβολό της. Κατόπι διηγούνται κάθε μία τὰ κατορθώματά των. Ἀνεῖναι λίγα, ὁ ἀρχιδιάβολος τὰς τιμωρεῖ. Εἰς τὴν ἐορτὴν παρίστανται καὶ τὰ νέα μέλη καὶ γίνονται δεκτὰ ἐπισήμως, ἀφ' οὗ γράφουν τὸ ὄνομα των μετὰ τὸ αἷμά των εἰς τὸ κατάστιχο τοῦ διαβόλου. Τὸ συμβόλαιον, ὡς εἶπομεν, υπογράφεται πρωτύτερα. Τότε τὰς βάζει ὁ διάβολος καὶ τὸ σημάδι του εἰς ἀπόκρυφον μέρος τοῦ σώματος. Ἐκτοτε τὸ μέρος αὐτὸ οὐδέποτε αἰσθάνεται πόνον. Σὰς ἐπιδεικνύω μίαν εἰκόνα, ἣ ὁποία ἀναπαριστᾷ μίαν τοιαύτην Βαλπουργίαν νύκτα (Εἰκὼν 7).

Ὡς πρὸς τὴν μορφήν ἐφαντάζοντο τὰς μαγίσσας ὡς ὄντα εἰδεχθῇ καὶ τερατώδη. Ὁ Σάβιτς εἰς τὸν Μάκθεθ μᾶς δι-
 δει τὴν εἰκόνα των. Ὁ Μάκθεθ λέγων τὰς μαγίσσας ἀνακράζει.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΟΙ ΤΙ ΕΙΝΑΙ

ΑΘΗΝΩΝ

αὐτὰ τὰ ὄντα τ' ἄγρια, τὰ καταβροχθόμενα ;

Δὲν μοιάζουν κάτοικοι τῆς γῆς, καὶ ὅμως πατοῦν τὸ χῶμα !

Τί εἶθε ; Ζῆτε ; Ἀνθρώπος μὲν νὰ σὰς λαλήσῃ ;

Ἀποκριθῆτε ! φαίνεσθε ὡς ἂν νὰ μ' ἐννοῆτε,

διότι ἀνεβάζετε ἢ κάθε μιὰ συγχρόνως,

τὸ ξεραμένον δάκτυλον ἔς τὰ μαραμμένα χεῖλη.

Ἄν ἔλειπναι τὰ γένεια σας, θὰ ἔλεγα πῶς εἶθε

γυναῖκες.

Ἀφ' οὗ ἄπαξ ἡ ἐκκλησία ἐπισημοποίησε τὴν πίστιν εἰς τὴν μαγείαν καὶ ἐσχηματίσθησαν ὅλα τὰ μυθεύματα ταῦτα, ἡγέρθη ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίως εἰς τὰς Γερμανικὰς χώρας φοβερὸς ἐναντίον τῶν μαγισσῶν διωγμός, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1264, ὁπότε ἐξετελέσθη ἡ πρώτη εἰς θάνατον καταδίκη μαγίσσης, μέχρι τοῦ 1740. Τὸν κόσμον ὅλον εἶχε καταλάβει ἐν εἶδος πανικοῦ. Παντοῦ προσεπάθουν νὰ ἀνακαλύψουν μαγίσσας, διὰ νὰ τὰς παραδώσουν εἰς τοὺς ἱεροεξεταστάς, ὑπῆρξαν δὲ

ἄπειρα δυστυχῶς τὰ θύματα τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς μεγάλης ταύτης πλάνης. Ἐπίστευον ὅτι ἠδύναντο νὰ ἀνακαλύψουν τὰς μαγίσσας διὰ διαφόρων περιεργωτάτων τρόπων. Σᾶς ἀναφέρω μερικούς. Ἀμα ρήξης ἓνα μαχαῖρι, πὺν νὰ ἔχη σημάδι τὸ σταυρό, ἐπάνω σὲ μιὰ μάγισσα θὰ φανερωθῇ. Ὅποιος κουβαλάει ἐπάνω του δόντι ἀπὸ σβάρνα, πὺν νὰ τὸ ἔχη βροῇ, ἢ ἓνα σπυρὶ σιτᾶρι, πὺν νὰ τὸ βροῇ εἰς τὸ ψωμί, βλέπει τὶς μάγισσες ᾗς τὴν ἐκκλησία μὲ μιὰ βεδούρα ᾗς τὸ κεφάλι. Ὅποιος ἔχει ᾗς τὴν τσέπη του τὴν Πασχαλιά αὐτὸ βλέπει ὅλες τὶς μάγισσες. Ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέχη πολὺ κανεῖς, διότι, ἂν τὸν καταλάβουν οἱ μάγισσες καὶ τοῦ τὸ σπᾶσουν τὸ αὐτό, τοῦ σπᾶζουν μαζὶ καὶ τὴν καρδιά. Ἄν ἀλείφουν τὰ παπούτσια τῶν παιδιῶν μὲ λίπος χοίρου, οἱ μάγισσες δὲν μποροῦν νὰ βροῦν ἐξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ὅσο εἶναι μέσα τὰ παιδιὰ. Καὶ ἄλλα διάφορα ταῦτα. Ἀνεκαλύφθη μιὰ μάγισσα καὶ κατηγγέλθη εἰς τοὺς ἱεροεξεταστὰς, ἥτοι ἀδυνατὶν πλέον νὰ σωθῇ. Διότι εἴτε ἀπεδεικνύετο ἀθῶα, εἴτε ἔνοχος ἀπέθνησκε. Ἐγίνετο δὲ συνήθως ἡ δοκιμασία τῆς ἀθωότητος ὡς ἑξῆς. Τῆς ἔδεναν σταυρωτὰ χέρια καὶ πόδια οὕτως ὥστε ὁ δεξιὸς ἀντίχειρ νὰ ἐγγίζη τὸν ἀριστερὸν μέγαν δάκτυλον τοῦ ποδὸς καὶ ὁ ἀριστερὸς ἀντίχειρ τὸν δεξιόν. Κατόπιν τὰς ἔρριπτον εἰς τὸ ὕδωρ. Καὶ ἂν μὲν ἐδυθίζοντο καὶ ἐπνίγοντο, ἔθεωροῦντο ἀθῶαι, ἂν δὲ ἐπέπλεον παρεδίδοντο εἰς τὴν πυρὰν ὡς ἔνοχοι. Ἐκατοντάδες χιλιάδων γυναικῶν ἔπεσαν θύματα τῶν ἀνοήτων τούτων δοξασίων. Ὁ ἱεροεξεταστὴς *Ludwig di Paramo* κατὰ τὸ 1598 εἰς τριάκοντα κατ' ἐλάχιστον χιλιάδας ὑπολογίζει τὰς ἐντὸς 150 ἐτῶν κατακαυθείσας αὐτὰς λαμίας, αἱ ὁποῖαι, καθὼς λέγει, ἐὰν ἀφήνοντο ἀτιμώρητοι εὐκόλως ὅλην τὴν οἰκουμένην θὰ κατέστρεφον καὶ θὰ ἠρῇμωνον.

Τὰς δοξασίας αὐτὰς καὶ τοὺς διωγμούς, τὰς ὁποίας υἱοθέτησε καὶ ἐκαλλιέργησεν ὁ παπισμὸς, ἐκκληρονόμησε κατό-

πιν καὶ ὁ προτεσταντισμός. Ὅτε δὲ ὁ Φριδερίκος ὁ Μέγας υἱοθετῶν τὰς γνώμας τοῦ θεολόγου *Baltassar Bekker* καὶ τοῦ περιφήμου νομομαθοῦς *Θωμασίου* κατέπαυσε τὸν διωγμὸν, εἶπεν ἀστεϊζόμενος μίαν πραγματικὴν ἀλήθειαν. Τώρα θὰ ἡμποροῦν πλέον αἱ γυναῖκες νὰ γηράσκουν καὶ νὰ ἀποθνήσκουν ἐν ἀσφαλείᾳ. Πραγματικῶς ἕως τότε οὐδεμία γυνὴ ἦτο ἀσφαλῆς. Ἦρκει ἡ ἐλαχίστη κακόβουλος καταγγελία, διὰ νὰ τὴν ὀδηγήσῃ εἰς τὸν πνιγμὸν ἢ τὴν πυράν. Μετὰ τὴν κατάνηυσιν τοῦ διωγμοῦ ἐξέλιπε καὶ ἀπὸ τὰς μορφωμένας τάξεις ἡ πίστις εἰς τὰς μαγίσσας καὶ τὰ ἔργα των καὶ περιωρίσθη μόνον εἰς τὸν ἀμόρφωτον λαόν.

Μᾶς ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν τὴν βυζαντινὴν καὶ νεωτέραν Ἑλλάδα. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους παρ' ὅλην τὴν ἐπικρατίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, παρ' ὅλας τὰς ἀπαγορεύσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ἡ μαγεία ἤσκειτο εἰς εὐρεῖαν κλίμακα, διότι οὐδέποτε ἔπαυσε παρὰ τῇ λαῷ ἡ ἰδέα, ὅτι ὠρισμένοι ἀσθενεῖαι ἐξ ἐπηρείας δαιμόνων προέρχονται καὶ μόνον διὰ μαγικῶν μέσων ἠδύναντο νὰ θεραπευθοῦν. Ὅχι δὲ μόνον εἰς τὸν λαὸν ὑφίστατο ὡς δεισιδαιμονία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἐκαλλιεργεῖτο, ἀναφέρονται δὲ καὶ μεγίστῳ τοῦ παλατίου ἀσχολούμενοι περὶ αὐτὴν καὶ τὴν μαγικὴν των σοφίαν ἀντλοῦντες ἐκ *Σολομωντείων βίβλων*, τῶν περιφήμων δηλ. καὶ γνωστῶν εἰς τὸν νεοελληνικὸν λαὸν *Σολομωνικῶν*. Ὁ Ψελλὸς μᾶς περιέσωσε τὴν περιγραφὴν ἐνὸς λαϊκοῦ μάγου, τοῦ ὁποῦ αἱ πράξεις καὶ αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὰς μεθόδους τῶν πρωτογόνων μαγοῦ-ατρῶν. Σᾶς ἀναγινώσκω τὸ χωρίον.

Εἶχον, λέγει τὸ πρόσωπον τοῦ διαλόγου, ἀδελφὸν μεγαλύτερον, ὃ ὁποῖος εἶχε γυναῖκα σῶφρονα μὲν, ἀλλὰ δύστοκον πολὺ καὶ φιλάσθενον. Αὕτη

ὅτε κάποτε ἦτο λεχώ, ἡσθένησε καὶ ἔγινε σάν τρελλή, καὶ ἔσχιζε τὰ ἐνδύματα της καὶ ἐφώναζε καὶ ὠμίλει εἰς μίαν γλῶσσαν βάρβαρον, τὴν ὁποίαν κανεῖς ἐκ τῶν παρευρισκομένων δὲν ἠγνόει. Ἡπόρουν λοιπὸν ὅλοι καὶ δὲν ἤξευραν τί νὰ κάμουν. Τότε μερικαὶ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ τοιαῦτα εἶναι ἐφευρετικώταται, φέρουν ἓνα ἄνδρα ξένον φαλακρὸν γέροντα, ρυτιδωμένον ἀπὸ τὸν ἥλιον. Αὐτὸς λοιπὸν μὲ γυμνὸν τὸ ἔϊφος πλησιάσας εἰς τὴν κλίνην ἐθύμωνε μὲ τὴν ἄσθενῇ καὶ τὴν ὕδριζε πολὺ εἰς τὴν γλῶσσάν του, ἦτο δὲ Ἀρμένιος. Ἡ γυνὴ τοῦ ἀπήντα καὶ αὐτὴ εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἀνθίστατο καὶ ὥρμα ἐκ τῆς κλίνης καὶ ἤθελε νὰ συμπλακῇ. Ὅτε ὁμως ὁ βάρβαρος ἤρχισε νὰ μεταχειρίζεται περισσότερα ξόρκια καὶ ἔξω φρενῶν τὴν ἐφοβέριζε ὅτι θὰ τὴν κτυπήσῃ, τότε ἡ γυνὴ συμμειχθεύθηκε τρομαγμένη καὶ κάτω μὲ χαμηλὴν φωνὴν ψιθυρίζουσα ἀπεκοιμήθη βαθέως. Ἡμεῖς δὲ ἐθαυμάζομεν ὅχι ὅτι εἶχε τρελλαθῇ, διότι τοῦτο εἶναι πρᾶγμα σὺνηθες, ἀλλὰ διότι ὠμίλει τὴν ἀρμενικὴν γλῶσσαν αὐτῇ, ἡ ὁποία οὐδὲ τὴν ὄψιν Ἀρμενίου εἶχε μέγα τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἰδεῖ, οὐδὲ ἤξερε ἄλλο τίποτε ἐκτὸς τοῦ θωματίου της καὶ τοῦ ἀργαλειοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ συνῆλθε, τὴν ἠρώτησα τί εἶχε πάθει, καὶ ἐνὶ ἐνθουσμῷ τὰ γενόμενα. Αὐτὴ δὲ ἔλεγεν ὅτι εἶχεν ἰδεῖ Ὀκμιόνιον, φάντασμα αἰσιεῖδες καὶ ὅμοιον πρὸς γυναῖκα, μὲ ἑπταεὶς μαλλί, τὸ ὁποῖον ἤρχετο κατ' ἐπάνω της. Ὁρῶντα δὲ ἔπεσε πρηνὴς εἰς τὴν κλίνην. Ἐκτοτε δὲ κατέν ἀπὸ τὰ γινόμενα δὲν ἠγνόησε.

Ὁ δὲ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἐξιστορεῖ πλὴν ἄλλων τὰ μαγικὰ κατορθώματα τοῦ μεγιστᾶνος Σικιδίτου, ὁ ὁποῖος διὰ τινων ἀρρητουργιῶν, ὡς λέγει ὁ συγγραφεύς, ἐσκότιζε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἔκαμνε νὰ βλέπουν ἄλλ' ἂντ' ἄλλων. Καὶ διηγεῖται τὰ ἐξῆς ἐπεισόδια.

Ἐτυχε κάποτε ὑψηλὰ ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα νὰ βλεῖν πρὸς τὴν θάλασσαν, ἤρχετο δὲ τὴν στιγμὴν ἐκείνην μιὰ βάρκα γεμάτη πινάκια καὶ ἄλλα ἀγγεῖα πῆλινα. Λέγει λοιπὸν πρὸς τοὺς παρευρισκομένους τί τοῦ δίδουν, νὰ κάμῃ τὸν θαρκάρη νὰ ἀφήσῃ τὰ κουπιὰ του καὶ νὰ σηκωθῇ καὶ νὰ συντρίψῃ τὰ ἀγγεῖα. Αὐτοὶ τοῦ ὑπεσχέθησαν ὅτι θὰ τοῦ δώσουν ὅτι ζητήσῃ. Ἐπειτα ἀπ' ὀλίγο νὰ ὁ βρκαρὴς σηκώνεται, ἀρπάζει τὸ κουπι καὶ ἀρχίζει νὰ κτυπᾷ τὰ ἀγγεῖα, ἔως ὅτου τὰ ἔκαμε στάχτη. Ὅσοι ἦσαν ἐπάνω καὶ τὰ ἔβλεπαν ἔσκασαν ᾗς τὰ γέλια, αὐτὸς δὲ ὅταν ἐτελείωσε ἔπιασε τὰ γένεια

του με τὰ δύο του χέρια καὶ ἔκλαιε με φωνή. "Όταν δὲ τὸν ἐρωτήσαμεν διατί κατέστρεψε τὸ φορτίον του, ἔλεγε ὅτι ἐνῶ ἐτραυὰ τὸ κουπί του, ἔξαφνα εἶδε ἕνα φεῖδι κόκκινο με πυρσώδη λόφον ἐξηπλωμένον ἐπάνω εἰς τὰ πινακία καὶ βλέπον πρὸς αὐτὸν ἀτενῶς καὶ ἐτοιμαζόμενον νὰ τὸν καταπίῃ. Δὲν ἔπαυσε δὲ νὰ γυρίζῃ, ἕως ὅτου ἔσπασαν ὅλα τὰ ἀγγεῖα καὶ κατόπιν ἔγινε ἄφαντο. "Άλλο δὲ συνέβη τὸ ἑξῆς: Μίαν ἡμέραν ἐλούετο εἰς ἕνα λουτρόν καὶ ἐμάλωσε με ἐκείνους, ποὺ ἐλούοντο εἰς τὴν αὐτὴν λεκάνην καὶ ἐσηκώθη καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὰ ἀποδυτήρια. "Ἐπειτα ἀπ' ὀλίγο καὶ οἱ ἐν τῷ λουτρῷ ἐξῆλθον φεύγοντες πατεῖς με πατῶ σε· καὶ μόλις δυνάμενοι νὰ συμμαζεύσουν τὴν ἀναπνοήν των ἔλεγόν ὅτι ἀπὸ τὴν βρύσην, ὅπου ἔτρεχε τὸ ζεστό νερό, ἐπήδησαν ἔξαφνα μερικοὶ ἄνδρες μαῦροι σάν πίσσα καὶ τοὺς ἐξεδίωξαν κακὴν κακῶς ἐκ τοῦ λουτροῦ, κτυπῶντας αὐτοὺς με τὸ πλατὺ τοῦ ποδὸς εἰς τοὺς γλουτοὺς.

Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δὲ ἔχομεν καὶ παραδείγματα καταδίκης μάγων εἰς θάνατον καὶ μάλιστα εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον. Καταδιώξεις ὅμως συστηματικαὶ ὅπως ἐγένοντο ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Βυζαντίῳ δὲν ἐγένοντο. Ἦσχυον δὲ τὴν μαγείαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἰδίως γὰρ αἱ περὶ τῶν ὁποίων οὐκ ἐπιστάμεθα, ὡς παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὅτι δύνανται νὰ μεταβάλλωνται εἰς πτηνὰ καὶ νὰ εἰσέρχωνται τὰς νύκτας ὅπου ὑπῆρχον βρέφη καὶ νὰ θηλάζουν καὶ ἀπορροφοῦν τὸ αἷμα των. Αἱ Σολομωνικαὶ καὶ διάφορα ἄλλα βιβλία μαγικῆς φύσεως ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μᾶς περιεσώθησαν.

Εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα ἡ μαγεία ἐξακολουθεῖ νὰ ἀσκῇται ἀφ' ἐνός μὲν ὑπὸ τὸν τύπον διαφόρων δεισιδαιμόνων μαγικῶν συνηθειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι διαδεδομένα εἰς ὅλον ἰδίως τὸν γυναικεῖον κόσμον καὶ ἐκτελοῦνται κατὰ παράδοσιν ἀπὸ ὅλας τὰς γυναῖκας τοῦ λαοῦ, ὅπως π. χ. εἶναι αἱ διάφοροι προφυλάξεις τῶν ἐγκύων καὶ τῶν λεχωίδων, τὰ διάφορα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων προφυλάττουν τὰ μικρὰ ἢ καὶ τὰ θεραπεύουν ἀπὸ τὸ βάσκαμα, ὡς εἶναι τὰ καπνίσματα, οἱ ἐμπτυσμοί,

τὰ γητέματα, τὰ φυλακτά, τὰ σκόρδα κτλ. ἢ ἀπὸ ἄλλας φανταστικὰς ἀσθενείας, ὅπως εἶναι τὸ λύσιμο τοῦ ἀφαλοῦ, ἢ μετατόπισις τῆς ψυχῆς καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὡς πραγματικὴ μαγεία καὶ ἀγαθὴ καὶ πονηρά, σπανιώτερον μὲν ἀπὸ ἀνδρας, συχνότερον δὲ ἀπὸ γυναικας, πάντοτε ὅμως ὡς λείψανον κατὰ παράδοσιν ἀκατανόητον χρόνων παλαιολόγων.

Τὰς ἀσθενείας ἰατρεῦει ὁ ἰατρός, ἀλλὰ ὑπάρχουν ὠρισμένοι νόσοι, εἰς τὰς ὁποίας θεωρεῖται ἀποτελεσματικώτερα ἢ ἐπέμβασις τοῦ ἐξορκιστοῦ. Ἰδίως διάφοροι νόσοι, οἷον ὀξείς ρευματισμοί, ἀφασίαι, μανίαι καταδιώξεως κτλ., ἀποδίδονται εἰς τοὺς δαίμονας τοῦ ἀέρος, εἰς τὰ ἀερικά, τις νεραΐδες καὶ εἰς αὐτὰ καλεῖται ὁ εἰς τινα μέρη σφζόμενος ἀκόμη νεραΐδαρης, τοῦ ὁποίου ἡ θεραπευτικὴ ὑπενθυμίζει τὰς μεθόδους τῶν πρωτογόνων ἰατρομάγων. Εἰς τὴν Σάμον διηγεῖται ἡ παράδοσις τὰ ἐξῆς:

Ἦταν ἓνας λαθωμένος ὁ Ἀνδρέας Μαρωνίτης, ποὺ μπορούσε νὰ γιὰ τρεπὴ ὅσους ἐλάττωναν οἱ Νεραΐδες. Μὲ κατὰ λόγια τοῦ αὐτοῦ ἤξευρε τις προσκαλοῦσε καὶ τις διέταξε νὰ δώσουν τὴν ὕλην τοῦ εἰς τὸ λαθωμένο. Ἄν δὲν τὸν ἄκουγαν τις χτυποῦσε μ' ἓνα καλάμι. Πολλοὶ ἄκουσαν τὴ Νεραΐδα νὰ φωνάζῃ μὲ θυμὸ «Δὲν τοῦ τὴν δίνω. Δὲν τοῦ τὴν δίνω.» Καὶ ὅταν ἡ Νεραΐδα ἐπίμενε ἔπρεπε νὰ τὴν καλοπιάνουν, καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ λαθωμένου ἔδιναν εἰς τὸν γιὰτρὸ καὶ χρήματα καὶ ἄλλα χαρίσματα μὲ μέλι νὰ τὰ δώσῃ 'ς τὴ Νεραΐδα.

Ἄλλαχοῦ εἶναι δραστηριώτερα τὰ μέσα. Ὁ ζούδιαρης, ὅπως λέγεται, διεξάγει σωστὴν πάλην πρὸς τὸν δαίμονα. Εἰς ἓνα χωριὸ τῆς Ἀρκαδίας διηγεῖται ἡ παράδοσις τὰ ἐξῆς:

Εἶχε ἓνα σμερδάκι, ποὺ τὸ λέγανε Κολέττα καὶ ἔκανε μεγάλη θραῦσι 'ς τὰ πρόβατα. Τί νὰ κάνουν; Ἐμάθανε πὺς μακριὰ κατὰ κείθενες πέρα 'ς τὰ Λαγκάδια ἦταν ἓνας γέρος, ποὺ τόνε λέγανε ζούδιαρη, γιὰτ' ἐμάγευε τὰ ζούδια. Τόνε προσενέψανε, κ' ἤρθε. Τοὺς ἔδωκε ὑπόσκεισι νὰν τὸ διώξῃ σὲ τρεῖς ἡμέρες. Παραγγέλλει 'ς τὴ χώρα τρία περόνια μεγάλα ἴσια μὲ τὸ χέρι μου, νὰ! ὁ συχωρεμένος ὁ πατέρας μου τ' ἀγόρασε, ποὺ

τὰ μολόγας· ἦτανε καὶ κοντὰ ᾿ς τὸν ξορκισμό. Παίρνει ὁ γέρο ζούδιαρης τοὺς τσοπάνηδες οὐλοὺς ἀρματωμένους μὲ καρυοφύλλια, στειλιάρια, φτυάρια, καὶ τραυδεὶ μιὰ νύχτα ᾿ς τὴν ρεματιά. Τὸ κυνηγᾷ ἀπὸ θῶ, τὸ κυνηγᾷ ἀπὸ κει, δὲν ἐξετροπωνότανε. Τότενες λέγει κάτι λόγια ἀλλοιώτικα, καὶ ὕστερα ἐπαλέψανε. Τὰ γλεπε ἀποπίσω ὁ πατέρας μου καὶ δυὸ τρεῖς ἄλλοι ἀλαφροήσκιωτοι. Ἐδῶ τὴν ἔχει, ἐκεῖ τὴν ἔχει, τὴ βγάνει ὅξω ἀπὸ τὸ σύνορο τοῦ χωριοῦ, καὶ τήνε σαλάησε καταπάνου τὸν Πεθεριώτικον κάμπο. Ἐκεῖ κοντὰ ᾿ς τὸν Ἀγιώργη, ᾿ς ἓνα ρημοκλήσι, ἐπάλεψε καλύτερα ἀπὸ οὐλες τὲς φορὲς καὶ τὸ γονάτισε, κ' ἐκάρφωσε τὰ τρία καρφιά, κάτι περονάρες· ὁ πατέρας μου, ποῦ τοῦ βοήθαγε ᾿ς τὸ κάρφωμα τὸ γλεπε μὲ κάτι δοντάρες, χοῦ! ἀνοιχτὸ τὸ στόμα καὶ γουρλωμένα τὰ μάτια.

Συνηθέστεροι ὅμως τῶν ἀνδρῶν ἱατροὶ εἶναι αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ξεύρουν ὅλα τὰ νοσήματα καὶ τὰ δαιμόνιά των καὶ ξεύρουν καὶ τὴν θεραπείαν τὰ ξόρκια καὶ τὰ βότανα. Πλὴν τοῦτου αὐταὶ γνωρίζουν καὶ νὰ μαγεύουν τὸν καιρό. Ὅσakis ἀνομβροαὶ μαστίζουν τὸν τόπον, εἰς αὐτὰς καταφεύγουν διὰ νὰ προκαλέσουν τὴν βροχήν.

Ἰπάρχει ὅμως καὶ ἡ βλαβερά μαγεία, ἡ ὁποία γίνεται διὰ νὰ βλάψῃ, καὶ αὕτη εἶναι ὅπως οὐλοῦ κιτῆμα τῶν γυναικῶν. Αἱ γυναῖκες δένουν τὰ ἀντρώγυνα μὲ κόμβους, κατασκευάζουν τις κερένιες κοῦκλες, κλέβουν τὸ σιτάρι ἀπὸ τὰ στάχια τῶν χωραφίων, ξεύρουν νὰ κάμουν τὰ διάφορα φίλτρα κτλ. κτλ. Εἰς αὐτὰς καταφεύγουν ὅλοι οἱ ἀτυχεῖς εἰς τὸν ἔρωτα. Ὁ Διγενής, ὅταν τὸν ἀποκρούῃ ἡ Διογέννητη, καταφεύγει εἰς μάγισσαν διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπην της. Ἰδοὺ πῶς τὸ διηγείται τὸ τραγούδι.

Πῆγε νὰ βρῇ τὲς μάγισσες, ποῦ ξέρουν ἀπὸ μάγια

.....

«Καλὴ σου μέρα, μάγισσα, μὲ τὴν καλὴ σου κόρη.

Δὲν ἔχεις μάγια τῆς καρδιάς καὶ μάγια τῆς ἀγάπης,

νὰ κάμῃς τῇ Διογέννητῃ νὰ ρθῇ ᾿ς τὴν ἀγκαλιά μου ;

— "Ἄν ἔχῃς πρᾶμα τς ἀρεσιᾶς καὶ πρᾶμα τοῦ χεριοῦ της,

θά κάμω τῇ Διογέννητῇ νά ρθῇ ἔς τὴν ἀγκαλιά σου.

— Ἐγὼ χω πρᾶμα τς ἀρσιᾶς καὶ πρᾶμα τοῦ χεριοῦ της, ἐγὼ χω τὴν πλεξίδα της, τ' ὀλόχρυσο γαῖτάνι.

— Σῦρε ἀνοιξε τὴν πόρτα σου καὶ δέσε τὰ θηριά σου, καὶ κάθου καὶ καρτέρει τὴν νά ρθῇ ἔς τὴν ἀγκαλιά σου.»

Καὶ βγάνει ἀπὸ τὸν κόρφο της τρία μῆλα μαραμμένα.

«Τὸ νά ρηξῇ ἔς τὸ τρίστρατο, νά πάψουν οἱ διαβάτες,

τ' ἄλλο ρηξῇ ἔς τὸν ποταμό, νά πάψουν τὰ ποτάμια,

τὸ τρίτο ρῆξ' ἔς τὴ λυγερή, νά ρθῇ γυρεύοντάς σε.»

Τὸ νά ρηξῇ ἔς τὸ τρίστρατο καὶ πάψαν οἱ διαβάτες,

τ' ἄλλο ρηξῇ ἔς τὸν ποταμό καὶ πάψαν τὰ ποτάμια,

τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ ἔς τῆς λυγερῆς τς ἀγκάλεις.

Ὡς τὸ εἶδε ἡ κόρη ἐσθήστηκε, ὡς τὸ εἶδε δαιμονίστη.

Σὰν ἤρθαν τὰ μεσάνυχτα, τὴ σκότισαν τὰ μάγια

.....

Ἄλλὰ τὰ μάγια δὲν μποροῦν νά πειράξουν καθαρὸν.

Σὰν ἐφτασε, σὰ ζύγωσε ἔς τὴ μέση ἀπὸ τὸ δρόμο,

ἐκεῖ τῆς ἤρθε ὁ λόγος καὶ ἀκίνησε νά λέγῃ—

«Θέ μου, κι ἂν εἶμαι καθαρὴ, κι ἂν εἶμαι ἐγὼ παρθένα,

ἄστραψε καὶ μπομπούνιξε, νά χαλάστουν τὰ μάγια.»

Ἄστραψε καὶ μπομπούνιξε, χαλάστηκαν τὰ μάγια.

Μόλα ταῦτα ὁ λαὸς ἀποδίδει ἀπεριόριστον δύναμιν εἰς τὰ μάγια. Ἴδου πῶς τὴν περιγράφει τὸ τραγοῦδι.

Μαῦρα μου χελιδόνια ἀπ τὴν ἔρημο,

κι ἄσπρα μου περιστέρια τῆς ἀερογιαλιᾶς,

αὐτοῦ ψηλά ποὺ πάτε κατ τὸν τόπο μου,

μηλιά χω ἔς τὴν αὐλή μου καὶ κονέφετε,

καὶ πῆτε τῆς καλῆς μου, τῆς γυναίκας μου.

Θέλει καλόγρια ἄς γίνῃ, θέλει ἄς παντρευτῇ,

θέλει τὰ ροῦχα ἄς βάψῃ, μαῦρα νά ντυθῇ,

νά μὴ με παντυχαίνῃ, μὴ με καρτερῇ.

Τὶ ἐμένα μὲ παντρέψαν δῶ ἔς τὴν Ἀρμενιά,

καὶ πῆρα Ἀρμενοπούλα, μάγισσας παιδί,

ὁποῦ μαγεύει τ' ἄστρο καὶ τὸν οὐρανό,

μαγεύει τὰ πουλάκια καὶ δὲν ἀπετοῦν,

μαγεύει τὰ ποτάμια καὶ δὲν τρέχουνε,
 τὴ θάλασσα μαγεύει καὶ δὲν κυματεῖ,
 μαγεύει τὰ καράβια καὶ δὲν ἀρμενοῦν,
 μαγεύει με κ' ἐμένα καὶ δὲν ἔρχομαι.
 Ὅντας κινᾶω γιὰ νὰ ρθω, χιόνια καὶ βροχές,
 κι ὄντας γυρίζω πίσω, ἥλιος ξαστεριά.
 Σελλῶνω τ' ἄλογό μου, ξεσελλῶνεται,
 ζῶνομαι τὸ σπαθί μου καὶ ξεζώνεται
 πιάνω γραφή νὰ γράψω καὶ ξεγράφεται.

Ὅταν τὸν πιάσουν κανένα τὰ μάγια, οὐδεμία ὑπάρχει θεραπεία. Μόνον ἐὰν εὑρεθῇ ἄλλος μάγος δυνατώτερος, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνακαλύψῃ καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν μαγείαν. Ἴδου τί διηγείται μίᾳ ἀθηναϊκῇ παράδοσις.

Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἓνας παπᾶς ἔς τὴν Ἀθήνα ἀγαποῦσε μιὰ νέα, τὴν ὁποίαν ἄφησε καὶ ἐστεφανώθη ἄλλη. Ἐκείνη γιὰ νὰ ἐκδικηθῇ ἔρρηξε μάγια τῆς γυναικὸς τοῦ παπᾶ, καὶ εἰπε πὺς θὰ τὴν κάμῃ νὰ μὴ φτάσῃ τὸν ἄλλο χρόνο. Καὶ τῷ ὄντι ἡ ὡραία παπαδιά ὄχι μόνον ἔρρευε καθημέρα, ἀλλὰ καὶ κατάντησε παράλυσή, καὶ τὸ σῶμα της ἐγένετο ὡς κολλῶσα, τόσο πού τὸ πρόσωπό της ἄνιψε τὰ πόδια. Ὁ παπᾶς τὴν ἄρχιζε μὲ τίς εὐχές καὶ τὰ διαβάσματα, ἀλλὰ σὺν εἶδε πὺς δὲν ἔκανε τίποτα, ἔτρεξε σὲ μιὰ τούρκισσα μάγισσα, μήπως καὶ ἐτὶ θεραπεία, γιὰτὶ κατὰλαβε πὺς ἡ ἀσθένεια τῆς γυναικὸς τοῦ ἦταν ἀπὸ μάγια. Ἀλλὰ ἡ μάγισσα, ἀφ' οὗ ἔκαμε χίλια δυό, εἶδε καὶ ἀπόειδε πὺς δὲν κατῴρθωνε τίποτα, καὶ εἶπε τοῦ παπᾶ, πὺς ἐκείνη ὁπού ἔρρηξε τὰ μάγια ἦταν δυνατώτερη ἀπ' αὐτῇ, καὶ ὠρμήνεψε τὸν παπᾶ, νὰ πάγῃ ἔς τὴ Χαλκίδα καὶ ἐκεῖ νὰ εὑρῇ καὶ νὰ φέρῃ μιάν ἄλλην τούρκισσα.

Ὁ παπᾶς ἐπῆγε πραγματικῶς ἔς τὴ Χαλκίδα καὶ ἐγύρισε μαζί μὲ τὴ γριά ἐκείνη τὴ μάγισσα. ὅταν ἐφθασαν ἔς τὴν Ἀθήνα ἦταν ἀκόμη ἡμέρα, καὶ γι' αὐτὸ ἐπερίμεναν ὀλίγες ὥρες ἀπ' ἔξω γιὰ νὰ ἔμπουν νύχτα ἔς τὴν πόλιν. Σὺν εἶδε ἡ μάγισσα τὴν παπαδιά, εἶπε πὺς τὴν ἴδια νύχτα θὰ τὴν κάμῃ καλὰ. Ἐκαθάρισε τὴ γωνιά, παράγγειλε τοῦ παπᾶ νὰ τῆς δώσῃ τρία μαργαριτάρια καὶ ν' ἀνάψῃ ἔς τὸ τζάκι τρία μεγάλα θαυλιὰ καὶ ἓνα μικρὸ φανάρι· καὶ τοῦ εἶπε νὰ μὴ φοβηθῇ ὅ,τι καὶ ἂν ἰδῇ, ὅ,τι καὶ ἂν ἀκούσῃ, ἀλλὰ νὰ κρατῇ τὸ φανάρι καὶ νὰ τὸ ἀνάβῃ ἅμα σδύνη μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ θαυλιὰ, νὰ προσέχῃ ὅμως νὰ μὴ πάρῃ δυὸ φορές τὸ ἴδιο θαυλί, ἀλλὰ πάντα

νά παίρνῃ τὸ ἓνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἔβλυσε τότε τὰ μαλλιά της καὶ τὰ ἄπλωσε εἰς τοὺς νώμους καὶ ἄρχισε νὰ γυρίζῃ ἔς τὴν κάμερα, νὰ παίξῃ τὰ μαργαριτάρια ἔς τὴν παλάμη καὶ μὲ σιγανὴ φωνὴ νὰ λέγῃ τὰ ξόρκια της. Ὁ παπᾶς τὴν ἀκολουθοῦσε ἀπὸ πίσω. Τότε σήκωθη αἰφύπουνα δυνατὸς καὶ ἐγκρέμισε τὸν ἓνα τοῖχο, ἀλλὰ ἐκείνη χωρὶς νὰ ταραχθῇ κατέβη ἔς τὴν αὐλὴν, καὶ ἐκεῖ ὅπου ἐγύριζε, τῆς ἔπεσαν ἀπὸ τὴν παλάμην τὰ μαργαριτάρια. Ἀμέσως τότε διέταξε τὸν παπᾶ νὰ ψάξῃ μὲ τὸ φανάρι καὶ νὰ εὑρῇ τὸ μεσανὸ μαργαριτάρι· ἀφ' οὗ τὸ βρῆκε ὁ παπᾶς, ἔσκαψε εἰς τὴ θέσιν ἐκείνη ἢ γριὰ μάγισσα καὶ ἐξέχωσε ἓνα κουτί τενεκεδένιο. Μέσα εἰς ἐκεῖνο τὸ κουτί ἦταν ἓνα χρυσοκέντητο παπούτσι, ποὺ τὸ εἶχε χάσει ἡ παπαδιά τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου της· αὐτὸ τὸ παπούτσι ἦταν καρφωμένον μὲ ἓνα μεγάλο καρφί. Ὡραν ἀκόμη εἰς ἐκεῖνο τὸ κουτί ἓνα ξερὸ κομμάτι σαποῦνι, ποὺ εἶχε καρφωμένες ἐπάνω του πολλὰς καρφοβελόνες, μιὰ μικρὴ πλεξίδα μαλλιά χιλιομπερδεμένη καὶ μιὰ κλειδωνιά. Ἀνέβηκαν λοιπὸν μὲ τὸ κουτί ἔς τὴν κάμερα, καὶ ἐκεῖ ἡ μάγισσα ἔβγαλε πρῶτα τὸ καρφί ἀπὸ τὸ παπούτσι, ἐξεμπέρδεψε τὶς τρίχες καὶ μιὰ μιὰ ἐξεκάρφωσε τὶς καρφοβελόνες. Ἀμα ἔβγαλε τὴν ὑπερινή, ἡ ἄρρωστη παπαδιά ἐστέναζε, σὰν νὰ σήκωσαν ἓνα μεγάλο βῆρος ἀπὸ πάνω της, καὶ ἀνασηκώθη ἔς τὸ κρεβάτι.

Ἐπειτα ἡ μάγισσα παράδωκε ἔς τὸν παπᾶ τὴν κλειδωνιά καὶ τοῦ εἶπε νὰ κάμῃ κάθε τρόπο νὰ ἀνοίξῃ τὴν κλειδωνιά, ἀλλὰ νὰ προσέχῃ νὰ μὴ τὴν σπάσῃ. Ὁ παπᾶς προσεπάθησε νὰ τὴν ἀνοίξῃ, ἀλλὰ δὲν μπόρεσε καὶ ὕστερα ἀπὸ δυὸ χρόνια τὴν ἔρρηξε ἔς τὴ θάλασσα· ἔτσι ἔμεινε ἄτεκνος. Ἡ μάγισσα δὲ δέχτηκε νὰ πάρῃ τίποτα γιὰ τὸν κόπο της, παρὰ μόνον ἐξήγησε μιὰ ὀκὰ καφέ, μιὰ ὀκὰ ζάχαρη καὶ ἓνα καλεμκερί.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ τὰς πραγματικὰς μαγίσσας. Ἐξ-
ακολουθοῦν ἕμως εἰς τὸν λαὸν αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι περὶ τῶν μα-
γισσῶν δοξασίαι, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸν υπερβολικὸν φόβον ἔχουσαι
τὴν ἀρχὴν των, ἔπλασαν ἐκ τῶν μαγισσῶν δαιμονιώδη τινὰ
ὄντα, μετέχοντα ἀνθρώπου καὶ δαίμονος, τίς στρίγλες. Οἱ στρίγ-
λες, αἱ ὁποῖαι συνηθέστατα ἀναφέρονται καὶ εἰς παραμῦθια,
εἶναι κατὰ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν γριεὶς φτωχὲς καὶ ἐλεεινές,
ποὺ δὲν μποροῦν νὰ κάμουν καλὸ σὲ ἄνθρωπο, καὶ ὅλο σὲ μα-
γικὰ εἶναι παραδομένες· καὶ κάνουν πράγματα ποὺ ἀρέσουν
τοῦ διαβόλου, σκόνες καὶ ἀλοιφές καὶ βότανα καὶ ἄλλα τέτοια.
Τοὺς ἄντρες δὲν πολυπειράζουν, ἀλλὰ πολὺ κακὸ κάνουνε ἔς τίς

γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ, ἂν τοὺς φέρουνε κανένα ἐμπόδιο ᾗ τὰ μάγια τοὺς, καὶ μὲ τὴν ἀνάσα τοὺς μόνο καὶ μὲ τὸ φύσημά τοὺς μποροῦν ἢ νὰ τὰ κάνουν στραβά, παλαβὰ ἢ καὶ νὰ τὰ θαυατώσουν. Πηγαίνουν ᾗ τὰ μωρὰ τὰ νεογέννητα, πὺν κλαῖν, καὶ τοὺς βυzaίνουν τὸ αἷμα τοὺς καὶ τ' ἀφήνουν σὰν ξερά· αὐτὰ κι ἂν δὲν πεθαίνουν, μεινίσκουν ἐλεεινὰ κι ἀρρωστιάρικα ὅλη τοὺς τῇ ζωῇ. Γι' αὐτὸ προτοῦ νὰ βαφτιστῇ τὸ παιδί ποτὲ δὲν τ' ἀφήνουν μονάχο· καὶ ἂν προτοῦ νὰ τὸ ρουφήξουν οἱ στρίγγλες ὅλο τὸ αἷμα καταλάβουν οἱ γονεῖς πὺς κινδυνεύει τὸ παιδί ἀπ' αὐτὲς, τίς διώχνουν μὲ κρότους καὶ χτυπῶντας τὰ χέρια. Κι αὐτὲς γὰ νὰ μὴν τίς πιάσουν ξεκουμπίζονται ἀπὸ τὸ σπίτι.

Τίς νύχτες κατεβαίνουν πολλὲς φορὲς ᾗ τῇ θάλασσᾳ, παίρνουν μιὰ βάρκα καὶ πηγαίνουν ὡς τὴν Ἀφρικὴ καὶ τὸ πρῶτ' γυρίζουν. Πολλὲς φορὲς πειράζουν καὶ τοὺς μεγάλους, ὅταν τοὺς βροῦν νὰ κοιμοῦνται. Τοὺς σκίζουν τὰ στήθια καὶ τοὺς παίρνουν τὰ συκώτια καὶ τὰ τρῶν καὶ τότε ὁ ἄνθρωπος λίγο λίγο πεθαίνει.

Ὡρισμένοι τόποι εἶναι περίφημοι γιὰ τίς στρίγγλες τοὺς. Ἡ Μάκρονος ἔχει τὰς περισσότερας καὶ τὸ Πρωτεῖο τῆς Λακωνικῆς δαίμονος λέγεται Στρίγγλαχορι. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν πηγαίνουν οἱ στρίγγλες, ἀλλὰ τὴν στιγμή, πὺν βγαίνουν τὰ ἄγια, φεύγουν. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει καὶ φόνους στρίγγλων καὶ κατακαύσεις.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, κυρίαι καὶ κύριοι, αἱ περὶ μαγείας καὶ μάγων καὶ μαγισσῶν δοξασίαι, ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς ἀρχέγονα καὶ ἐντελῶς πρωτόγονα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας διανοήματα, ἐξακολουθοῦν εἰσέτι ὑφιστάμεναι καὶ καλλιεργούμεναι παρὰ τοῖς λαοῖς καὶ ἰδίως παρὰ γυναικῶν, πρᾶγμα, τὸ ὅποιον βεδαιοῖ, ὅτι καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν μαθημάτων τούτων εἵπομεν, πόσον δηλ. συντηρητικοί εἶναι οἱ μεγάλοι ὄγκοι τῶν λαῶν καὶ ἰδίως πόσον συντηρητικὸς εἶναι ὁ γυναικεῖος κόσμος καὶ πόσον ὡς ἐκ τούτου λεπτὸς εἶναι ὁ ἐπίπαγος τοῦ νεωτέρου λεγομένου πολιτισμοῦ καὶ πόσον ἐγγὺς πρὸς ἀρχεγόνοὺς καταστάσεις κεῖνται τὰ μεγάλα πλήθη τῶν λαῶν.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Αἷμα, ὡς ἔδρα τῆς ψυχῆς 113. Εἰς τὴν μαγείαν 115.

Ἀλοιφαὶ μαγικά 126.130.

Ἀοιδοί. Μόρφωσις τάξεως ἄ. 16.41.

Ἀπαγγελία εἰς τὰ ἔσχατα 38.

Ἀπειλαί, ὡς μαγικὸν μέσον 116.

Ἀρεταλόγοι 97.

Ἀρμένιοι, ὡς μάγοι 145.

Ἄρτα. Παράδοσις τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄ. 31.

Ἀσθένειαι 29. Προκαλοῦνται ἀπὸ δαίμονας 116.143. Μέσα ἀποκρούσεως ἄ. 116. Τρόποι θεραπείας 120.143.

Ἄσματα 16 33. Γυναικεῖα 35.

Ἀνδρικά καὶ γυναικεῖα ἄ. 36 κέ.

39 κέ. Τίτλην δημαγωγῶν ἄ. 37.

Διηγηματικά ἄ. 37. Παραλογαί 38.45 κέ.

Ἀπαγγελία ἄ. 38 κέ.

42. Ἀκριτικά 42. Ποιητάρικα 47.

Τῆς ἀγάπης 49 κέ. Δίστιχα 51.

Γαμήλια 53. Νανουρίσματα καὶ ταχταρίσματα 53.

Τῆς ξενιτειᾶς 54. Μυρολόγια 56 κέ.

Τῆς κούνης 66. Περιστατικά, σκωπτικά, σатиρικά 66.

Ἑργατικά 66 κέ. Κλέφτικα 69. Τρόπος καὶ τόποι ποιήσεως ἄ. 71 κέ.

Βαλπουργία νῦξ 137.

Βασκανίας ἀρχή 112 κέ. 140.

Βεντούζας ἀρχή 117.

Βλέμμα, ὡς ἔδρα ψυχῆς 112.

Βρυκόλακας 29.112.

Γάμος διατὶ δὲν γίνεται τὸν Μάϊον 9.

Γητέματα 143.

Γλώσσης σπουδαϊότης διὰ τὴν κοινωσίαν 10 κέ.

Γινώσται 127.

Γινώσις 26 κέ.

Γυνή, ὡς παράγων ἐν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ 32.

Ὡς συντηρητικὸν στοιχεῖον ἐν γένει 32 κέ.

Ἐν τῇ ποιήσει 49. Ὡς δημιουργός ἐν γένει 34.

Ἐν τῇ ποιήσει 35.48.

71. Εἰς τὸ παραμῦθον 76.100.

Εἰς τὴν μαγείαν 121.144 καὶ ἀλλαχόθ.

Δαίμονες 14.28. Παρὰ τοῖς ἀγρίοις 111.

Ἀνάπτυξις τῶν περὶ ψυχῶν καὶ δ. ἰδεῶν 111 κέ.

Ἐκ τῶν ἀγρίων 115 κέ.

Δεισιδαιμονία 33.140.142.

Διαβολός εἰς τὴν μαγείαν 136 κέ.

Διγνήσις 144.

Διήγησις 16. Ἐπική 37 κέ.

Δ. παρὰ μῦθον 98.101.103. Τοπικὴ φρασολογία 99.104.

Ἐμμετρος διὰ σκευὴν 99. Διάλογοι, ἐπαναλήψεις 99.106.

Γλῶσσα 104.105.

Ἐνάργειαι, κατακλιθεῖς, διακοπαὶ 105 κέ.

Διαφορὰ δ. γέροντος καὶ γράας 107.

Δίστιχα 51.

Ἑγαστρέιμνθοι 127.

Ἑγκαταλείμματα ἐν τῷ πολιτισμῷ 8 κέ.

10 κέ. Εἴδη ἑ. 28 κέ.

Ἑλευσίνα 32.

Ἑμπτυσμός ὡς μαγικὸν μέσον 142.

Ἑνδυμασίας μεταβολαὶ 21 κέ. 23 κέ.

Ἑντριβῶν ἀρχή 117.

Ἑξορκισμοὶ 26.33.

Ἑπεισόδια παραμυθίων 89. Εἴδη ἑ. 92 κέ.

93.94.

Ἑπος. Ὁμοιότης ἐπικῆς διηγήσεως πρὸς δ. παραμῦθον 99.

Ἑπφοδαὶ 26.

Ἔργασίας κατανομή 14. Ἡ ἐ. ὥς χρόνος ποιήσεως ἁσμάτων 66.72.
Folklore 5.
Ζούδιαρης βλ. μάγος.
Ἡπάρ, ὥς ἔδρα ψυχῆς 112.
Θρησκεία 15.
Θυσίαι μαγικαὶ 130.
Ἰατρός βλ. μάγος.
Ἰερατεῖον 15.
Καββάλα 128.
Kalila καὶ Dimna 82.
Κάνισμα, ὥς μαγικὸν μέσον 116. 140.
Καρδία, ὥς ἔδρα ψυχῆς 112.
Καρφώματα μαγικά 29. 123. 130. 143 κέ.
Κατακλυσμοὶ 29.
Κατάρα, ὥς μαγικὸν μέσον 126.
Καταχανᾶς βλ. βρυκόλακας.
Κατόρυξις ἀσθενείας 19. Ἀνθρώπου εἰς θεμέλια 31 κέ.
Κοινωνία πρωτόγονοι 10. Διὰ κρίσεως ἐν τῇ κ. 13 κέ.
Κόμβοι μαγικοὶ 29. 123. 130. 136.
Κορύβαντες 128.
Κούρητες 128.
Κρότοι, ὥς μαγικὸν μέσον 116. 148.
Δασγραφίας ὄνομα 5, ἔργον 6, ὁρισμός 9 κέ.
Δογοποιοὶ 96.
Μαγεία 15. 26. Μαγικαὶ συνήθαιαι 29, εἰς τοὺς ἀγρίους 85. Ὅρισμός 108. Ἀποδίδεται εἰς τοὺς κατωτέρους λαοὺς 109. 145. 146. 147. Πρωτόγονα μαγικά μέσα 116 κέ. 126. 129 κέ. 144. 145. Περιήπτα βλ. λ. Ἀγαθὴ καὶ βλαπτικὴ μ. 123. Ἡ μ. εἰς τοὺς Αἰγυπτίους 123, Χαλδαίους, Μήδους, Πέρσας 126, Ἑβραίους 127 κέ, Ἑλλήνας 128, Ρωμαίους 136, Ἑβρωπαίους 135 κέ. Βυζαντινοὺς 140, νεωτέρους Ἑλλήνας 142 κέ. Δὲν προσβάλλει καθαροὺς 145. Διάλυσις μ. 146 κέ.

Μάγοι 15. Ποιοὶ γίνονται μ. 15. 118 κέ. Μαθητεία 119. Ἐξετάσεις 120. Ἐπαγγελματικοὶ σύνδεσμοι 120. Κατοικία 120. Ἀμοιβή 120. Μεταμφιέσεις μ. 121. Ἐξαρτήματα καὶ ἐργαλεῖα μ. 121. Φόνοι μ. 123. Δυνάμεις μ. 123 κέ. 128. 129. 135. 136. 145. Ὀνόματα μάγων καὶ μαγισσῶν 129. Γινώσται καὶ ἐγγαστρίμυθοι 127. Φαρμακίς 129. Μάγισσαι 130 κέ. 146. Strigae 134 κέ. Εἰς τοὺς Γερμανικοὺς λαοὺς 135 κέ. Εἰσοδος εἰς τὴν μαγικὴν αἵρεσιν 136 κέ. Μορφὴ μαγισσῶν 138. Διωγμοὶ μ. 138 κέ. 142. 148. Κατορθώματα μ. 140 κέ. 148. Ἐξορκιστὰι 143. Νεραϊδάρης, ζούδιαρης 143.

Μαῖσος ἀποφράδες 9.

Μαντική παρὰ Βυζαντινοῖς 19. Εἶδη μ. 29. Βλ. καὶ Νεκρομαντεία.

Μαντινάδες 52.

Μάστις 32.

Μεταμφιέσεις μάγων 121 κέ. 129.

Μήλα, ὥς μαγικὸν μέσον 145.

Μόδας χαρκτηρισμός 32.

Μουσικοὶ 16.

Μῦθος 15. Διὰ κρίσεως ἀπὸ τοῦ παραμυθιοῦ 80 κέ.

Μυρολογία 40. 56 κέ. Ἐν Κρήτῃ 57. Προίμια μ. 58. Εἶδη μ. καὶ χαρκτηρισμός αὐτῶν 59. Τοῦ χάρου 59. 60. Μάνης 61. Ἀνδρῶν 65. Ἐθιμοτυπία μ. 71 κέ.

Νανουρίσματα βλ. ἄσματα.

Νεκροὶ 14. 28. Ἐθιμα περὶ τοὺς ν. 29. Φόβος ν. 111 κέ. Βίος ν. μετὰ θάνατον 115.

Νεκρομαντεία 111. 124 κέ. 127.

Νεραϊδάρης βλ. Μάγοι.

Νεκροί, ὥς ἔδρα ψυχῆς 112 κέ.

Ξενιτεία 54. Ἄσματα ξ. βλ. ἄσματα.

Ξίφος εἰς τὴν μαγείαν 116. 125.

Ευλοκοπήματα εἰς τὴν μαγειάν 116.

Ὀδόντες 113.

Ὀδυσσεὺς ὡς ἥρωε παραμυθιοῦ 89.

Ὀμοιώματα εἰς τὴν μαγειάν 29. 123. 126. 130. 144.

Ὀνειρον, ὡς πηγὴ παραμυθιῶν 90, δοξασιῶν δαιμόνων 115.

Ὀνόματα μαγικά 125.

Ὀνυχες 113.

Ὀρφικά 27.

Ὅσα 113.

Πάντασάντρα 82 κέ.

Παραδόσεις 33. Διαφέρουν τοῦ παραμυθιοῦ 79 κέ.

Παράδοσις 11. Σημασία τῆς π. ἐν τῇ κοινωνίᾳ 11 κέ. Πλουτισμὸς τῆς π. 17. Ἀνατροπὴ 17. Προσῆλωσις εἰς τὴν π. 17. Ἀντίδρασις τῆς π. πρὸς νεωτερισμοὺς 21 κέ. Ἀποσύνθεσις τῆς π. 23. 27 κέ.

Παραλογές 38. 42. 45 κέ.

Παραμυθᾶδες 95 κέ. Τέχνη ὑψηλῆς π. 98. 107. Διάκρισις ἀπὸ τῶν γυναικας 100. Ἐν τῇ ψ 101 κέ.

Παραμύθι 33. Φορεῖς τοῦ π. 40. 76 κέ. Ὅρισμός 76 κέ. Διάκρισις παραδόσεως, μύθου 79. Θεωρεῖται γενέσεως π. 81 κέ. Grimm 81. Benfey 82. Tylor καὶ Lang 84. Bédier 87 κέ. Τὸ π. εἰς τοὺς ἀρχαίους 87 κέ. Laisner 90. Στοιχεῖα τοῦ π. 93 κέ. Wundt 94. Ἀνάπτυξις τοῦ π. ὑπὸ τῶν παραμυθᾶδων 98. Ἀποπαίδωσις ὑπὸ γυναικῶν 100. Σημερινόν ἑλλ. π. 101 ἐκ. Παραμυθᾶδες βλ. λ. Καίρὸς τοῦ π. 102. Τόπος τοῦ π. 103. Ὑποχώρησις τοῦ π. 106 κέ.

Παροιμίαι 33.

Πατινάδες βλ. Μαντινάδες.

Περίπτα 29. 117 κέ. 122. 143.

Περπερούνα 29.

Ποίησις 16.

Ποιηταὶ 16. Ἐξ ἐπαγγέλματος 40 κέ. 42. 48. Γυναικες 48. Ἄνδρες 52. 69.

Ποιητέζηδες 42.

Πολιτισμοῦ στρώματα καὶ στοιχεῖα 6 κέ. 17. Πρόδοσις πρὸς τὸν π. 10. 13 κέ. 17. Ἡ παράδοσις ἐν τῷ π. βλ. λ. Πάλη κατὰ τὴν πρόδοσι 12. 20 κέ. 24 κέ. Διακρίσεις ἀτόμων 13 κέ. Εἰδικοὶ κύκλοι ἐν τῇ π. 16. Ὡς κλιμακωτὴ πυραμὶς 17. Νόθα προδόντα π. 25 κέ. 30 κέ.

Προβασκάνια 29.

Προσωπεῖα μάγων 121 κέ.

Ραψωδοὶ 69.

Ρίμα 48.

Ριμαδόροι 42. 48.

Σάββατον μαγισσῶν 137.

Σελήνη εἰς τὴν μαγειάν 129.

Σολομωνική 140.

Σπερομάδιον 102.

Στεφανίτης καὶ Ἰγνηλάτης βλ.

Μάντισσάντρα

Σταίνγες 134. 147 κέ.

Τελήγες 128.

Τέχνη ἐν τῷ πολιτισμῷ 14.

Τολάτρατο εἰς τὴν μαγειάν 145.

Τρίχες 113.

Volkskunde 6.

Φιλοσοφίας ἐπίδρασις εἰς τὸν πολιτισμόν 16.

Φίλτρα 26. 29. 126. 130.

Φλεβοτομίας ἀρχὴ 117.

Φυλακτὰ βλ. περίπτα.

Φυσήματος μαγικὴ δύναμις 114.

Χάρος 60.

Χειρονομίαι εἰς τὴν μαγειάν 116.

Χιτοπαδάσα βλ. Πάντασάντρα.

Χορὸς εἰς τὴν ποίησιν 73 κέ.

Χριστιανισμός 26.

Ψυχαὶ 14. 28. Πίστις εἰς ψ. παρὰ τοῖς ἀγρίοις 111 κέ. Σωματικὴ ψ. 111 κέ. Ἔθραι ψ. 112. Ἡ ψ. ὡς πνοή 113. Χωρισμός ψ. ἀπὸ τοῦ σώματος. Δυϊσμός 114. 135. Μετατόπισις ψ. 143.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	'Αντί προλόγου	σελ. 3
Α'.	Γενική ἔννοια τῆς Λαογραφίας. Ἐγκαταλείμματα ἐν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ γυνή ὡς συντηρητικόν καὶ δημιουργικόν στοιχεῖον ἐν αὐτῇ.....	» 5
Β'.	Τί εἶναι τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἀνδρικά καὶ γυναικεῖα τρα- γούδια. Ἡ γυνή ὡς λαϊκὴ ποιήτρια.....	» 35
Γ'.	Τὸ παραμῦθι καὶ ἡ ἀρχὴ του. Οἱ παραμυθᾶδες. Ἡ παρα- μυθοῦ.....	» 76
Δ'.	Μαγεία, μάγοι καὶ μαγιστρές.....	» 108
Ε'.	Συνοπτικὸς πίναξ πραγμάτων.....	» 149

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ



25 τοιοῦ
Π. Χ. Μυβίμ
Κάπρις

ΝΕΑ ΣΕΙΡΑ (ΠΡΑΣΙΝΑ ΒΙΒΛΙΑ)

1. Ἡ Ζωή μου.....	Δ. ΒΙΚΕΛΑ.....	Δρ. 5.—
2. Οἱ Μέλλοντες Στρατιῶται....	Μ. ΠΑΟΥΕΛ.....	> 2.—
3. Ἡ Ἀγωγή.....	Ε. ΣΠΕΝΣΕΡ.....	> 1.50
4. Τὰ Χημικὰ Διπλάσματα.....	Ρ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ.....	> 1.75
5. Χῶραι καὶ Λαοὶ τῆς Εὐρώπης	Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ.....	> 2.—
6. Ἐπιστολαὶ πρὸς Πρωτοψάλτην	Α. ΚΟΡΑΗ.....	> 1.65
7. Εἰκόνες Ἀρχ. Ἑλλην. Ἱστορίας (μετὰ κειμένου)		> 1.75
8-10. Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς		
11. πολιτισμὸς τεύχη τρία ..	ΕΣΣΕΛΙΓΓ.....	> 2.20
12. Ἐγκόλπιον τῶν Νέων τευχ. Α'	Α. ΒΕΝΕΔΕΤΤΗ.....	> 0.80
13. Ἐγκόλπιον τῶν Νέων > Β'	Α. ΒΕΝΕΔΕΤΤΗ.....	> 0.60
14. Γινώμαι.....	ΑΔ. ΚΟΡΑΗ.....	> 0.50
15. Στρατιωτικὰ Διηγήματα.....	Ε. ΔΕ-ΑΜΙΤΣΗ.....	> 0.80
Τὰ πρῶτα Βήματα τῆς Ἀνθρωπότητος.....	Α. ΚΟΥΡΤΙΑΔΟΥ.....	> 2.00
16. Πολιτικὰ Διηγήματα..... (Βραβεύοντα)		> 1.40
17. Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη	Α. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ.....	> 1.00
18. Δύο ἐχθροὶ τοῦ Ἀνθρώπου (Κώνωπες-Μυῖαι)	Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΔΟΥ.....	> 0.60
19. Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ποίησις	Σ. Κ. Σ.....	> 0.60
20. Ἐκ τῶν ποιητικῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.	Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ.....	> 0.60
21. Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.....	Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ.....	> 0.90
22. Τὸ Ἅγιον Ὄρος.....	Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ.....	> 2.75
23. Ἀνέκδοτα τοῦ Πλουτάρχου Α'	Χ. ΑΝΝΙΝΟΥ.....	> 0.90
24. Μαργαριτάρια καὶ Γουναρικά	Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΔΟΥ.....	> 0.70
25. Ἡ Ἀγία Σοφία.....	Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ.....	> 2.25
26. Ἡ Μ. Ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα	Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ.....	> 0.75
27. Ἀστέρες.....	Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΟΥ.....	> 1.65
28. Ἀξιώσεις Ἐργασίας-Κεφαλαίου	Κ. ΔΟΣΙΟΥ.....	> 2.00
29. Μετέωρα.....	Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΟΥ.....	> 3.40
30. Ἀνέκδοτα τοῦ Πλουτάρχου Β'	Χ. ΑΝΝΙΝΟΥ.....	> 1.90
31. Αἱ Γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν	Σ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ.....	> 2.65

* Ἀποστέλλονται ἐλεύθερα ταχυδρομικῶν ἐξόδων. Διὰ τὸ ἐξωτερικὸν προστίθενται 30 ο)ο ἐπὶ τῆς τιμῆς ἑκάστου.